

СПІВЗАСНОВНИКИ:

Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова";
Харківська державна академія культури

Шеф-редактор — Сенченко М.
Головний редактор — Давидова І.
Заступниця головного редактора — Васьківська О.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Давидова І. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.
(голова редколегії), Україна
Сенченко М. — д-р техн. наук, проф. (заступник голови
редколегії), Україна
Бруй О. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Гандзюк В. — канд. наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Ільганасва В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Киричок А. — канд. наук з соц. комунікацій, доц.,
Україна
Лопатовська І. — д-р філософії, доц., США
Мар'їна О. — д-р наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Маркова В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.,
Україна
Мацюк Г. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Сербін О. — д-р наук з соц. комунікацій, Україна
Ткаченко В. — д-р техн. наук, проф., Україна
Федушко С. — канд. техн. наук, доц., Україна
Шейко В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Шпак В. — д-р іст. наук, проф., Україна

**Рекомендовано до друку вченою радою Книжкової
палати України (протокол № 3 від 23.03.2022).**

Відповідальна за випуск — Жданова Н.
Коректура — Панченко Є.
Комп'ютерні складання та верстання — Алексанян А.

Журнал "Вісник Книжкової палати" Атестаційною колегією
Міністерства освіти і науки України віднесено до наукових
фахових видань України в галузі соціальних комунікацій
(наказ МОН від 29.06.2021 № 735).

*Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліко-
вані в журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на
видання обов'язкові. Авторські оригінали не повертаються.
Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.*

Редакція, видавець і виготовлювач: Державна наукова
установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Адреса: просп. Ю. Гагаріна, 27, Київ, Україна, 02094
Тел.: +380 (44) 292-01-34 (приймальня),
+380 (44) 292-30-11 (редакція)
Факс: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

CO-FOUNDERS:

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine
State Research Institution;
Kharkiv State Academy of Culture

Editorial director — Senchenko M.
Editor-in-Chief — Davydova I.
Deputy Editor — Vaskivska O.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Davydova I. — Dr of Social Communication, Prof. (chairman
of the editorial board), Ukraine
Senchenko M. — Dr of Technical Sciences, Prof.
(deputy chairman of the editorial board), Ukraine
Bruy O. — PhD of Social Communication, Ukraine
Handziuk V. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof.,
Ukraine
Ihnaeva V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Kyrychok A. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof.,
Ukraine
Lopatovska I. — PhD, Assoc. Prof., USA
Mariina O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Markova V. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine
Matsiuk H. — PhD of Social Communication, Ukraine
Serbin O. — Dr of Social Communication, Ukraine
Tkachenko V. — Dr of Technical Sciences, Prof., Ukraine
Fedushko S. — PhD of Technical Sciences, Assoc. Prof., Ukraine
Sheyko V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Shpak V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

**The Academic Council of the Book Chamber recommends
printing this Bulletin (Protocol № 3 from 23.03.2022).**

Editor — Zhdanova N.
Proofreader — Panchenko E.
Computer layout — Aleksanyan A.

The Board of Attestation of the Ministry of Education and Science
designed the Bulletin of the Book Chamber of Ukraine as the
professional scientific publication of Ukraine in the field of social
communication. (Order of the Ministry of Education and Science
of Ukraine No. 735 of June 29, 2021).

*You can use the materials printed in the Bulletin by an agreement
with editorial staff. A reference to publications is necessary.
Manuscripts are not returned. Editors are not always agreeing with
point of view of the author.*

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research
Institution is the editorial office, publisher and manufacturer.

Address: Pr. Yu. Gagarin, 27, Kyiv, Ukraine, 02094
Tel.: +380 (44) 292-01-34 (reception),
+380 (44) 292-30-11 (editors)
Fax: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

З М І С Т

СТОРИНКА ШЕФ-РЕДАКТОРА

СЕНЧЕНКО М. Програма світової олігархії.....3

ЖУРНАЛІСТИКА ТА ЗМІ

ОНИЩУК М. Війна в Україні крізь призму зарубіжних ЗМІ 15

СЕНЧЕНКО О. Мас-медіа — засіб пізнання світу чи маніпуляція свідомістю?..... 20

ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

ЧЕПЕЛЮК Ю. Методи аналітико-прогностичних досліджень
дипломатичних представництв..... 28

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

ДОЯР Л. Пресбулетень "По Радянській Україні": контент-аналіз
видань 1973—1975 років..... 34

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

СЕМЕНЕНКО В. Дослідник історії Поділля Юзеф Антоній Ролле та його опис складу
Київського архіву (за матеріалами часопису "Краї" із фондів ВБЗІК НБУВ)..... 41

ВИДАТНІ ДІЯЧІ ТА ВИЗНАЧНІ ПОДІЇ

СОЛЯНИК А., КУШНАРЕНКО Н. Ректор-новатор вищої гуманітарної освіти України
(до 80-річчя від дня народження Василя Миколайовича Шейка)..... 48

CONTENT

EDITORIAL DIRECTOR'S PAGE

SENCHENKO M. The program of the world oligarchy.....3

JOURNALISM AND MEDIA

ONYSHCHUK M. The war in Ukraine through the prism of foreign media..... 15

SENCHENKO O. Is the media a means of knowing the world or manipulating consciousness?..... 20

INFORMATION ACTIVITIES

CHEPELYUK Yu. Methods of analytical and prognostic research of diplomatic missions..... 28

FROM THE ARCHIVE OF THE BOOK CHAMBER OF UKRAINE

DOIAR L. Press bulletin "On Soviet Ukraine": content analysis of editions 1973—1975 34

HISTORICAL INTELLIGENCE

SEMENENKO V. Researcher of the history of Podillya Józef Antony Rolle and his
Description of the composition of the Kyiv archive (based on the materials
of the magazine "Kraj" from the funds of the NBUV)..... 41

PROMINENT FIGURES AND SIGNIFICANT EVENTS

SOLYANIK A., KUSHNARENKO N. Rector-innovator of higher humanitarian education
of Ukraine (to the 80th anniversary of the birth of Vasyl Mykolaiovych Sheyko)..... 48

УДК 330.142.23:321.6](045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.3(308).3-15

Микола Сенченко,

директор Книжкової палати України, професор,

e-mail: director@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

Програма світової олігархії

Багатоаспектний аналіз особливостей різних галузей людської діяльності (економіки, фінансової та банківської сфер, військової справи тощо) переконливо свідчить про те, що в сучасному світі сформувалася світова олігархія, яка прагне до встановлення глобального панування. Для того, щоб розуміти, куди рухається суспільство, передусім слід з'ясувати, чи є у світової олігархії певна програма дій, і якщо є, то яка.

У статті наведено основні елементи програми світової олігархії, її особливості й можливості досягнення в умовах латентної організаційної війни. Розглянуто етапи реалізації програми світового панування глобальної олігархії у різні історичні епохи.

Зазначена програма, зокрема, передбачає концентрацію власності й економічних важелів впливу в руках обраного кола осіб з метою тотального контролю над світом; вільну торгівлю (глобалізація, лібералізація); знищення "слабких" націй і держав; нав'язування деструктивних учень і міфів, розхищення підвалин традиційних культур; поділ населення на класові групи й розпалювання між ними ворожнечі; поневолення народу через позбавлення засобів існування та можливості нормально працювати; пропаганду антикультури, що суперечить основним принципам людського суспільства; впровадження ідеї елітної раси й неповноцінних націй; об'єднання інтересів світової олігархії з тенденцією до утворення єдиного капіталу та "світового уряду".

Ключові слова: глобалізація; олігархія; програма олігархії; світове панування; демократія; лібералізм; темні товариства

Постановка проблеми. Програма світової олігархії впродовж різних історичних періодів передбачала лише одну глобальну мету: здобути якнайбільше слави та багатства для обраного кола осіб і поневолити якнайбільше людей шляхом економічного (чи станово-економічного) рабства та позбавлення можливості нормально працювати й гідно жити. Аби підкорити населення обраної країни, світова олігархія насамперед намагася загарбати землю та сконцентрувати її в руках земельних магнатів; перекриває доступ до ринків збуту; позбавляє можливості отримувати сировину й формує монополії; створює штучний дефіцит життєво важливих товарів; організовує спекуляції, стрибки цін і "грошові пухирі", а також використовує інші методи збагачення для встановлення влади над суспільством.

За таких умов частина населення неодмінно зубожіє, частина перетвориться на слуг еліти, а решта живогітиме, потерпаючи від безробіття й злиднів, оскільки втратить будь-яку можливість забезпечити гідне життя.

Кілька разів в історії світова олігархія впригул наближалася до своєї головної мети — досягнення планетарного панування. У цьому контексті особливий інтерес становить питання: а чи мала глобальна еліта програму підкорення

світу? І воно далеко не риторичне, оскільки наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. увиразнилися процеси формування й посилення світової олігархії.

Мета статті — визначити обов'язкові складники та особливості програми світової олігархії, а також можливість її реалізації в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз історичних джерел доводить, що програма розвитку олігархії залишалася незмінною впродовж різних історичних епох. Наведемо її "обов'язкові" складники:

1. Концентрація власності й економічних важелів впливу кожної країни в руках невеликого кола осіб.

2. Вільна торгівля (глобалізація), що дає змогу безперешкодно грабувати інші держави й множити армію безробітних у власній країні, а також збагачуватися за допомогою товарних і фінансових спекуляцій.

3. Знищення націй, найчастіше через імперське будівництво, що дає змогу змішати народи та мови на кшталт "вавілонського стовпотворіння", яке призведе до втрати національної ідентичності.

4. Руїнування держави й насадження хаосу зі збереженням ілюзії її існування; при цьому за-

звичай зберігається фасад колишнього державного устрою ("монархія", "республіка", "демократія" тощо) і возвеличуються правителі, які, виконуючи завдання олігархії, розвалюють державу.

5. Нав'язування деструктивних учень і міфів, одурманення населення релігією та помилковими ідеологіями (лібералізм, глобалізація).

6. Поділ населення на станові групи, штучно створені "нації", "класи", розпалювання між ними ворожнечі й недовіри.

7. Створення "малого народу" всередині нації, який допомагає олігархії та посідає вище становище, ніж решта населення. З цією метою використовують або національні меншини, або "стан обраних", або "вигнанців" суспільства (звільнені раби, євнухи, гомосексуалісти тощо).

8. Поневолення народу через позбавлення його засобів існування, нормальних умов праці та життя.

У певні історичні періоди олігархія була вимушена згорнути деякі "обов'язкові" елементи програми, щоб утримати контроль над суспільством. Найхарактернішим прикладом є режими східної деспотії, що діяли в низці країн Сходу та у Франції, за яких було обмежено товарно-грошові відносини, а зовнішню торгівлю або забороняли, або чинили їй всілякі перешкоди. Зрозуміло, що про будь-яку вільну торгівлю (п. 2 програми) в таких умовах не йшлося. Це зменшувало прибутки олігархії, але перешкоджало швидкому зубожінню населення, а отже розвитку соціальних конфліктів, забезпечуючи режимам східної деспотії відносну стійкість.

В окремі епохи програму олігархії, навпаки, довелося розширити ще одним, дев'ятим, пунктом: насадження антикультури. У давніх цивілізаціях, що існували в VI—I тис. до н. е., це найчастіше виявлялося в поширенні протиприродних культів — багатства, влади й розпусти. Починаючи з XVI ст. н. е. феномен антикультури знову став актуальним. Так, від XVI і до XVIII ст. у католицьких країнах Західної Європи практикували "покарання плоті" або "вигнання диявола" — самобичування, що нерідко здійснювали публічно, а в деяких країнах перетворили на регулярне масове "шоу" [1].

Упродовж наступних століть історія мала чимало схожих прикладів. Зокрема, таємне товарство "Череп і кістки" було засновано в США на початку XIX ст. та існує донині. Його членами стали численні представники американської панівної верхівки, які, за наявними відомостями, на зборах практикують сатанинські ритуали та сексуальні оргії. І це не єдина таємна організація сумнівного спрямування [2].

Отже, цей пункт "обов'язкової" програми олігархії можна сформулювати так:

9. Насадження антикультури, що суперечить основним принципам існування людського суспільства, зокрема протиприродних культів, ритуалів, звичок і норм поведінки (сатанізм, гомосексуалізм тощо).

Олігархія не приховує своїх цілей і програми, як це зазвичай роблять змовники, навпаки, пропагує її та впроваджує в масову свідомість. Про це красномовно свідчить той факт, що майже всі сучасні західні економісти є ліберальними прибічниками вільної торгівлі та визнають потребу й навіть користь безробіття для економічного розвитку; більшість сучасних зарубіжних істориків прославляють імперії й імперське будівництво (див. відповідно п. 2, 3, 8 програми).

Отже, завдання програми, що допомагають олігархії захопити владу над світом, уже міцно розташувалися у світовій суспільній свідомості у вигляді загальноприйнятих "науково обґрунтованих" теорій і уявлень. Зрозуміло, щоб досягти мети, олігархія використовує витончені фальсифікації й помилкові вчення (п. 5), але це називається не змовою, а маніпулюванням світовою громадською думкою та свідомістю людей. Та й що то за змова, якщо вона триває впродовж кількох тисячоліть, тобто весь час, доки існують людські цивілізації? Поняття "змова" в контексті встановлення над суспільством влади олігархії цілковито неприйнятне.

Будь-яка програма, укладена будь-ким, може свідомо чи несвідомо спотворювати справжні цілі та наміри, й лише аналіз реальних дій і заходів безпомилково виявляє істинні наміри певних соціальних груп і класів. Звісно, що програму олігархії ніхто й ніколи у такому форматі не укладав. Її згруповано на підставі досліджень Ю. Кузовкова й репрезентовано в його книзі "Глобалізація та спіраль історії" [3]. Проте, як довів автор, упродовж усіх історичних епох цю програму неухильно реалізовував один і той самий клас — олігархічний.

Отже, які ще елементи, додатково до зазначених дев'яти пунктів, входять у програму світової олігархії?

10. Насадження у всьому світі єдиної домінантної культури та насильницьке знищення чужої культури, якщо вона намагатиметься зберегти самобутність.

Це найочевидніший складник програми, практичну реалізацію якого підтверджують чимало історичних фактів. У Римській імперії насаджували латинську культуру й проводили насильницьку романізацію, та так, що вже за одне чи два століття жителі забували рідну мову та

втрачали етнічну належність. Схожа ситуація була і в Британській імперії, де насаджували британську культуру й англійську мову. Як наслідок, половина Африки, Індія, Північна Америка, Австралія та велика кількість островів у всьому світі сьогодні вважають рідною (чи державною) мовою англійську.

Зазначені процеси відбувалися й у XVI — першій половині XVII ст., зокрема світу насаджували єдину католицьку культуру. Хоча в Європі це не призвело до знищення місцевих мов, проте відбувалося встановлення однакових правил і норм громадського життя та поведінки людей, що відповідали догматам і приписам католицької церкви, тобто насаджувалася культура на одноманітність. Відповідно у світі нинішньому стрімко шириться американська чи західна культура, або відбувається "культурна глобалізація". І нинішня пропаганда, як і в минулому, намагається переконати народи в тому, що прийняття єдиної культури піде їм лише на користь. Проте на практиці цей процес не зовсім добровільний. Важливим елементом програми є насильницьке знищення культур, які обстоюють свою самобутність, а якщо для цього потрібно позбавитися від населення, то виконують і це завдання. Рим в епоху панування олігархії знищував усі самобутні держави й нації, що чинили опір проникненню римської культури (чи грецької, яку вважали спорідненою римській). Наприклад, у II ст. був частково знищений, частково вигнаний із рідної землі народ Юдеї, який протестував проти насадження чужої культури. У XVI ст. "католицька коаліція" вогнем і мечем змушувала протестантів Європи прийняти католицизм, тисячами знищуючи мирних жителів. І це їй частково вдалося: протестантизм викоринили в Австрії, Угорщині, Фландрії, Франції, Польщі й на півдні Німеччини. Водночас його намагалися силоміць знищити і в інших європейських країнах: у Нідерландах (герцог Альба), Англії (Велика Армада), північній Німеччині та Скандинавії (Тридцятирічна війна).

Британська олігархія в XIX ст. теж насильно насаджувала англійську культуру в усьому світі — від Ірландії до південної Африки. І це не було "спонтанним" явищем. Наприклад, "колоніальний монарх" С. Родс мріяв поширити британську культуру не лише на Африку, а й на всі країни, для чого заснував спеціальний фонд і передав йому значну частину свого величезного статку [3; 4]. Отже, найбільше неприйняття у британської олігархії викликали самостійні держави із самобутньою культурою, здатні чинити опір поширенню чужих традицій.

Іншим прикладом може служити постійна ворожість чи навіть ненависть британської панівної верхівки до православних християн, що виявилися під турецьким ярмом. Британія протидіяла всім міжнародним рішенням, навіть цілком лояльним, спрямованим на поліпшення їхнього становища. Англійська ліберальна преса зображувала сербів і болгар варварами, які не хочуть читати книги, надруковані "цивілізованим" латинським шрифтом (привезені із Заходу), а наполегливо продовжують читати книги "варварською" кирилицею (привезені з Росії).

Отже, численні факти переконують, що впродовж кількох десятиліть у середині та другій половині XIX ст. британо-французька верхівка виявляла незвичайну симпатію до боротьби італійців за свою незалежність і водночас — незвичайну ненависть до боротьби, яку вели серби, болгари й інші православні народи.

Причина, очевидно, полягає в тому, що світова олігархія прагне насамперед знищити нації, що стійко чинять опір проникненню "світової культури". У XIX ст. їй протистояла православна Росія, тому боротьба відбувалася не лише з нею, а й з православною культурою та її представниками загалом, у тому числі із сербами, болгарами та іншими народами. У середині XX ст. опір чинила вже комуністична Росія, тому боротьба світової олігархії йшла з "комуністичною культурою" — також у всьому світі. Наприкінці XX — на початку XXI ст. найбільшу відсіч проникненню "глобальної культури" дає ісламський світ, причому та частина, яка сповідує традиційний іслам, що не піддався "європеїзації". Саме він і викликає найбільше невдоволення й протидію з боку панівної верхівки сучасного Заходу, а не ісламський фундаменталізм чи ваххабізм, які олігархат всіляко заохочує, адже вони мають мало спільного з традиційним ісламом.

У чому ж полягає сенс насадження єдиної культури й знищення решти самостійних культур? По-перше, значно спрощується завдання з одурманення населення та впровадження в масову свідомість псевдовчень (п. 5 програми). Наприклад, якщо певна країна перебуває під сильним впливом англосакської культури, то жодному її громадянину не спаде на думку критикувати погляди А. Сміта щодо вільної торгівлі, оскільки англосакському світові вже понад два століття втовкмачують ідею, що він геній, і нині це така сама аксіома, як і те, що земля кругла. Тому світовій олігархії не треба створювати в кожній країні свого А. Сміта з ореолом генія для пропаганди ідеї вільної торгівлі, що було б складно й невигідно. Достатньо лише раз поширити на цю

країну англосакську культуру — і весь набір витончених псевдовчень легко й швидко заповнить мозок довірливих новачків, паралізуючи, подібно до отрути, здатність мислити самостійно.

Схожі процеси відбувалися в XVI ст. під час гегемонії "світової католицької монархії" Габсбургів і папства. Усі протестанти, обернені назад в католицизм під час контрреформації, повинні були жити відповідно до єдиних правил і догматів, затверджених католицькою церквою (з цілком визначеною метою), і будь-яке відхилення від них суворо карали. Отже, керівна верхівка могла доволі легко перешкоджати поширенню крамольних ідей і поглядів.

По-друге, культурна уніфікація полегшує впровадження антикультури (п. 9 програми). Наприклад, у сучасному світі під виглядом "американської культури" насправді насаджують антикультуру — культ багатства, споживання, насильства й розпусти, пропагований Голлівудом.

Ті самі принципи використовували і єзуїти, які були представниками світової олігархії своєї епохи. Під гаслом поширення християнства в Азії, Африці та Латинській Америці вони займалися работоргівлею й вивозили з цих країн цінну сировину та продовольство, а під виглядом християнських монастирів і храмів створювали торговельні факторії.

Схожі приклади насадження антикультури можна навести й щодо британської світової олігархії. Так, за кілька десятиліть у середині XIX ст. їй вдалося перетворити китайців на націю наркоманів: приблизно кожен третій житель у другій половині XIX ст. вживав наркотики, хоча ще на початку століття цього явища в масових масштабах у Китаї не існувало.

По-третє, наслідком культурної уніфікації є знищення не лише національних культур, а й націй і навіть національних мов, як це сталося в Римській і Британській імперіях. Результатом є втрата населенням почуття спільності (бо національність і мова — головні форми спільності), а отже — втрата можливості об'єднуватися, формувати національну еліту та висувати національних лідерів. Тільки національна еліта й національні лідери здатні протистояти олігархії, оскільки мають зв'язок зі своїм народом і спираються на його підтримку. З руйнуванням національної спільності здатність формувати національну еліту втрачається, і населення повністю переходить під владу олігархії. Невипадково знищення націй виділено окремим пунктом наведеної програми.

Окрім того, втрата національної культури рівнозначна видаленню з мозку та пам'яті

величезного масиву інформації й закладених із дитинства програм, що визначають людину як особистість. Чужа, наприклад, англійська, культура при цьому все одно не приживається — людина не стає англійцем (для цього вона має народитися у матері-англійки). Унаслідок цього індивід випадає з будь-якої культури взагалі та потрапляє під вплив антикультури. Результатом є перетворення великої кількості громадян на гуманодів, неповноцінних людей, позбавлених національної ідентичності та моральних норм. Вони й становлять ті маси людинозвірів, що завжди з'являються наприкінці чергової глобальної кризи корупції, коли людська цивілізація перетворюється на "цивілізацію хижаків" [4].

Значною мірою втрата національної та культурної ідентичності завжди загрожувала й загрожує нащадкам іммігрантів. Наприклад, діти арабів та інших мусульманських переселенців, які виростили у Франції (а це величезна верства населення), сьогодні не можуть зрозуміти, хто вони — французи, араби чи африканці, так само цього не можуть зрозуміти корінні французи. Діти іммігрантів, ймовірно, вважають себе французами, але більшість населення країни такими їх не визнає, піддаючи свідомій чи не-свідомій дискримінації. Звідси й розгул злочинності, який охопив Францію у XXI ст., що свідчить, наскільки небезпечна для суспільства втрата національної ідентичності навіть частиною населення.

Ліричний відступ. "Пригадується нам глибоко поетична літописна оповідь про священника, який у ранній молодості потрапив у полон до татар ще під час їх першого нашествия на Русь. Багато часу сплило для нього в татарському полоні, в татарському житті та в татарському розгулі. Обусурманився цілком піп; забув і віру свою, і всі руські звичаї, і вже майже-майже по чав забувати й саму руську мову. То й не дивно. Понад 20 років проживав він в орді, й не припало ні з ким руського слова сказати, не припало руської людини побачити. І став вже піп вважати себе справжнім татариним і здавалося йому, що й століття своє прожив він і народився в орді, пробув з дитинства в татарській сукні з татарською нагайкою або в кибитці серед татарських дружин своїх. Навіть самі татари цілком забули про руське походження давно захопленого полоненого, який тепер обіймав важливу ординську посаду, й не замислилися навіть узяти його із собою в один із набігів на Русь, а дали йому якесь окреме доручення.

Іде по руській стороні одягнений в татарське вбрання колишній піп виконувати татарське до-

ручення, й не підказує йому совість, що на своїх йде він, що топче він своїм конем рідну руську землю. Сонце світить над ним; росяна трава іскриться під першими уранішніми променями; птахи, що прокидаються, щебечуть у кущах, які стрепенулися зеленню. Щось рідне, знайоме, давно забуте прокидається в душі обусурманеного попа; але він і сам не помічає в собі підготовленого пробудження; відчуває тільки, що йому добре. Їде він, пробирається на своєму ординському коні й тихо наспівує якийсь татарський гімн. Але що це? Уже не татарські слова зриваються з його вуст, не татарський наспів бринить у вранішньому повітрі. Ні! Давно забутий псалом, давно забутий церковний гімн, що жодного разу не зринав у пам'яті, дедалі сильніше, дедалі виразніше й дедалі твердіше виривався назовні. Подивувався він і сам цій пісні — і раптом згадав усе: забуте, поховане, таке, що завмерло й воскресло раптом у ньому з колишньою силою. Хвилина! І на землю впала татарська шапка й руським хресним знаменням рівно осяялася голена татарська голова.

Годі й казати, що не в орду, не до татар попрямував після того розбусурманений піп" [5].

Значною мірою ця небезпека загрожує іммігрантським націям, якими є, наприклад, американська й канадська, чия й без того слабка національна спільність (оскільки всередині американської нації є ірландці, італійці та інші народи, які живуть власними групами) розмивається сьогодні величезним потоком нелегальних переселенців із Латинської Америки. Водночас ідеологи сучасного світопорядку лише вітають ці тенденції. Наприклад, Ж. Атталі у книзі "Лінії горизонту" мріє про те, що всі люди світу перетворяться на "кочівників", тобто індивідів, не пов'язаних з оточенням жодними національними та культурними зв'язками, окрім певної загальної для всіх універсальної культури [6].

З викладеного логічно слідує ще один елемент програми світової олігархії:

11. Насадження ідеї елітної нації (раси) й неповноцінних націй (рас).

У найбільш завершеній формі цю ідею було реалізовано в Римській імперії, де до початку III ст. н. е. корінні римляни та їхні нащадки мали привілейований статус, так зване римське громадянство. Другий рівень привілейованої громади забезпечувало так зване латинське громадянство. Спочатку його мали італійські союзники Риму, що розмовляли латинською мовою, як і римляни. А надалі, як своєрідну нагороду, його отримували міста й провінції, що досягли прогресу в

опануванні римської культури. Латинське громадянство надавало певні права та привілеї, хоча й не такі, як римське.

Решта міст і сіл, які недостатньо засвоїли римську культуру, посідали найнижчий щабель: їхнім жителям не надавали ані статусу громадян, ані жодних привілеїв. Найбезправнішим станом були раби, яких вважали лише річчю, однак їх було небагато. Зрозуміло, така система сприяла швидкій романізації, засвоєнню римської культури, про що йшлося вище, оскільки населення прагнуло до отримання римського або хоча б латинського громадянства. Отже, в Римській імперії пліч-о-пліч співіснували три нації: нація панів (римляни), нація кандидатів у пани (латинські громадяни) та нація простолюдинів, що становила цілковиту більшість. Система проіснувала до 212 р., коли її скасував імператор Каракалла, який оголосив усіх жителів імперії громадянами. Згодом негромадянами вважали лише варварів-іммігрантів, яких для поповнення робочої сили від кінця III ст. ввозили із сусідніх країн і селили на території імперії як рабів чи кріпаків.

Розподіл на націю панів і націю другого сорту бачимо і в Британській імперії. Усі жителі її колоній мали нижчий статус, ніж жителі Англії. Цей статус поширювався не лише на африканців та індійців, а й, наприклад, на ірландців, яким Дж. Свіфт під час голоду морусередини XIX ст. порадив поїдати власних дітей — для розв'язання проблеми голоду й перенаселення (спробував би він порадити це англійцям!). До другого сорту належали й американські британці — жителі американських колоній Великої Британії, що виявлялося у ставленні до них у британській армії, заборонах в економічному житті тощо. Африканці й інші тубільці з чорним кольором шкіри належали навіть не до другого, а до третього сорту: саме в британських колоніях в Африці й інших частинах світу було запроваджено систему апартеїду, що на тривалий період розділила населення на націю білих панів і неповноцінну чорношкіру націю [4].

Як бачимо, розподіл населення на елітні й другорядні нації або раси був характерною рисою і римської, і британської світової олігархії.

Наприкінці XIX — на початку XX ст. було сформовано багато нових учень і теорій про елітні та неповноцінні нації (раси), що здобули широку популярність. Однією з них, як зазначалося, стала расова теорія апартеїду. Іншою, не менш відомою, є нацистська теорія про арійську расу, що виникла на рубежі XIX—XX ст. у Німеччині й стала основою державної ідеології фашистського Третього рейху. Відповідно до цієї

доктрини німці вважали себе "найвищою расою", нащадками арійців. Другий рівень привілейованої нації поширювався на народи, близькі за культурою німцям: англійці, французи, голландці, скандинави тощо. Третій рівень становили слов'яни, які були віднесені до "неповноцінних рас" і підлягали частковому знищенню та "перевихованню". Нарешті, четвертий рівень становили євреї та цигани, які підлягали повному знищенню.

Насправді олігархат створює расистські теорії не з особливої любові до певних націй чи бажання їм допомогти. Олігархія не має національності, вона космополітична, тому її "любов" чи "нелюбов" до окремої нації визначається конкретними обставинами. У добу Античності олігархії було вигідно вважати нацією панів римлян, тоді як до нації другого сорту віднесли варварів-іммігрантів. У VI ст. ситуація докорінно змінилася: олігархія оголосила нацією панів варварів-іммігрантів, а нацією другого сорту стало корінне населення — римляни.

Зазвичай "нація панів" служить для еліти не чим іншим, як "гарматним м'ясом": з неї формують армію, що має воювати, битися та, якщо знадобиться, загинути за інтереси олігархії. За античних часів таку роль виконували римляни, а коли втратили цю здатність (розпочали вроджуватися, припинили служити в армії), їх поміняли місцями з франками. У Британській імперії роль захисників еліти виконували англійці, значна частина яких служила в колоніальних військах і брала участь у колоніальних війнах.

Проте на межі XIX—XX ст. відбувся занепад британської могутності, а світова олігархія розкололася на два табори. Англійці вже не могли виконувати роль єдиної елітної нації, як це відбувалося впродовж майже усього XIX ст. В умовах розколу світовій олігархії знадобилося, окрім англійців, нове "гарматне м'ясо", на роль якого обрали німців та євреїв.

Стає зрозумілим, чому практично одночасно — від кінця XIX — початку XX ст., не раніше й не пізніше — серед німців та євреїв розпочали насаджувати ідеї про винятковість їхніх націй і неповноцінність інших. Саме тоді й виник сїонїзм, і саме тоді лїдери цього руху висунули ідеї про привілейованість єврейської раси. Добре відомо, що і в Німеччині нацистсько-расистські теорії стали популярними задовго до Першої світової війни. Про використання німців та євреїв як "гарматного м'яса" свідчать численні факти. Наприклад, бойові втрати Німеччини (що розв'язала як Першу, так і Другу світові війни) у відсотковому відношенні до кількості населення були найбільшими серед країн-учасниць.

Варто зауважити, що сїонїсти чи особи єврейської національності, які входили до кола промислових і фінансових магнатів Німеччини, відіграли значну роль у фінансуванні Гітлера й просуванні його у владу. Зокрема, як зазначав колишній канцлер Німеччини Г. Брюнінг у листі до В. Черчилля від 28.08.1937, нацистську партію Гітлера активно фінансували, починаючи від жовтня 1928 р., головні керівники двох найбільших берлінських банків, єврейського віросповідання.

Щодо фінансування з боку німецьких промисловців, то, як впливає з фактів, наведених англійським істориком Х. Джеймсом, особливу роль у цьому процесі відіграв П. Зільверберг, вугільний магнат Німеччини, єврей за національністю. Спільно з А. Крумом і ще двома капіталістами він керував спеціальним фондом великої промисловості Німеччини, створеним для фінансової підтримки діяльності політичних партій. У 1932 р. четвірка керівників фонду ухвалила рішення про фінансування нацистської партії Гітлера (НСДРП). Факти співпраці сїонїстів та єврейських магнатів із німецькими фашистами й Гітлером зайвий раз підтверджують думку про те, що олігархія не має національності [3].

З огляду на викладене, слід додати ще один складник програми світової олігархії:

12. Зрощення світового олігархічного капіталу та об'єднання інтересів світової олігархії з тенденцією до утворення єдиного капіталу світової олігархії й олігархічного "світового уряду".

Ідею зрощення олігархічного капіталу та його неподільності найпослідовніше втілювали в життя єзуїти, а до них — тамплієри, що певною мірою були їхніми попередниками. У статуті ордену єзуїтів зазначено, що його члени не повинні мати жодної особистої власності, вона належить лише ордену. Водночас єзуїти мали право вільно розпоряджатися цією власністю, оскільки, на відміну від решти католицьких орденів, жили не як ченці, а як члени світського суспільства, до того ж у великій розкоші. Проте володіти цією власністю ніхто з них права не мав [2].

Зрощення всіх капіталів в єдиний, безумовно, давало єзуїтам (а до цього — тамплієрам, у яких теж усе майно належало ордену) суттєві переваги. Португальські, венеціанські й інші європейські купці торгували на власну відповідальність, ризикуючи особистим капіталом. Окрім того, розмір приватного капіталу, що належав одному чи навіть групі звичайних купців, не витримував жодного порівняння з капіталом ордену єзуїтів, котрий становив одне ціле. Саме тому єзуїти могли здійснювати торговельні й

фінансові операції, що були не під силу іншим європейським купцям, і саме тому їм вдалося так легко витіснити конкурентів із найбагатших і привабливіших країн: Китаю, Японії, Індії, Парагваю та інших. Це була найбільша монополія тієї доби у сфері торгівлі й фінансів, завдяки чому орден єзуїтів став найбільшою, найбагатшою та найуспішнішою організацією.

У період могутності британська олігархія намагалася запозичити в єзуїтів ці принципи. Як стверджувало оточення британського та південноафриканського підприємця С. Родса, єзуїти були його ідеалом, він прагнув запозичити ідеї організації ордену для того, щоб, як зазначає Р. Девіс, сформувати "фантастичне таємне товариство для поширення британської могутності й впливу в усьому світі". Зокрема, С. Родс пропонував узяти статут єзуїтів, замінити сполуку "римсько-католицька церква" на "англійська імперія" та прийняти цей документ за основу діяльності. Ці мрії не були лише мріями. Організацію з поширення британської культури справді було створено, і С. Родс передав їй значну частину своїх величезних статків.

Окрім того, С. Родс і лорд А. Мільнер (представник Британської корони в Південній Африці впродовж 1897—1905 рр.) започаткували практику проведення регулярних круглих столів за участю провідних бізнесменів і мільярдерів, які організували до 1925 р. Відтак зустрічі та обговорення відбувалися під протекторатом американських й англійських мільярдерів Рокфеллерів, Морганів і Вітні у форматі засідань Більдерберзького клубу та Ради з міжнародних відносин, які регулярно організовують і сьогодні. Урешті-решт, і постійні круглі столи мільярдерів, і їхні спільні фонди, що фінансують глобальні політичні та культурні акції, переконливо свідчать про наявність тенденції до зрощення світового олігархічного капіталу і об'єднання його інтересів [7; 8].

Ще одним підтвердженням наведеної думки є транснаціональні корпорації (ТНК). Про їх зародження вперше зазначали різні автори на початку ХХ ст. У 1930-ті рр. роль ТНК у світовій економіці певною мірою знизилася внаслідок згорання процесів глобалізації в умовах Великої депресії та, ймовірно, діяльності Т. Рузвельта в США з демонополізації американської економіки.

Упродовж останньої третини ХХ ст. і на початку ХХІ ст. тенденція до утворення єдиного капіталу світової олігархії знову посилилася, чому сприяло відновлення явищ глобалізації в 1960-ті рр. Сьогодні, завдяки інтенсивному злиттю й поглинанню, транснаціональні корпорації набули небаченої сили та потужності. Окремі з них, як-от

Microsoft і Alcoa, контролюють понад половину світового виробництва у своїй галузі, водночас їх також контролює обмежене коло олігархів. Світові промислові й фінансові гіганти дедалі частіше опиняються в центрі міжнародних корупційних скандалів і в сучасному світі є не лише осередками концентрації капіталів, а й одним із головних джерел поширення міжнародної корупції.

Отже, як переконує досвід, усі 12 пунктів програми сучасна світова олігархія так чи інакше виконує. Слід наголосити, що хоча формально цю програму ніхто ніколи не складав (принаймні для публічного оприлюднення), її неухильно виконували сили, що прагнули до світового панування і у II, і у XVI—XVII, і у XIX—XX ст. І той факт, що нищівні пункти реалізуються і в наш час, не простий збіг обставин. Упродовж століть сформувався певний алгоритм, набір засобів і методів, що веде до встановлення "влади небагатьох" (олігархії) чи то над окремою країною, чи над світом. І цей алгоритм залишається незмінним незалежно від історичного періоду.

Звичайно, нинішня епоха внесла певні корективи до зазначеної програми, тому доцільно розглянути найхарактерніші тенденції та ідеї, які можна вважати "внеском" сучасної світової олігархії у цей проєкт підкорення світу. Зокрема, у висловлюваннях і книгах західних політиків часто фігурують дві ідеї, що цілком очевидно є програмними настановами: створення "світового уряду" та нової (космополітичної) людини. Ці завдання нібито здійснюються в інтересах населення планети й відбивають "турботу про благо людей", яку демонструє панівна верхівка Заходу.

Першу з цих ідей було втілено, наприклад, у створенні Світового форуму в 1990-ті рр. за участю М. Горбачова, а також інститутів Великої вісімки та Великої двадцятки — регулярних нарад на рівні урядів найбільших країн. Ідею світового уряду, що функціонує в інтересах усього людства, західні ідеологи та політики неодноразово озвучували як кінцеву мету своїх зусиль. Водночас формування ефективного "світового уряду", відповідального за долю населення планети, не входить у плани глобальної олігархії. Насправді це лише майстерний ідеологічний трюк, покликаним обдурити громадську думку й лідерів держав, здатних повірити в щирість намірів такого уряду, — і, як доводить приклад Горбачова, трюк цей часто спрацьовує. Такі ідеологічні засоби потрібні для безперешкодного виконання програми з поневолення світу, котра неухильно здійснюється [2].

Цілком очевидно, що для олігархії неприйнятний жодний ефективний "світовий уряд", який

діє в інтересах населення. Більше того, глобальна олігархія — це і є свого роду "світовий уряд", і вона навряд чи добровільно погодиться підкорятися будь-яким непідконтрольним їй керівникам. Відмінність олігархічного "світового уряду" від звичайного полягає в тому, що він функціонує у формі матриці, що не має ані ієрархії, ані єдиноначальності, ані відповідальності — лише шкурницькі інтереси її членів, що спонукають до участі в черговому "бізнес-проекті". Це означає, що будь-яка програма "світової матриці" врешті-решт призводить до анархії, прикладів чому досить. Як висловився віконт Е. де Віньйон про Більдерберзьку групу, членом якої був, "якщо ми — світовий таємний уряд, то нам повинно бути дуже соромно". А ще конкретніше висловився М. Томас, історик-аналітик періоду 1980—1990-х рр.: "Пропозиції Більдерберзького клубу спричинили останніми роками більше руйнувань, аніж лиха Другої світової війни разом узяті" [3].

Спроба впорядкувати діяльність цієї "світової матриці" та по савити її під контроль або справжнього світового уряду, або групи провідних держав із притягненням до відповідальності за злочини проти людства — найбільша утопія. Якщо такий сценарій і можливий, зокрема у разі надзвичайної ситуації: наприклад, якщо розпочнеться Третя світова війна, і Захід запровадить державний контроль за діяльністю ТНК у військових цілях, — то лише на той час, поки триває форс-мажор, і лише в обмеженому обсязі, і аж ніяк не в тому випадку, якщо під контролем світової олігархії вже виявиться весь світ.

Відомі публіцисти дедалі частіше висловлюють думку про те, що метою США якраз і є насадження хаосу й анархії, за допомогою яких вони намагаються керувати світом. За останні пів століття американський уряд організував майже 60 революцій, а від 1946 р. країна брала участь у 70 війнах. Сполучені Штати власноруч виростили більшість відомих терористичних організацій і рухів: Аль-Каїду, Талібан, пакистанський і косовський тероризм, тероризм у Центральній Америці, спонсорували режим С. Хусейна в Іраку та його військові авантюри, заохочували підірвні дії іранських спецслужб у Боснії проти сербів тощо.

Ісламський фундаменталізм (ваххабізм) також щедро фінансують американці (хоча й поширюють через громадян Саудівської Аравії та Пакистану), а це не що інше, як насадження хаосу й анархії замість традиційного ісламу.

М. Чоссудовський зауважує, що "американська зовнішня політика ніколи не прагнула стримувати потік ісламського фундаменталізму. Фактично вона вчиняла навпаки. Після закінчен-

ня холодної війни суттєве піднесення "радикального Ісламу" в колишньому Радянському Союзі й на Близькому Сході насправді входить у таємний порядок денний Вашингтона. Його основний пункт вимагає підтримки міжнародного тероризму, а не боротьби з ним. Вашингтон домагається дестабілізації громадянського суспільства. Важливо не допустити об'єднання світських соціальних рухів проти американської імперії. Через таємні операції ЦРУ Вашингтон продовжує підтримувати розвиток ісламського фундаменталізму всюди: на Близькому Сході, в колишньому Радянському Союзі, а також у Китаї та Індії" [3].

Отже, насправді сучасна глобальна олігархія має на меті не створення ефективного "світового уряду", а повсюдне насадження хаосу й анархії та управління населенням планети з їх допомогою. Інакше кажучи, йдеться про виконання п. 4 програми, але в планетарному масштабі. І гасло про світовий уряд слугує лише ширмою для маскуванню грабіжницьких планів, подібно до того, як у межах окремої країни такою ширмою слугує збереження зовнішніх державних атрибутів (виборів, судів, поліції, президента, уряду). Сильні світу цього вже давно не звертають увагу на державу з її апаратом і законами, а якщо певний президент їх не влаштовує чи дратує, його або усувають, як братів Кеннеді у США чи А. Моро в Італії, або відправляють у відставку зі скандалом, як президента Р. Ніксона. І якщо буде створено певний "світовий уряд", котрий замінить собою функції національного уряду, вони звертатимуть на нього ще менше уваги [8].

Друга програмна мета, яку декларують нині провідні ідеологи й політичні діячі Заходу, полягає у створенні нової — космополітичної — людини. У доступній формі цю ідею виклав глава Європейського банку реконструкції та розвитку, член Більдерберзького клубу Ж. Атталі, який у книзі "На порозі нового тисячоліття" зауважував про потребу створення "планетарної політичної влади" й передбачав встановлення нового світового ладу ("торговельного порядку") та перетворення людей на "кочівників". "Кочівник, — зазначає Ж. Атталі, — "перебуватиме в постійному русі, без адреси й стабільної сім'ї. Він нестиме на собі, в самому собі те, в чому знайде втілення його соціальної цінності". Автор вважає, що всі люди під тиском обставин перетворяться на "кочівників", а ті, хто не захоче влитися в нове суспільство, будуть виключені з нього й стануть вигнанцями. "Ритмом закону, — зауважує Ж. Атталі, — стане ефемерність, вищим витоком бажання стане нарцисизм" [6].

Інакше кажучи, люди не лише перетворюються на "кочівників" і втрачуть будь-який зв'язок із суспільством, а й впадуть у крайній егоїзм, занурившись у віртуальний світ (телебачення, інтернет тощо), самозамилування (нарцисизм) і пошук насолод. На досягненні такої мети свого часу наголошувала М. Тетчер, яка стверджувала, що немає такого явища, як суспільство, а є тільки "окремі чоловіки й жінки", й надалі всі форми соціальної солідарності мають зникнути та поступитися місцем індивідуалізму. "Економіка — це метод, — зазначала вона, — завдання ж полягає в тому, щоб змінити душу". І цей грандіозний експеримент над душами людей сьогодні стає дедалі масштабнішим.

Можливо, це ще один елемент програми сучасної світової олігархії. Водночас ідею створення " нової людини", яку пропонують сучасні західні ідеологи, втілювали в життя й раніше.

В історії чимало фактів, що вільні від суспільства й егоцентричні "кочівники", а також люди-звірі, котрі прагнуть лише до задоволення власних бажань та інстинктів, з'являлися наприкінці кожної глобальної кризи корупції, а людська цивілізація перероджувалася в "цивілізацію хижаків". Проте проголошення такої мети навряд чи може становити самоціль. Якщо відкинути припущення, що нинішні західні ідеологи виконують вказівки самого диявола та виходити з раціоналістичної (а не диявольсько-сатанинської) природи мотивів сучасної світової олігархії, то слід чітко усвідомлювати, навіщо їй декларувати цю ідею.

Отже, яка ж справжня мета перетворення людей на "кочівників", індивідуалістів і егоїстів, що втратили будь-який зв'язок із суспільством? Судячи з усього, відповідь одна: для встановлення контролю глобальною олігархією над кожним окремим індивідом, а відтак — над суспільством і світом загалом. Людська спільнота, що розділилася на "кочівників" та індивідуалістів-егоїстів, по суті, до суспільства вже не має жодного стосунку, тому завдання контролю над нею розв'язується автоматично. Залишається встановити контроль над окремими людьми — інтелектуалами, які не хочуть перетворюватися на "слухняних тварин", що лише задовольняють (через реальний чи віртуальний світ) природні потреби в їжі, сексі, розвагах, уникаючи суспільних проблем.

Методи боротьби з інтелектуалами, що опираються на деградацію, свого часу описав Д. Орвелл у романі "1984". Аби громадяни не намагалися обдурити пильне око системи, до них навідувалися провокатори, щоб упевнитися в лояль-

ності до Великого Брата. Підозрілих забирали для "перевиховання" та перетворювали на таку саму "слухняну тварину", як і решта. Жах зображеного письменником полягає в можливості існування суспільства, в якому люди не матимуть приватності, права на інтимність, де контролюватиметься кожен крок, де за них все вирішуватиме той, хто найповніше поінформований.

Ці події виглядають надто фантастично, однак жодної іншої мети, заради якої потрібно було б свідомо поділяти суспільство на "окремих чоловіків і жінок", а також "змінювати душу" людей і перетворювати їх на "кочівників", просто не існує. Єдиною метою є тотальний контроль над кожним індивідом та перетворення його на "слухняну тварину". А гасла про "створення нової людини" — це не більш ніж пропагандистський галас і чергова брехня, яку олігархія вуалює "високими" цілями, за якими ховаються зовсім інші прагнення.

Окрім того, надто багато фактів свідчать про те, що саме тотальний контроль над особою і є справжньою метою сучасних можновладців. Так, у США в 1990-ті рр. стартувала кампанія з боротьби з тероризмом, що передбачала посилення контролю над людьми нібито задля їхньої безпеки. Характерно, що розпочалася вона в середині 1990-х рр., за кілька років до подій 11 вересня 2001 р., хоча "холодна війна" вже закінчилася й безпеці США ніхто не загрожував, та й, власне, не мав такої можливості. Першими кроками стало проголошення весною 1996 р. "хрестового походу проти тероризму". Тоді "імперіями зла" та ворогами Америки проголосили Лівію, Сирію та Іран, посиливши імміграційний і внутрішній поліцейський контроль у США.

Рік потому, весною 1997 р., було започатковано "Проект "Нове американське століття" (PNAC), до якого долучилися провідні політики США, зокрема Д. Буш, Р. Чейні, Р. Перл, Д. Рамсфельд, П. Вулфовіц та інші. Для його реалізації навіть створили однойменний науково-дослідний центр, і цей крок не лише визначив початок нової доби — встановлення американської гегемонії у світі та нового світового ладу, а й породив нову тезу: "Хто не з нами, той за терористів". Інакше кажучи, під міфічним приводом боротьби з тероризмом вже тоді, за кілька років до 11 вересня 2001 р., влада розпочала вводити поліцейський режим і придушувати будь-які вияви інакшумства щодо офіційної американської політики та ідеології [9].

Трансформації відбулися й на інших рівнях, зокрема блок НАТО із суто оборонного, раптово змінивши статут, перетворився на наступальний.

Як зазначає Д. К'еза, "за два роки до 11 вересня НАТО раптом відчув потребу змінити колишній формат, перетворившись з оборонного альянсу на військовий агресивний блок, здатний проводити так звані "гуманітарні" операції, незважаючи на те, чи зазнав нападу хоча б один із його членів" [9].

Згодом сталася так звана атака терористів 11 вересня 2001 р. Сьогодні експерти визнають той факт, що напад літаків на вежі-близнюки Всесвітнього торговельного центру в Нью-Йорку та вибух у будівлі Пентагону у Вашингтоні було заздалегідь ретельно сплановано й зрежисовано. Це доводять факти, докладно описані в серії книг різних авторів і викладені в документальному фільмі "9/11", підготовленому за участі Дж. К'еза й Т. Мейсана. Подробиці теракту не залишають сумніву, що до його організації долучилися представники вищого військового командування США, які згодом дістали службове підвищення [9].

Офіційний звіт про трагедію 11 вересня, як зазначає американський професор Д. Гриффін, — це "571 сторінка брехні". Він вважає, що голова комісії з розслідування Ф. Зеліков, який отримав відповідні повноваження від президента країни та мав із ним дружні стосунки, міг бути причетним до організації цієї трагедії, так само як і вся адміністрація президента Дж. Буша-молодшого. Отже, цей "теракт" не був ані, власне кажучи, терактом, ані результатом змови купки відступників чи фанатиків, а був спланований і здійснений або адміністрацією Буша, або дуже впливовою групою, що користувалася безумовною підтримкою та заступництвом на найвищому рівні, у тому числі президента і його оточення.

Як зауважує Е. Гриффін, задовго до "терористичної атаки 11 вересня" провідні американські політики передбачали такий сценарій розгортання подій. Наприклад, ще 1997 р. З. Бжезінський у книзі "Велика шахівниця" наголошував, що для військового захоплення багатих нафтою регіонів світу Сполучені Штати скористаються будь-яким приводом на кшталт раптової атаки Японії на Перл-Харбор 1941 р. [10]. Таку саму думку восени 2000 р. висловлювали автори документа "Реформування оборони США", опублікованого науково-дослідним центром "Проект "Нове американське століття" (головний автор якого — той самий Ф. Зеліков!), і зауважували про бажаність "катастрофічної й каталізуючої події, ще одного Перл-Харбору".

"Події 11 вересня, — зазначає Д. Гриффін, — зробили можливим виконання необхідних умов для Пакс Америка (встановлення американського світопорядку): теракти дали змогу адмі-

ністрації Буша напасти на Афганістан, а згодом на Ірак; розпочати технологічне реформування армії; здійснити колосальне збільшення військових витрат і, попри незначні протести, ухвалити нову доктрину випереджального удару, що стала відома як "доктрина Буша".

Проте це не всі вигоди, які оршила від подій 11 вересня американська верхівка для виконання заздалегідь розробленого плану. Дістала нового розвитку й програма тотального контролю над людьми, котру реалізовували в межах кампанії "боротьби з тероризмом" упродовж 1996—1998 рр. Ще за часів президентської каденції Б. Клінтона (1993—2001) було ухвалено закони, що давали змогу вводити режим надзвичайного стану в США за умови настання надзвичайних подій, охоплюючи зовнішню загрозу, небезпеку перебоїв із постачаннями сировини й енергоносіїв, різке зростання безробіття в країні тощо.

Теракт 11 вересня, безсумнівно, одразу дав підстави для введення режиму надзвичайного стану, що, на думку Г. Райзеггера, призвело не лише до порушення норм міжнародного права з боку США, а й до скасування конституційних прав і американців, і громадян низки держав, залежних від Америки.

Одним із найбільш промовистих прикладів порушень прав людини є таємні американські в'язниці, розміщені за межами Сполучених Штатів у країнах, що не мають ефективного законодавства із захисту прав людини (хоча Д. Естулін вважає, що підпільні тюрми й концтабори розміщено і в самих США). Найвідоміші в'язниці — Гуантанамо на Кубі та Абу-Грейб в Іраку, де було зафіксовано випадки масових тортур і знущань із боку американців, а також нелегальні тюрми в Польщі та Румунії на території ЄС. Утім, скільки таких катівень в Європі та по всьому світові, точно не знає ніхто, були навіть дані про те, що вони також є і в Україні та інших державах [3].

Як зауважує Д. К'еза, під час розслідування "вдалося зібрати неспростовні докази щонайменше про 1080 рейсів ЦРУ, що приземлилися в європейських аеропортах у період між 11 вересня 2001 р. і кінцем 2005 р. (для нелегального перевезення ув'язнених). Було також встановлено, що 14 європейських держав (у тому числі Німеччина, Швеція, Італія, Бельгія, Іспанія) видавали дозволи як на транзит через свою територію, так і на приземлення літаків чи тимчасове перебування жертв (extraordinary renditions, надзвичайний арешт). Як зазначалося, дві країни — Польща й Румунія — розміщали на своїх територіях нелегальні в'язниці, де утримували ймовірних

терористів та, можливо, піддавали їх допитам, порушуючи європейські закони й міжнародні конвенції, підписані Євросоюзом. Отже, маємо справу з порушенням статті 6 Договору про Європейський Союз у частині щодо прав людини та засадничих свобод" [9].

Під приводом "теракту", інсценованого керівною верхівкою Сполучених Штатів, було порушено конституційні права громадян Америки, ЄС й інших країн, і будь-яку людину, що проживає чи перебуває на території США та їхніх союзників, тепер можна піддавати репресіям як "підозрювану в тероризмі" чи нелояльну до американського режиму й ідеології. І для цього необов'язково боротися з чинним ладом, переслідувань може зазнати будь-хто, наприклад, людина, яка випадково стала небажаним свідком чи дізналася конфіденційну інформацію. Формула "хто не з нами, той за терористів" цілком це уможлиблює. Наприклад, відомого французького журналіста Т. Мейсана, який першим виявив недолугість офіційної версії подій 11 вересня 2001 р. та опублікував про це книгу, оголосили персоною нон грата та заборонили в'їжджати до країн — членів НАТО (зокрема, й до Франції, громадянином якої він є!). Це красномовний приклад дисидента-вигнанця, який постраждав навіть не за антиурядові переконання, а лише за те, що наважився озвучити відомі факти й поділитися сумнівами [3]. Стали жертвами спецслужб і судово-поліцейської машини США конгресмен К. Велдон і сенатор Р. Торрічеллі, котрі оприлюднили додаткову інформацію щодо терактів 11 вересня й зажадали нового ретельного розслідування. Якщо через прагнення з'ясувати правду переслідувань зазнають представники держапарату, то що говорити про пересічних громадян? Як зазначає Д. К'еза, на Заході розпочалося "полювання на людину" [9].

Нарешті, довершує картину посилення тотального контролю над особою і порушень прав людини на Заході програма повної "цифровізації" населення, започаткована у США ще в 1990-ті рр. Кожній людині надають особистий код, який вона використовуватиме під час купівлі товарів, укладання угод, звернення до інстанцій і навіть перебування в інтернеті. Спочатку кожен житель Сполучених Штатів, а згодом й інших країн, має отримати пластикову картку з постійним особистим номером на другому етапі в руку імплантуватимуть спеціальний електронний "чип" (біокарту), на якому дублюватиметься інформація з картки. Отже, завдання тотального контролю над людиною дійде логічного завершення, і будь-який рух її тіла "система" зможе відстежити

та проконтролювати за допомогою виконавців, які матимуть доступ до глобальної інформаційної системи.

Більше того, зауважує Д. Естулін, у США та інших країнах Заходу активно впроваджують програму остаточного вилучення з обігу готівки й повного переходу до розрахунків пластиковими картками, котрі згодом замінить імплантований у руку чи лоб мікрочип. На думку дослідника, а також багатьох цитованих ним авторів, виконання цієї програми "слугуватиме інструментом для запровадження цілковитого контролю над людиною". Наприклад, якщо пересічний громадянин стане для сильних світу цього небажаним, то "їм достатньо буде стерти його номер з центрального комп'ютера, і він вже не зможе ані продавати, ані купувати й, зрештою, буде приречений на те, аби через певний час просто зникнути" [11].

"Початкова назва цього проєкту [імплантації мікрочипів] була "Tessera", — уточнює Д. Естулін. — "Tessera" став символом власності римлян і наносився рабам, а у тих, хто від нього позбавлявся, залишалася позначка" [11]. Навіть назва цієї програми свідчить про справжні плани її авторів — перетворити населення світу на рабів, яких контролюватиме купка найбагатших людей планети.

Отже, останнім пунктом програми сучасної світової олігархії може стати такий:

13. Встановлення повного контролю над кожною особою та перетворення населення планети на "слухняних тварин".

Висновки. З огляду на викладене, цілком логічно видається поява нової ідеології — неоконсерватизму, що наприкінці ХХ ст. прийшла у США на зміну неолібералізму. Сьогодні до її adeptів належить більша частина американського істеблішменту. Приймавши цю доктрину, панівна верхівка США зірвала маску лицемірства й відкрила, принаймні частково, свої справжні цілі, серед яких — фактичне згортання демократії та встановлення авторитарної влади в інтересах олігархії.

Відмінними рисами американських неоконсерваторів є не лише підтримання влади корпорацій і "відновлення класового впливу", а й прагнення запровадити порядок на противагу нинішньому хаосу, проголосивши єдиною та безальтернативною "глобальну мораль", якої всі зобов'язані дотримуватися.

Про те, якої саме жахливої моралі дотримуватиметься американська верхівка, що позиціонує себе "світовою елітою", йшлося вище. Найпростіше визначення неоконсерваторам надав амери-

канський публіцист і письменник В. Тарплі, який назвав їх "біснуватими фашистами".

Через спотворення й позбавлення питомого значення термінів, що їх використовують справжні демократи та патріоти, в уми простих людей вносять розлад і плутанину. А в цьому, власне кажучи, й полягає мета олігархії — нейтралізувати населення, зробити його дурним і керованим, адже так простіше втілювати в життя пункти своєї програми — не оглядаючись на розгублене й дезорієнтоване суспільство.

У сучасному світі помилкові концепції демократії використовують дедалі частіше. Сьогодні США офіційно, як і раніше, вважають "зразком демократії", хоча чимало американських авторів зауважує про те, що країною править олігархія, а більшість населення, схоже, дедалі менше в

цьому сумнівається. Помилкова концепція демократії нині є наріжним каменем ідеології Сполучених Штатів і світової еліти, адже їхня справжня мета — запровадження у світі корумпованих олігархічних режимів під виглядом демократичних. Ці режими є партнерами глобальної олігархії та допомагають їй поширювати владу над народами, грабувати, а за потреби й знищувати їх для захоплення ресурсів, збагачення й встановлення тотального контролю над світом.

Головний ворог олігархії — національна самосвідомість. Тільки сильна нація здатна протистояти хижій світовій верхівці, привести до влади загальнонаціональних лідерів, а не прозахідних маріонеток, і сформуванати національну еліту, яка вболіває за інтереси народу, а не певного клану чи вузької групи.

Список використаної літератури

1. Курбатов В. И. Тайное общество масонов / В. И. Курбатов. — Ростов-на-Дону : Наука-Пресс, 2006. — 416 с.
2. Сенченко Н. И. Энциклопедия тайных обществ / Н. И. Сенченко, В. Г. Гастинщиков. — Киев : Книга Роду, 2008. — 424 с.
3. Кузовков Ю. Глобализация и спираль истории / Юрий Кузовков. — Москва : Анима-Пресс, 2010. — 675 с.
4. Сенченко Н. И. БритАния — Страна Завета: центр и источник планетарной "паразитической системы" / Н. И. Сенченко. — Киев : Лира-К, 2020. — 264 с. — (Серия "Тайное тановится явным").
5. Аксаков Н. П. Всеславянство / Н. П. Аксаков. — Москва : Т-во типо-лит. И. М. Машистова, 1910. — 211 с.
6. Attali J. Ligne d'horizon / Jacques Attali. — Paris : Fayard, 1990. — 343 s.
7. Эпперсон А. Р. Невидимая рука. Взгляд на историю как на заговор / А. Ральф Эпперсон. — Киев : Аратта, 2003. — 484 с.
8. Сенченко Н. И. "Венецианская черная аристократия" на пути к мировому господству / Н. И. Сенченко. — Киев : КИТ, 2009. — 240 с.
9. Кьеза Д. ZERO. Почему официальную версию событий 11 сентября 2001 года можно считать фальшивкой / Д. Кьеза, Д. Гриффин, К. Фракасси [и др.]. — Тверь, 2008. — 203 с.
10. Бжезінський З. Велика шахівниця / Збігнев Бжезінський. — Київ : Фабула, 2019. — 288 с.
11. Эстулин Д. Кто правит миром? Или вся правда о Бильдербергском клубе / Даниэль Эстулин. — Минск : Попурри, 2008. — 288 с.

Mykola Senchenko,

Director of the Book Chamber of Ukraine, Professor

The program of the world oligarchy

Analysis of facts from various fields of human activity (economics, finance and banking, military affairs, etc.) convincingly shows that in the modern world, a world oligarchy has formed, which seeks to establish global domination. In order to understand where society is heading, it is first necessary to find out whether the world oligarchy has a certain program of action, and if so, what it is.

The article presents the main elements of the program of the world oligarchy, its features and possibilities of achievement in the conditions of latent organizational war. The stages of realization of the program of world domination of the global oligarchy in different historical epochs are considered.

This program, in particular, provides for the concentration of property and economic levers of influence in the hands of a small group of people for the purpose of total control over the world; free trade (globalization, liberalization); destruction of "weak" nations and states; imposing destructive doctrines and myths, shaking the foundations of traditional cultures; division of the population into class groups and incitement to hatred between them; enslavement of the population due to deprivation of livelihoods and opportunities to work properly; propaganda of anti-culture, which contradicts the basic principles of human society, the introduction of the idea of elite race and inferior nations; uniting the interests of the world oligarchy with the tendency to form a single capital and "world government".

Keywords: globalization; oligarchy; oligarchy program; world domination; democracy; liberalism; secret societies

References

1. Kurbatov V. I. (2006). *Tajnoe obshestvo masonov*. Rostov-na-Donu: Nauka-Press.
2. Senchenko N. I. & Gastinshikov V. G. (2008). *Enciklopediya tajnyh obshestv*. Kiev: Kniga Rodu.
3. Kuzovkov Yu. (2010). *Globalizaciya i spiral istorii*. Moskva: Anima-Press.
4. Senchenko N. I. (2020). *BritAniya — Strana Zaveta: centr i istochnik planetarnoj "paraziticheskoj sistemy"*. Kiev: Lira-K.
5. Aksakov N. P. (1910). *Vseslavyanstvo*. Moskva: T-vo tipo-lit. I. M. Mashistova.
6. Attali J. (1990). *Ligne d'horizon*. Paris: Fayard.
7. Epperson A. R. (2003). *Nevidimaya ruka. Vzglyad na istoriyu kak na zagovor*. Kiev: Aratta.
8. Senchenko N. I. (2009). *"Venecijskaya chernaya aristokratiya" na puti k mirovomu gospodstvu*. Kiev: KIT.
9. Keza D., Griffin D., Frakassi K. & others. (2008). *ZERO. Pochemu oficialnuyu versiyu sobytij 11 sentyabrya 2001 goda mozjno schitat falshivkoj*. Tver.
10. Bzhezinskij Z. (2019). *Velika shahivnicya*. Kyiv: Fabula.
11. Estulin D. (2008). *Kto pravit mirom? Ili vsya pravda o Bilderbergskom klube*. Minsk: Popurri.

Надійшла до редакції 15 березня 2022 року

ЖУРНАЛІСТИКА ТА ЗМІ

УДК 355.4((470+571):477)"2022"(047.1)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.3(308).15-19

Михайло Онищук,

кандидат історичних наук, доцент,
завідувач відділу моніторингу ЗМІ Книжкової палати України,
e-mail: zmi@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-002-1340-1538>

Війна в Україні крізь призму зарубіжних ЗМІ

24 лютого 2022 року президент Росії Путін розпочав широкомасштабну неспровоковану війну проти України, руйнуючи наші міста й селища з використанням артилерійських систем залпового вогню, авіаційних ударів і ракетних атак. Збройні сили України, підрозділи територіальної оборони та весь український народ встали на боротьбу проти варварських загарбників.

У статті проаналізовано висловлювання й оцінки відомих західних політиків, військових, учених, аналітиків щодо варварської суті російської агресії проти України, характеру, перебігу й можливих варіантів подальшого розвитку й закінчення бойових дій, застосування санкцій проти країни-агресора світовою спільнотою. На основі повідомлень зарубіжних ЗМІ доведено, що план російського диктатора, спрямований на так звані "демільтаризацію" та "денацифікацію", провалився в перші дні війни. Обґрунтовано, що надалі, не досягнувши мети, російські загарбники намагатимуться стерти з лиця землі мирні міста й села, нищити цивільне населення, інфраструктуру, розгорнути геноцид української нації. Переконливо доведено, що Україна переможе!

Ключові слова: ЗМІ; мас-медіа; агресія; інформаційна війна; бойові дії; вторгнення в Україну; фальшиві приводи Путіна; початок війни; національна ідентичність; самосвідомість нації; акції протесту в Росії; розвідувальна спільнота США; ескалація

Постановка проблеми. Вітчизняні мас-медіа, журналісти телебачення й радіо від перших годин війни мужньо та самовіддано, консолідовано та правдиво розпочали висвітлювати віроломну агресію РФ проти України. Український телерадіомарафон згуртував націю навколо ідеї захисту Батьківщини, незалежно від політичних поглядів і переконань. Від перших днів запеклого опору загарбникам вітчизняні ЗМІ стали основним джерелом інформації щодо подій на фронті, намірів агресора та об'єднання українського суспільства в боротьбі за право вільно жити на власній землі.

Разом із вітчизняними ЗМІ про початок і перебіг варварської агресії Росії проти України інформували й західні медіа. У перші дні війни значна частина закордонних інформаційних агенцій, преса, радіо й телебачення здебільшого надавали короткі повідомлення про воєнні дії в нашій країні та наводили висловлювання західних політиків щодо російської агресії. Попри те, що цю інформацію виносили в заголовки новин, вона була дуже лаконічною й майже нейтральною. З розгортанням бойових дій та активізацією діяльності іноземних кореспондентів в Україні західні мас-медіа поставили інформаційні випуски

про перебіг протистояння в центр інформаційної політики. Отже, статтю присвячено проблемам висвітлення війни в Україні зарубіжними ЗМІ.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

На дослідженні ролі й місця засобів масової інформації у війнах і збройних конфліктах зосереджували увагу представники багатьох країн із різних галузей науки. Питання війни та ролі в ній засобів масової інформації вивчав А. Месьє, професор Університету Поля Верлена в Меці (Франція); теорію та історію впливу мас-медіа на військові кампанії аналізував Г. Хлисту; роль ЗМІ під час військової операції США про те Ір жу з'ясовував Б. Калініченко; проблеми засобів масової інформації та комунікації в інформаційній війні як сучасну політичну практику розглядали українські науковці М. Сенченко, Г. Почепцов, І. Проноза та багато інших.

Проте в сучасній вітчизняній історіографії ще недостатньо, на наш погляд, досліджено питання ролі й місця закордонних засобів масової інформації у висвітленні перебігу війни в Україні після 2014 р., особливо після 24 лютого 2022 р., від моменту віроломного варварського нападу РФ на Україну.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу діяльності зарубіжних ЗМІ продемонструвати трансформацію повідомлень про агресію Росії проти України, позицію лідерів провідних країн світу щодо участі США, ЄС і НАТО у збройному конфлікті, консолідацію цих держав у боротьбі проти брутальної російської навали, а також навести окремі прогнози західних аналітиків стосовно перебігу й можливого закінчення війни.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ніколи за 30 років Незалежності України закордонні медіа не приділяли стільки уваги нашій державі й українському народові, як у лютому—березні 2022 р. Незважаючи на попередження розвідувальної спільноти США й НАТО про підготовку Росією широкомасштабного вторгнення в Україну, неймовірні зусилля української та західної дипломатії запобігти агресії, весь цивілізований світ здригнувся від звістки про оголошення Путіним початку віроломної агресії. Гасло "Я — українець" буквально за лічені дні стало символом боротьби світла з темрявою, за право людини вільно жити на власній землі. Сьогодні на земній кулі немає куточка, де б не знали про титанічний подвиг українського народу та його славетних Збройних сил у протидії російському варварові.

Як засвідчує попередній аналіз, у перші дні війни значна частина закордонних інформаційних агентств, преса, радіо й телебачення на-

давали переважно короткі повідомлення про агресію путінської Росії проти України, публікували стислі оцінки західних політиків щодо перебігу бойових дій. Надалі зростання монолітного опору політичних сил і рухів, об'єднань, союзів і конфесій, усього українського народу проти агресора прикували увагу небайдужих і чесних людей на Землі, а також провідних зарубіжних засобів масової інформації та комунікації. Велич подвигу мешканців міст-героїв Маріуполя, Харкова, Миколаєва та інших у перші тижні священної війни допомогла народам усіх континентів усвідомити й зрозуміти нездоланну волю українського народу до перемоги, щоб стоячи оплесками вітати виступи Президента України В. Зеленського в парламентах США та Європи, на засіданнях найвищих світових форумів.

Уже 7 березня 2022 р. американський економіст А. Аслунд у статті "Путін програв інформаційну війну" заявив, що спроби російського лідера виправдати вторгнення показово провалилися [1]. Цьому сприяла, крім усього іншого, активність іноземних журналістів в Україні, які напередодні агресії масово заповнили готелі Києва та великих міст.

Українські військові, зазначав автор статті, прийняли виклик, регулярно оновлюють інформацію, оприлюднюють чіткі й послідовні повідомлення. Найважливішим чинником залишається фундаментальна слабкість путінського нарративу. Його заява про викорінення "нацизму" в країні з президентом-євреєм, де ультраправі партії постійно набирають низькі однозначні числа у загальнонародних виборах, є абсурдною. Що ще гірше, злочини, скоєні його військами в Україні, викликають почуття обурення й відрази в усьому світі. Суттєве поліпшення процесу висвітлення подій в Україні в міжнародних ЗМІ останнім часом є лише частиною причини гучної поразки Росії в інформаційній війні, наголосив А. Аслунд.

Два американських видання описують, як сприймають війну жителі США та Росії. Зокрема, тижневик *The New Yorker* зауважує: широке висвітлення українських подій в американських ЗМІ змушує громадян країни відчувати глибоку причетність до конфлікту, навіть попри відносно безсилля Заходу йому зарадити [2].

Від початку війни адміністрація президента Дж. Байдена активно розсекречувала матеріали розвідки про наміри Москви щодо України, аби розвінчати та викрити її справжнє прагнення відновити радянський порядок. Вашингтон також чітко дав зрозуміти: США не втручатимуться у війну.

"Як би цинічно це не звучало, проте для американців війна в Україні — це радше медіа-

враження, ніж будь-що інше. Що ми переважно робитимемо, то це спостерігатимемо", — зазначає The New Yorker. І для цього є всі можливості. Велика кількість відео, знятого простими українцями на місці подій, надає американцям багатогранне розуміння воєнних, дипломатичних, історичних і людських обрисів конфлікту. Цих відео настільки багато, що у вжитку навіть з'явився новий термін — "TikTok-війна".

Росіянам важко зрозуміти особливості так званої "спецоперації" в Україні, зауважує американська медіакомпанія CNN, багато громадян не мають доступу до правдивої інформації. Унаслідок цього, як вважає 25-річна співрозмовниця видання, москвичка Аріна, російське суспільство поляризувалося: одні відчують сором за вторгнення в Україну, інші не бачать відповідальності за рішення, якого не приймали.

Противники війни в Росії намагаються висловити незгоду, проте наštовхуються на жорстку протидію з боку силовиків. За перший тиждень війни в Україні було затримано 7624 протестувальники, констатує видання. Колективні звернення до влади із закликом припинити війну в Україні оприлюднили науковці, медійники та діячі культури. За переговори й встановлення миру висловилися деякі російські мільярди, зокрема О. Дерипаска та народжений в Україні М. Фрідман.

Російський лідер дав світу зрозуміти, що піде до кінця й, попри будь-яку протидію, вдаватиметься до ще більш жорстоких і руйнівних заходів, не виключаючи ядерну зброю, зауважував британський журнал The Economist у статті, що супроводжувала обкладинку. У відповідь на ескалацію світ не повинен відступати: не лише через те, що кинути нашу країну напризволяще — погано, а й тому що російський диктатор на цьому не зупиниться. У разі успіху в Україні його наступними цілями стануть Грузія, Молдова та країни Балтії. "Він не зупиниться, поки його не зупинять", — наголошує The Economist.

Керівники розвідувальної спільноти США припустили, що російському президентові не завадять військові поразки та санкції проти країни і він може вдатися до ескалації наступу в Україні. Таку думку висловила директорка Національної розвідки Е. Хейнс на щорічних слуханнях комітету з розвідки Палати представників із міжнародних загроз, зазначає "Голос Америки". "Наші аналітики вважають, що Путіна навряд чи зупинять такі невдачі і що він... може піти на ескалацію", — наголосила Е. Хейнс [3].

Провідні аналітики та інформаційні центри висловлюють прогнози щодо термінів перебігу й закінчення російської агресії проти України.

Вебсайт журналістських розслідувань Bellingcat припускає, що через послаблення позицій Росії війну в Україні може бути заморожено. "Складно назвати кінець, тому що це, скоріше за все, буде не уривчастий такий кінець — ось сьогодні закінчиться війна, — боюся, це буде період, у якому буде незрозуміло, чи закінчилася війна чи ні", — прогнозує журналіст-розслідувач Bellingcat Х. Грозев. — Але кровопролиття не буде більше, і це найголовніше. Ми наближаємося до цього, це питання тижня — 10 днів. Тому що позиції Росії послаблюються, вони це розуміють, і їм буде вигідніше навіть не називати війну закінченою, бо вони мають зізнатися, що вона втрачена, а зупинити її на якомусь замороженому етапі" [4].

Путін прорахувався, коли вирішив напасти на Україну, й така помилка може коштувати йому влади. Про це заявив головний стратег компанії Clocktower Group М. Папіч, зауважує Bloomberg. За словами експерта, російський лідер ігнорує матеріальні обмеження в нападі на Україну. Він також не врахував шаленого опору нашого народу; відсутності реального досвіду в армії РФ щодо ведення широкомасштабних бойових дій; чинника, що Україна є дуже складним місцем для вторгнення. У кінцевому підсумку це може призвести до падіння влади кремлівського диктатора. М. Папіч вважає, що його крах, ймовірно, відбудеться вже впродовж найближчого року. "Події в Україні жакливі, але водночас обнадійливі. Ми бачимо народження нової національної ідентичності, самосвідомої нації", — зазначив стратег. Він переконаний, що якщо українці відіб'ють напад Росії, перед ними відкриються широкі перспективи: "Це велика країна Європи з великим потенціалом" [5].

Б. Ходжес, колишній командувач армії США в Європі, керівник програми стратегічних досліджень у Центрі аналізу європейської політики, надав оцінку війні Росії проти України та пояснив причини, з яких ЗСУ переможуть супротивника: "Україна зрештою переможе. Але попереду ще багато важких днів, а це і втрати життів ні в чому не винних людей, і руйнування великої кількості інфраструктури, приватної власності. Проте я вже бачу, що Україна переможе. Українці перевершують противника за бойовою мораллю, адже вони захищають свою країну. Російські військові не настільки ефективні, як ми думали, — у них не вистачає логістичних потужностей для взяття Києва та й особового складу їм теж не вистачає. Тому вони зазнали поразки у прилеглих до Києва районах" [6].

На думку американського політолога, професора Стенфордського університету Ф. Фукуями,

російське керівництво некомпетентно спланувало дії на території нашої країни, спираючись на помилкові припущення щодо прихильності українців до росіян та недооцінюючи потенціал ЗСУ. Наразі Путін спрямував на війну ліву частину своїх збройних сил, а отже не має великих резервів. Російські війська застрягли за межами українських міст, де вони стикаються з величезними проблемами з логістикою та постійними нападами українців. Крах російських військ може бути раптовим і катастрофічним, а не відбуватися повільно внаслідок війни на виснаження. Армія в польових умовах досягне точки, коли її не можна буде ані забезпечити, ані вивести, а бойовий дух випадає. Принаймні це має рацію для північних бойових зіткнень; росіяни почуваються краще на півдні, але ці позиції буде важко утримати, якщо північні сили РФ остаточно втратять боєздатність. Набагато краще, щоб українці перемогли росіян наодинці, позбавивши Москву приводу, що на них напало НАТО. Набагато важливішим є постійне постачання джавелінів, стінгерів, TB2, медикаментів, обладнання зв'язку та обміну розвідданими. Ф. Фукуяма також припустив, що українські сили керуються розвідкою НАТО, яка діє за межами України [7].

Західні аналітики вважають, що суттєве похолодання в Україні може загальмувати російські війська, внаслідок чого вони будуть змушені або залишити свої транспортні засоби, або сидіти в "40-тонних залізних морозильних камерах". Про це зауважують видання The Times і Daily Mail: "Арктичне повітря, згідно з прогнозом, рухається через Росію та Україну, воно поєднуватиметься зі східним вітром. Це призведе до того, що у Києві та Харкові вночі температура впаде до -10 градусів, а, можливо, і до -20 градусів. Російські війська, які сидять у бронетехніці та танках, що застопорилися на околиці Києва, можуть зіткнутися із

замерзанням до смерті... Мороз ще більше посилисть складну ситуацію для загарбників..." [8].

Привертає увагу той факт, що Китай, попри спроби продемонструвати зовні нейтральну позицію, висвітлює війну в Україні через російські нарративи. Китайські державні медіа подають агресію проти нашої держави як вимушені кроки Путіна, який захищає оточену ворожими західними країнами Росію. Водночас нарративу про націоналізм у китайських медіа не чути, також журналісти КНР осуджують створення гуманітарних проблем, наголошує CNN. Для 1,4 млрд людей формують альтернативну реальність, в якій вторгнення в Україну є не чим іншим, як "спеціальною військовою операцією". Національна телекомпанія CCTV поширює інформацію про те, що США можуть фінансувати програму розроблення біологічної зброї в Україні, а російський президент — жертва, яка захищає оточену НАТО Росію. Для фабрикування таких "новин" великі державні новинні агентства, що контролюють медіапростір Китаю та жорстко піддаються цензурі Компартії, здебільшого повторюють статті російських державних ЗМІ або інформацію від російських офіційних осіб [9].

Західні ЗМІ також повідомляють, що негативне ставлення й акції протесту в Росії проти агресії не знаходять поки що активної підтримки серед широких верств населення. Про це також свідчить заклик О. Навального провести акції протесту 13 березня 2022 р. На жаль, більшість росіян підтримують воєнні дії на території України, і найближчим часом ця позиція не зміниться, хоча наслідки санкцій відчутно дають про себе знати, а з часом їхній вплив може суттєво зрости. Катастрофа російської економіки та нищівна поразка в путінській авантурі не за горами, наголошують провідні західні мас-медіа.

Все буде Україна!

Список використаних джерел

1. Аслунд А. Путін програв інформаційну війну / Андерс Аслунд // Gazeta.ua. — Режим доступу: <https://gazeta.ua/ru/blog/56676/putin-prograv-informacijnu-vijnu>. — Назва з екрана.
2. Павленко А. Російські бізнесмени жахнулися путінській безрозсудності. Погляд на події в Україні з-за кордону — огляд ЗМІ / Анна Павленко // НВ. — Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/inozemna-presa-pro-vidpovid-zahodu-na-agresiyu-putina-ta-pro-viynu-ochima-amerikanciv-ta-rosiyan-50222278.html>. — Назва з екрана.
3. Розвідники США припустили, що Путін може піти на ескалацію бойових дій в Україні // УНІАН. — Режим доступу: <https://www.unian.ua/world/rozvidniki-ssha-pripustili-shcho-putin-mozhe-piti-na-eskalaciyu-boyovih-diy-v-ukrajini-novini-svitu-11735479.html>. — Назва з екрана.
4. Bellingcat: Росія спробує заморозити війну через тиждень // Українська правда. — Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/10/7329943/>. — Назва з екрана.
5. Путін втратить владу, а в Україні народжується нова нація — оглядач Bloomberg // ТСН. — Режим доступу: <https://tsn.ua/politika/putin-vtratit-vladu-a-v-ukrajini-narodzhuetsya-nova-naciya-oglydach-bloomberg-1999627.html>. — Назва з екрана.

6. *Верстюк І.* Коли Україна переможе. Американський генерал Бен Ходжес робить прогноз щодо завершення війни — інтерв'ю НВ / Іван Верстюк // НВ. — Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/amerikanskiy-general-ben-hodzhesh-robot-prognoz-shchodo-zavershennya-viyni-rosiji-proti-ukrajini-50222659.html>. — Назва з екрана.
7. *"Росія рухається до повної поразки": американський політолог Фукуяма про події в Україні // ТСН.* — Режим доступу: <https://tsn.ua/ukrayina/rosiya-ruhayetsya-do-povnoyi-porazki-v-ukrayini-amerikanskiy-politolog-fukuyama-pro-podiyi-v-ukrayini-2008150.html>. — Назва з екрана.
8. *Семченко В.* Танки перетворюються на морозильники, росіянам загрожує смерть: The Times дав прогноз, як морози в Україні доб'ють армію Путіна / Віталій Семченко // OBOZREVATEL. — Режим доступу: <https://news.obozrevatel.com/ukr/society/tanki-peretvoryatsya-na-morozilniki-rosiyanam-zagrozhuje-smert-the-times-dav-prognoz-yak-morozi-v-ukraini-dobyut-armiyu-putina.htm>. — Назва з екрана.
9. *Китай висвітлює війну в Україні через російські наративи — CNN // Суспільне. Новини.* — Режим доступу: <https://suspilne.media/215837-kitaj-visvitlue-vijnu-v-ukraini-cerez-rosijski-narativi-cnn>. — Назва з екрана.

Mykhaylo Onyshchuk,

PhD of Historical Sciences, Associate Professor,

Head of the Media Monitoring Department of the Book Chamber of Ukraine

The war in Ukraine through the prism of foreign media

On February 24, 2022, Russian President Putin launched a large-scale unprovoked war against Ukraine, destroying Ukrainian cities and towns using artillery systems of volley fire, air strikes and missile attacks. The Armed Forces of Ukraine, territorial defense units and the entire people of Ukraine rose up to fight against the barbaric invaders.

The article examines the statements and assessments of well-known Western politicians, military, scientists and analysts on the barbaric nature of Russia's aggression against Ukraine, the nature, course and possible options for further development and end of hostilities, world community's sanctions against the aggressor. Based on foreign media reports, it has been proven that the plan of Russian dictator Putin, aimed at the so-called "demilitarization" and "denazification" failed in the early days of the war. It is substantiated that in the future, without achieving their goal, the Russian invaders will try to wipe out peaceful cities and villages, destroy civilian population, infrastructure, and unleash the genocide of the Ukrainian nation. It is convincingly proved that Ukraine will win.

Keywords: *mass media; aggression; information war; fighting; invasion of Ukraine; false pretexts of Putin; beginning of war; national identity; self-consciousness of the nation; protests in Russia; US intelligence community; escalation*

References

1. Aslund A. (2022). *Putin prograv informacijnu vijnu*. Gazeta.ua, [online]. Available at: <https://gazeta.ua/ru/blog/56676/putin-prograv-informacijnu-vijnu>.
2. Pavlenko A. (2022). *Rosijski biznesmeni zhahnulisy putinskij bezrozsudnosti. Poglyad na podiyi v Ukrajini z-za kordonu — oglyad ZMI*. NV, [online]. Available at: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/inomezna-presa-providpovid-zahodu-na-agresiyu-putina-ta-pro-viynu-ochima-amerikanciv-ta-rosiyan-50222278.html>.
3. *Rozvidniki SShA pripustili, sho Putin mozhe piti na eskalaciyu bojovih dij v Ukrajini*. (2022). UNIAN, [online]. Available at: <https://www.unian.ua/world/rozvidniki-ssh-a-pripustili-shcho-putin-mozhe-piti-na-eskalaciyu-boyovih-diy-v-ukrajini-novini-svitu-11735479.html>.
4. *Bellingcat: Rosiya sprobuye zamoroziti vijnu cherez tizhden*. (2022). Ukrayinska pravda, [online]. Available at: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/10/7329943/>.
5. *Putin vtratit vladu, a v Ukrajini narodzhuyetsya nova naciya — oglyadach Bloomber*. (2022). TSN, [online]. Available at: <https://tsn.ua/politika/putin-vtratit-vladu-a-v-ukrayini-narodzhuyetsya-nova-naciya-oglyadach-bloomberg-1999627.html>.
6. *Verstyuk I.* Koli Ukrajina peremozhe. Amerikanskiy general Ben Hodzhesh robot prognos shodo zavershennya vijni — interv'yu NV. NV, [online]. Available at: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/amerikanskiy-general-ben-hodzhesh-robot-prognoz-shchodo-zavershennya-viyni-rosiji-proti-ukrajini-50222659.html>.
7. *"Rosiya ruhayetsya do povnoyi porazki": amerikanskiy politolog Fukuyama pro podiyi v Ukrajini*. (2022). TSN, [online]. Available at: <https://tsn.ua/ukrayina/rosiya-ruhayetsya-do-povnoyi-porazki-v-ukrajini-amerikanskiy-politolog-fukuyama-pro-podiyi-v-ukrayini-2008150.html>.
8. *Semchenko V.* (2022). *Tanki peretvoryatsya na morozilniki, rosiyanam zagrozhuje smert: The Times dav prognos, yak morozi v Ukrajini dobyut armiyu Putina*. OBOZREVATEL, [online]. Available at: <https://news.obozrevatel.com/ukr/society/tanki-peretvoryatsya-na-morozilniki-rosiyanam-zagrozhuje-smert-the-times-dav-prognoz-yak-morozi-v-ukraini-dobyut-armiyu-putina.htm>.
9. *Kitaj visvitlyuye vijnu v Ukrajini cherez rosijski narativi — CNN*. (2022). Suspilne. Novini, [online]. Available at: <https://suspilne.media/215837-kitaj-visvitlue-vijnu-v-ukraini-cerez-rosijski-narativi-cnn>.

Надійшла до редакції 20 березня 2022 року

УДК 070.16(477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.3(308).20-28

Оксана Сенченко,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший викладач КНУКіМ,
e-mail: okline.www@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3587-394X>

Мас-медіа — засіб пізнання світу чи маніпуляція свідомістю?

У статті висвітлено аспекти впливу засобів масової інформації (ЗМІ) на підсвідомість людини. З'ясовано, що нині світова спільнота переходить від безпосереднього пізнання навколишнього світу до пізнання світу, опосередкованого ЗМІ, — світу віртуального, який посилено видають за реальний.

Зауважено, що сьогодні основним засобом наживи й боротьби за владу є масова дезінформація, у тому числі через ЗМІ. Нерівність у доступі до інформації та дезінформація — основа ринкових і владно-демократичних спекуляцій.

Розглянуто небезпеки, пов'язані з діяльністю мас-медіа. Зокрема, підвищення інформаційного порогу сприйняття в умовах агресивного інформаційного середовища може бути використано для явних і прихованих методів маніпуляції; засоби комунікації сприяють перетворенню людей на інформаційних наркоманів; широко використовуються техніки латентного нейролінгвістичного програмування, зомбування тощо.

У контексті впливу ЗМІ на свідомість та психіку людини проаналізовано особливості її внутрішнього світу та динаміку самосвідомості.

Визначено негативні наслідки впливу мас-медіа на користувачів і можливі способи його нейтралізації. Наголошено, що за прикладом зарубіжних країн із негативними проявами та впливами вітчизняним медіа слід боротися через вдосконалення відповідних законів, створення громадських наглядових рад при ЗМІ, посилення вимог громадських організацій і рухів до законодавчої, виконавчої та судової систем.

Ключові слова: маніпуляція; підсвідомість; телебачення; мас-медіа; зомбування; дезінформація; інформаційний наркотик

Постановка проблеми. Засоби масової інформації перетворилися на своєрідного посередника між людиною та її реальним світом, відтворюючи його з більшим чи меншим ступенем достовірності. Віддзеркалену медіа картину реального світу можна схарактеризувати як світ віртуальний, тобто уявний, оскільки міра відповідності зображення реальності невизначена й неповна. Людина не може відмовитися від такого подання інформації й припускає ймовірність дезінформації не лише тому, що ЗМІ розширюють інтелектуально-інформаційні можливості, а й тому, що інформація, навіть недостовірна, має масовий характер.

Не сприймати ці відомості означає втратити інформаційну орієнтацію, без якої нині неможливо існувати в сучасному суспільстві. Лише одиниці здатні морально протиставити себе громадській думці, витримавши шквал емоцій на свою адресу й величезну кількість проблем, що неодмінно виникають у такій ситуації. Наприклад, у низці країн Європи та у США було зафіксовано випадки, коли діти, надивившись серіалів про різноманітних термінаторів і супергероїв, намагалися рукою зупинити вантажівку на шосе. Зіткнення з дійсністю невіртуальною зазвичай закінчується трагічно. Межа між фантазією та реальністю, яку нездатні розрізнити навіть дорослі, для дитини розпливчаста й поготив.

У сучасному демократичному суспільстві будь-яке вираження громадської думки через голосування може призвести до національної катастрофи. Люди цілком певні, що голосують правильно й самостійно. Діти, які виходять на дорогу, щоб зупинити рукою вантажівку, чи вистрибують з вікна, щоб політати, ніскільки не сумніваються у правильності свого вибору й незалежності, адже їх фізично ніхто не підштовхує.

Людина вільна у власних вчинках у межах інформації про навколишній світ, що надходить до неї. Однак під тиском ЗМІ часто змушена діяти всупереч своїм внутрішнім настановам, адже позбавлена повної й достовірної інформації про дійсність. Сучасний користувач виявився у світі міражів і кривих дзеркал, що відбивають ці міражі, він дезорієнтований і збитий із пантелику. Спотворенню піддається не лише дійсність, а й мораль. Те, що ще учора вважали злочином, сьогодні є геройським вчинком.

Метою статті є намагання привернути увагу уряду, власників і головних редакторів ЗМІ до проблеми впливу телебачення й інтернету на підсвідомість населення України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із головних засобів досягнення інформаційної дезорієнтації є підсвідоме зомбування, що руйнує особу. Це явище вже давно становить предмет ґрунтовного вивчення практичної психо-

логії. Низькі частоти, 25-й кадр, інфразвук та інші не менш ефективні технічні й технологічні рішення застосовують на практиці як у цивільній, так і у військовій сфері. Головне питання, що закономірно постає при цьому, — контроль за доцільністю й виваженістю ухвалення таких рішень.

Людина влаштована так, що звертає значно більше уваги на те, хто говорить і як говорить, ніж на те, що говорять. Інакше кажучи, поведінка телеведучого в кадрі, тембр його голосу, жестикуляція, ставлення до події, оточення — усе, що можна назвати зовнішньою модуляцією повідомлення, діють на людину більше, ніж безпосередня інформація, оскільки потрапляє одразу в підсвідомість, минаючи канали логіки та аналізу. Цей вплив постійно досліджують, розвивають, комбінують із технічними засобами, цієї техніки навчають спеціально, є навіть окрема наука впливу на підсвідомість, а в ній — свої авторитети та школи.

Для маніпуляторів свідомістю люди є об'єктами, які можуть бути, подібно до роботів, перепрограмованими на замовлення. Свідомість — це функція інформації.

Свобода слова у ЗМІ, що перебувають у приватних руках чи у власності корпорацій, спотворює дійсність, обертається обмеженням конституційних прав і свобод народу, який на підставі отриманих хибних даних робить неправильні висновки й відповідно до них вибудовує поведінку та майбутні дії.

Ці факти свідчать, однак, не про те, що народ безглуздий і непередбачуваний, навпаки — його свідомістю умисно керують, маніпулюють. У більшості українського населення немає іншої можливості здобувати відомості, окрім ЗМІ. Від'єднатися від потоків даних неможливо, адже інформація — це життя.

Водночас разом із крихтами потрібної й корисної інформації на сучасну людину напочується лавина вигадок, домислів, відвертої та наукоподібної брехні, коментарів від "авторитетних експертів", модульованих інформацією, що постійно й цілеспрямовано деформує свідомість і психіку людини.

Засоби масової інформації, керовані приватним капіталом, формують суспільну думку, повністю блокуючи самостійність в ухваленні рішень, підводячи на останньому етапі до "вільного вибору" між двома кандидатурами, що не відрізняються одна від одної.

Очевидно, що більшість населення країни повністю позбавлено можливості впливу на політику держави, яка визначається грошима й тиском держструктур на ЗМІ.

Зрозуміло, що той, хто нічого не вирішує, ні на що не може й претендувати. Навіть якщо "демократичні" свободи й надаються вузькому колу спроможних осіб, то доля держави, її економіка, стан владних структур і добробут суспільства залежать від походження засобів, залучених до реалізації конституційного права. Засоби, отримані в результаті виробничого процесу законним шляхом, забезпечать через владу та ЗМІ законність і виробничий розвиток. І навпаки, вітчизняні кримінальні та іноземні капітали блокують владу й законність, а отже, й економіку.

Масова дезінформація — основний засіб наживи та боротьби за владу. У ліберальному суспільстві інформація, що відбиває дійсність, не може стати масовим надбанням. Нерівність у доступі до інформації та дезінформація — основа ринкових і владно-демократичних спекуляцій. Масова дезінформація, у тому числі через ЗМІ, — основний засіб наживи й боротьби за владу.

У живому організмі під інформацією розуміють сигнали, якими обмінюються клітини для забезпечення його життєдіяльності. Усе, що понад потреби, — інформаційне сміття. Дезінформація в організмі взагалі неприпустима — це ознака хвороби чи наркотичного сп'яніння.

Держава й живий організм функціонують за одними принципами. Не можна відмовляти людині в праві висловлюватися, проте слова суттєво різняться. Є слова, за право висказати які слід платити державі й суспільству, є слова, котрі потрібно тиражувати безоплатно, але є й такі слова, за які зобов'язана доплачувати держава.

Так, попит на порнографію, розважальну літературу та відповідні програми телебачення завжди буде високим і стабільним, оскільки більшість населення будь-якої країни, і це варто визнати, завжди платитимуть за задоволення й ніколи за навчання, оскільки навчання й самовдосконалення — важка праця. Індивіди, що бажають жити у бруді, так само як і поставачальники бруду, мають купувати собі це право. Урятувати всіх від деструктивної дії "цивілізації" та антикультури неможливо. Нині найсильніші "забруднення" створюють в інформаційній сфері з допомогою телерадіомовлення.

Відомо, що інформаційне живлення інтелекту та емоцій людини не менш важливе, аніж живлення тіла. При цьому якість емоційної та інтелектуальної їжі має велике значення. Якість живлення для інтелекту оцінюють за критерієм "істина — брехня", якість емоційного живлення — за критерієм "добро — зло" або "красиве — потворне", а якість тілесного живлення — за критерієм "насолота — страждання".

Сучасне телерадіомовлення виробляє й подає живлення для розуму та емоцій украй низької якості, у ньому переважають брехня, зло та неподобство. Оскільки інтелект, емоції й тіло людини єдині, то забруднення інтелекту та емоцій врешті-решт виявляються як страждання тіла, тобто хвороби.

Одним із деструктивних впливів продукції телерадіомовлення є здатність до збудження в людях сильних негативних емоцій. Поширені у використанні пристрої автоматичного регулювання й компактною трансляції звукового сигналу, не зачіпаючи його змістового наповнення, спричиняють помітні зміни емоційної інформативності.

Наприклад, звуковий сигнал реклами зазвичай піддають амплітудній компресії, внаслідок чого відбувається різке зростання крутизни атак і спадів, підвищення гучності, з'являється дзвінкий тембр. Такі параметри сигналу відповідають емоції агресивності. Внаслідок цього повідомлення, що до компресії було емоційно нейтральним, стає агресивним.

Відома також проблема "цифрової втоми" під час прослуховування цифрових записів, яку пояснюють великими перепадами рівня між сигналом і паузами [1].

Інша небезпека полягає в демонстрації по телебаченню емоційно забарвлених сцен насильства, убивств, сексуальних збочень, що вводять глядачів у змінені стани свідомості й буквально приковують до екрана. Емоції, викликані такими програмами, призводять до стресових станів і, як відповідь, до морфінної реакції організму. Захист людини від стресів забезпечує здатність підвищувати поріг сприйняття.

Кількість інформації, що надійшла від органів чуття, не змінюється, проте вона перерозподіляється так, що обсяг усвідомлюваної частини інформації зменшується, а неусвідомлюваної зростає, внаслідок чого свідоме сприйняття людиною інформації звужується, а несвідоме — розширюється [2].

Небезпеки, пов'язані з мас-медіа. Підвищення інформаційного порогу сприйняття в умовах агресивного інформаційного середовища може бути використано для явних і прихованих методів впливу. Успішному маніпулюванню свідомістю глядачів і слухачів сприяють:

— відсутність діалогового режиму, коли свідомість людини вимушена постійно перебувати в пасивному стані;

— використання для програмування аудиторії авторитетних осіб, які мають запас довіри;

— застосування хаотичних, фрагментарних методів подання інформації, коли вона не з'єднується в цілісну картину;

— використання емоційних ударів, коли зображення або гучність різко змінюються на перетині різнохарактерних сюжетів і сигналів;

— метод сенсацій, коли одна подія патологічного характеру витісняє з пам'яті попередню, не даючи часу для її осмислення;

— щоденна демонстрація сцен смерті, звівчених трупів, коли життя подається як нескінченний ланцюг катастроф, трагедій, знищення;

— використання методів нейролінгвістичного програмування;

— створення рваного інформаційного поля, коли потік інформації постійно перериває реклама.

Головна небезпека реклами полягає не так в її настирливої сті й несмаку, як у тому, що вона заміняє самостійні активні зусилля людини з вибору потрібних товарів чи інформації [3]. Користувач починає орієнтуватися на моделі, які йому нав'язують ззовні. Послаблення або руйнація власного механізму вибору робить людину залежною від зовнішнього управління. І це стосується вибору не лише товарів і послуг, а й політичних діячів, ідеології тощо.

Інформаційна наркоманія та негативне тло ЗМІ. Наступна небезпека, пов'язана з використанням каналів телерадіомовлення, а також інтернету, полягає в тому, що ці засоби комунікації сприяють перетворенню людей на інформаційних наркоманів. Ознаками такої наркоманії, окрім сильної залежності від інформаційного потоку та неможливості обходитися без нього, є:

— готовність споживати будь-що, навіть "найбрудніший" інформаційний наркотик;

— потреба збільшувати дози споживання, а також використовувати сильніші наркотики (у разі інформаційної наркоманії це виражається, наприклад, у збільшенні часу перебування біля телевізора й тяжінні до передач і фільмів патологічного змісту);

— звуження світогляду й життєвих інтересів;

— підвищена навіюваність, втрата відповідальності та інформаційної незалежності;

— стан хронічної виснаженості [3].

Багато дослідників вважають постійне негативне інформаційне тло однією з головних причин нинішніх труднощів в Україні. Руйнівний інформаційний та емоційний вплив програм телерадіомовлення є особливим видом небезпеки, що потребує розроблення методів його контролю й нейтралізації.

Якщо негативний вплив здійснюють доволі очевидними методами, то виявити його ознаки можна за параметрами телевізійного сигналу, що відбивають наявність у ньому, наприклад, емоційної інформації патологічного характеру.

На думку фахівців служби програмування телекомпанії "НТБ", демонстрація насильства на екрані відвертає від насильства в реальному житті [3]. Психотерапевт, співзасновник Фонду соціально-психічного здоров'я І. Медведєва спростовує цю тезу: "Щоб викликати неприйняття зла, зовсім необов'язково його показувати. Інакше, чому б не зламати на очах у дитини шию курці, промовляючи: "Ніколи так не роби, не вбивай пташок" [3]

Діти не здатні чітко розрізнити мистецтво й реальність. Якщо бачать на екрані тотальне зло й небезпеку на кожному кроці, то мимоволі думають, що насильство — це норма життя, а зло домінує над добром. Наприклад, чимало хлопчиків компенсують нестачу фізичної чи духовної сили, наслідуючи інтонації та поведінку тих кіно- й мультигероїв, які здаються їм втіленням сили. У такий найвний спосіб діти захищають себе від реальних виявів зла, наприклад, від агресії однокласників.

Окрім бажання наслідувати, у дітлахів виникають страхи, що стають джерелом неврозів. Страх послаблює чутливість. Емоційне отупіння — захисна реакція психіки: якщо дитина щодня бачить по телевізору розчленовані трупи, кров та інші кошмари, то чи варто дивуватися, що її не зачіпають буденніші нещастя.

Технології нейролінгвістичного програмування (НЛП) [4] використовують у відносинах між людьми доволі широко, часто неусвідомлено, особливо на побутовому рівні. Цей метод слугує основою успіху рекламних кампаній, ділових переговорів тощо.

Відкрите використання НЛП відбувається в рівних умовах для сторін, оскільки процес контролюється свідомістю, тому ніхто не має явних переваг.

Приховане нейролінгвістичне програмування.

Сучасні технології виробництва мовних програм і мультимедійної продукції дають змогу уникнути контролю з боку споживачів інформації. Здебільшого вони навіть не припускають, що на їхню свідомість чинять прихований і дуже ефективний вплив, а сторона, що використовує ці технології, має високі шанси на успіх.

Найпростішим прикладом прихованого НЛП є відома технологія 25-го кадру. Дослідження головного фахівця Науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ РФ, доктора медичних наук, професора Л. Гримака довели, що телевізійний гіпноз може формувати такі негативні поведінкові програми, як хвороби й навіть убивства. Саме тому було категорично заборонено телевізійні сеанси А. Кашпіровського та А. Чумака, що спричиняли масові захворювання глядачів.

Зомбування за допомогою телебачення особливо небезпечно для дітей. В Японії виявлено й підтверджено понад 800 випадків нападів епілепсії в дітлахів, які переглянули мультфільм з прихованою рекламою. У США епідемію вбивств у школах також було викликано прихованим впливом телепрограм, що часто прямо не стосуються дітей. У цих країнах заборонили демонструвати передачі, з допомогою яких маніпулюють людською психікою.

В Європі та США зірки кіно- й шоубізнесу, власники кіностудій і телекомпаній забороняють чи суттєво обмежують своїм дітям перегляд телевізійного контенту. Наведемо кілька фактів [5].

Відомий голлівудський режисер Р. Скотт в одному з інтерв'ю заявив, що не дозволяє своїм дітям дивитися його фільми, бо цей контент може негативно вплинути на їхню слабку психіку.

Після розлучення режисера Г. Річі й попспівачки Мадонни було складено юридичний документ, що регламентував час перебування дітей у кожного з батьків. Кілька сторінок присвячено переліку кінофільмів і телепередач, дозволених дітям до перегляду, решту було суворо заборонено. Порушення каралося повним припиненням побачень із тим із батьків, хто проштрафився. Ані гангстерських фільмів Г. Річі, ані відеокліпів Мадонни поміж дозволених у цьому списку не було.

Зважаючи на те, яку увагу приділяють обмеженню медійного контенту для своїх дітей ключові фігури кіно-, теле- й шоубізнесу, слід зробити певні висновки. В Україні зомбування не регулюють жодні закони, а отже телеглядачі щотижня отримують порцію прихованого вірусу. За складної загальної картини зі здоров'ям нації у свідомість дітей впроваджують аморальні принципи та убивчі таємні бажання, програмують не лише результати виборів, а й долю народу на багато років уперед.

Особливим видом небезпеки є неусвідомлені методи подання інформації, тобто методи прямого доступу до психіки людини. В акустичній галузі це такі: трансляція інформації нижче за поріг чутності на тлі гучнішого основного сигналу — амплітудне маскування, а також спектральне, просторове, фазове маскування, методи нейролінгвістичного програмування [2].

Як візуальні шляхи дії в телебаченні використовують такі способи:

- пряме, зворотне, метаконтрастне та інші види маскування;
- підсвідома дія телевізійних фонових зображень;
- часта зміна відеоряду;
- вбудовування поодинокого 25-го кадру.

Засоби масової інформації, що в наш час перетворилися на надзвичайно впливову силу, мають підтримувати позитивні цінності, цілісність і стабільність розвитку суспільства.

Згідно із соціологічною теорією, ЗМІ, й передусім телебачення, виконують чотири основні функції:

- оперативне інформування про довкілля та світ;
- соціалізація, виховання;
- розвага, цікаве дозвілля;
- об'єднання, інтеграція аудиторії, соціуму, суспільства.

Деструктивна функція сучасних ЗМІ. Аналіз змісту сучасних українських засобів масової інформації, й насамперед телебачення, свідчить, що, за рідкісним винятком, медіа виконують свої функції непрофесійно, часто перетворюючи їх на дисфункціональну діяльність стосовно аудиторії, особливо дітей і підлітків, які належать до найбільш навіюваної групи.

Реальні події та факти для телебачення нерідко відбирають тенденційно, суб'єктивно спотворюють, упереджено інтерпретують, обслуговуючи певні фінансово-політичні клани.

Замість виховання та освіти молодого покоління відбувається відведення від реальності в гранично жорстокий і низинний світ сучасних кінофільмів або в ілюзорний наркотичний маленький світ вульгарних музичних поптусовок і токшоу.

На вітчизняному екрані переважає зарубіжна кінопродукція. Більшість комерційних кабельних каналів телебачення демонструють лише бойовики, еротика й жахи упереміш із рекламою.

Реклама (в тому числі вулична), адресована молоді, зводиться до маніпулятивних слоганів типу "Бери від життя усе!" (Пепсі), "Цілковита свобода!" (американські сигарети), "Хто піде за "Чернігівським"? Звичайно, найрозумніший!" (пиво), що мають закріпити в психіці позитивні неусвідомлені асоціації з рекламованою (зокрема й шкідливою) продукцією.

За останні 25 років відбулася поступова зміна головних персонажів, героїв українського телебачення, масової літератури й кіно — їхнє місце посіли асоціальні, антисоціальні персонажі та "герої споживання".

Пізнавальну функцію у ЗМІ часто підмінюють антинауковою дисфункцією (астрологічні прогнози, спотворення історії, пропаганда псевдонауки, ірраціоналізму тощо). Дедалі дисфункціональнішою стає й мова ЗМІ (примітивний сленг, напівкримінальний жаргон, глумливі інтонації). Видається велика кількість жовтої преси.

Класична й народна музика зникли з ефіру сучасного телебачення й численних радіостанцій, постійно лунають лише поп, рок чи шансон. А від цього музичний та емоційний світ сучасної молоді стає дедалі примітивнішим. У сфері мовного спілкування ЗМІ не допускають явного порушення норм і спотворення стилю, але не без їхнього впливу процес набирає обертів, захоплюючи дедалі більше сучасників. Безкарний тиск на підсвідоме, використаний з певною метою, пояснюється й тим, що досі не вироблено правил гри. ЗМІ використовують тенденції, притаманні сучасній мові більшості представників нації.

Лексика ЗМІ стала персоніфікованою, перенасиченою американізмами, жаргонними, кримінальними та навіть ідіоматичними конструкціями. З'явився так званий стьоб. Поняття "правило" й "норма" в українській мові ЗМІ враховують, проте не належною мірою. У цій ситуації винуваті не так медіа, як відсутність правил співвідношення стилю та норми. Хоча мова постійно змінюється, не можна сказати, що ЗМІ тотально її спотворюють. У вітчизняних медіа є ще багато майстрів зразкової української мови.

Сучасні мас-медіа явно й неявно діють як засіб невротизації та стимуляції агресивних імпульсів аудиторії. Зокрема, експериментальні дослідження вітчизняних науковців підтверджують дані американських та європейських психологів (А. Бандури, Дж. Гербнера, Е. Доннерстейна, Д. Зілмана, В. Франкла й інших) про негативний вплив постійного перегляду, передусім дітьми й підлітками, фільмів, що належать до жанрів бойовиків, порно і жахів [2]. Це стосується й багатьох агресивних комп'ютерних ігор та інтернет-сайтів.

Інформація — це екологічний чинник. Нині екологія телерадіомовлення становить суттєву проблему, в яку цифрові технології внесли неприємну новацію. Нюх, слух, зір — це канали сприйняття, якими можна передавати будь-який контент, що програмує людину. Візуальні ефекти, простір для генерації яких розкрило цифрове відео, є каналом дії без засобів захисту.

У наш час потрібна система знань, заходів і заборон для створення сприятливого місця існування, в якому інформаційний тиск не перевищить середнього фону техноекологічних наслідків. Важливо не лише вивчати техногенні чинники, а й створювати розвинену етичну програму, розробляти відомчі акти й закони. Потрібні влада, совість, контроль і виміри. Повільні мерехтіння, інфразвуки, приховані кадри та інші форми активного тиску на глядача слід виявляти й запобігати їхньому впливові.

Інформація не нейтральний продукт, а екологічний чинник, який слід враховувати. Екранні експерименти занадто часто ставали причинами екранних інфарктів. Нині користувачі активно опановують цифрові технології, й що раніше було недозволеним і складним, тепер виявилось надто простим у реалізації.

Застосувати проти маніпулювання свідомістю організаційні заходи та технічні методи виявлення й усунення, наприклад, однокадрових вставок, не так легко. На основі цифрових технологій дедалі частіше використовують не прямо-лінійні й доволі примітивні методи впливу на кшталт 25-го чи 400-го кадрів, а тонкі способи, виявити які вкрай важко.

Стали доступними методи використання у середовищі користувачів телебачення, радіо та інтернету так званих підпорогових подразників. Розроблені й з успіхом застосовуються способи маскування відеозображень і звуку, для яких не потрібні окремі кадри телесигналу. Призначені для прихованої дії відео- та аудіоряди видають на тлі сюжетного ряду. При цьому сюжетні зображення й звуки користувачі сприймають звичайним способом через свідомість, а замаскована інформація одночасно потрапляє в підсвідомість, уникнувши оцінювання й контролю. Внаслідок цього внесена в підсвідомість інформація стає ніби згенерованою власними думками. Отже, створюється ситуація, коли нібито "наші" думки надалі збігаються з висловлюваннями тих, хто ці думки сформував.

Безпосереднє спрямування інформації у підсвідомість користувачів характерне й для інтернету. Нині не всі види негативних дій, спричинених теле- та радіомовленням, піддаються апаратному контролю, тому разом із подальшим пошуком способів вирішення цієї проблеми потрібно розробити й методи, пов'язані із суб'єктом їхнього впливу, тобто з людиною. Такий підхід заснований на залежності між рівнем негативної дії та несвідомими реакціями на них з боку реципієнта.

Ці реакції виявляються у формі змін психофізіологічних параметрів людини, що піддаються апаратному контролю. Це перспективний метод, який дає змогу інтегрально оцінювати сукупність різних за характером негативних дій (фізичних, психофізіологічних та інформаційних) на користувача.

Віддзеркалення речей, їхніх властивостей і реакцій у мозку, зрозуміло, не означає їх переміщення в мозок або утворення фізичних відбитків у ньому на кшталт відбитків на вою. Образ зовнішньої речі, який відтворює людина, є

чимось суб'єктивним, ідеальним. Він не зводиться ані до матеріального об'єкта, що перебуває поза мозком, ані до тих фізіологічних процесів, які відбуваються в мозку й породжують цей образ. Ідеальне — це не що інше, як матеріальне, "пересажене" в людську голову та перетворене в ній [5].

Внутрішній світ людини. Духовний світ людини неможливо ані відчувати, ані бачити, ані чути, ані виявити жодними приладами чи хімічними реактивами. У мозку ніхто ще безпосередньо не знайшов жодної думки: думка ідеальна й не існує у фізичному й фізіологічному значенні цього слова. Водночас і думки, й ідеї — реальні. Вони існують, а отже не можна вважати ідею недійсною. Проте її дійсність, реальність не матеріальна, а ідеальна.

Це наш внутрішній світ, наша особиста, індивідуальна свідомість, а також весь світ надособистої духовної культури людства, тобто ідеальні явища, що зовні об'єктивувалися. Отже, важко визначити, що реальніше — матерія чи свідомість. Матерія — об'єктивна, а свідомість — суб'єктивна реальність.

Свідомість належить людині як суб'єктові, а не об'єктивному світу. Не існує "нічиїх" відчуттів, думок, почуттів. Будь-яке відчуття, думка, ідея є відчуттям, думкою, ідеєю конкретної людини. Суб'єктивність же образу — це не довільне привнесення чогось від суб'єкта: об'єктивна істина є теж суб'єктивним явищем. Водночас суб'єктивне виступає і в значенні неповної адекватності образу оригіналу [6].

Зміст уявного образу предмета визначається не анатомофізіологічною організацією людини й не тим, що суб'єкт, який пізнає, знаходить безпосередньо в природі на основі індивідуального досвіду. Його зміст є синтетичною характеристикою об'єкта, здобутою під час предметно перетворювальної діяльності. Цим відкривається принципова можливість об'єктивного вивчення свідомості: її можна пізнати через форми виявлення в чуттєво практичній діяльності.

Суб'єктивний образ як знання та духовна реальність і фізіологічні процеси як його матеріальний субстрат — якісно різні явища. Нерозуміння цієї специфіки породжувало механічну тенденцію до їх ототожнення. Абсолютизація специфіки свідомості як суб'єктивного образу породжує тенденцію до протиставлення ідеального й матеріального та доведення його до повного розпаду світу на дві субстанції: духовну й матеріальну [6].

Свідомість і об'єктивний світ — протилежності, що утворюють єдність. Основою його є практика, чуттєво-предметна діяльність людей. Саме вона й породжує потребу психічного свідомого

віддзеркалення дійсності. Необхідність свідомості, до того ж свідомості, що дає достовірне віддзеркалення світу, полягає в умовах і вимогах життя.

Найважливішим складником свідомості, що ставить решту її компонентів ніби за дужки, є самосвідомість. Це своєрідний центр нашої свідомості, інтегровальний початок у ньому. Це усвідомлення людиною свого тіла, своїх думок і почуттів, своїх дій, свого місця в суспільстві, інакше кажучи, усвідомлення себе як особливої та єдиної особи [6]. Самосвідомість — історичний продукт, вона формується лише на визначеній, до того ж доволі високій стадії розвитку первісного суспільства. Водночас вона є продуктом індивідуального розвитку: у дитини її основи закладаються приблизно у віці 2—4 років.

Динаміка самосвідомості. У розвитку, динаміці самосвідомості можна виокремити три рівні. Перший — рівень самопочуття, що зводиться до елементарного усвідомлення свого тіла та його введення в систему речей, що оточують людину. Саме завдяки цьому вона не лише виокремлює себе з предметного світу, а й має можливість вільно орієнтуватися в ньому. Другий рівень самосвідомості реалізується в усвідомленні належності до певної спільноти, культури, соціальної групи.

Найвищий рівень розвитку самосвідомості — виникнення усвідомлення "Я" як такого утворення, котре хоча й схоже на "Я" інших людей, але одночасно неповторне, причому здатне не лише здійснювати вчинки, а й відповідати за них, що припускає потребу й можливість контролювати власні дії, самооцінювати їх.

Отже, самосвідомість характеризує й самопізнання, й зіставлення себе з певним ідеалом "Я", а отже, контроль і самооцінку, а також виникнення на цій основі почуття задоволення або незадоволення собою. Саме усвідомлення людиною свого "Я" може реалізуватися лише через зіставлення себе з іншими людьми. Це зайвий раз свідчить про громадську природу свідомості, що формується під час колективної діяльності й людського спілкування.

Самосвідомість характеризується двома взаємопов'язаними властивостями — предметністю та рефлексивністю.

Перша властивість дає можливість співвідносити наші відчуття, сприйняття, уявлення, уявні образи з предметним світом поза нами, що дає змогу забезпечити націленість свідомості на зовнішній світ. Рефлексія — це такий бік самосвідомості, що, навпаки, зосереджує увагу на власне її явищах і формах. Під час рефлексії людина усвідомлює своє "Я", аналізує його, зіставляючи себе з ідеалом, розмірковуючи про

своє ставлення до життя, закріплюючи або змінюючи певні життєві орієнтири. При цьому в оцінках і самооцінках також трапляються помилки.

Перевірка й коригування у цьому разі можливі за умови уважного ставлення до оцінок інших людей і тверезого зіставлення з ними самооцінок. Отже, самосвідомість не є певною константою, вона не лише виникає під час спільної діяльності й спілкування з іншими людьми, а й постійно перевіряється та коригується в процесі поглиблення та розширення міжособистісних стосунків. Більшість населення відчуває й розуміє негативний вплив ЗМІ.

Слід зупинити це безумство! Заборонити порнорекламу, порнолітературу, фільми, що пропагують зло й насильство. Тільки віра, надія та любов до рідної країни допоможуть врятувати нові покоління.

У січні 2002 р. на X Міжнародних Різдвяних освітніх читаннях ЗМІ було піддано критиці: "На американському телебаченні сьогодні прагнуть демонструвати більше програм, що викликають добрі почуття, пробуджують патріотизм і співчуття до страждених, викликають розуміння того, що побачене на екрані може втілитися в реальності й не обернутися тисячами загиблих. А в нас, як і раніше, будь-який виступ проти пропаганди насильства, розпусти, цинізму намагаються оголосити посяганням на свободу самовираження".

Попри широку громадську критику, принципів змін у діяльності українських ЗМІ не відбувається. Мабуть, за прикладом зарубіжних країн із негативними проявами та впливами вітчизняним медіа слід боротися завдяки вдосконаленню відповідних законів, створенню громадських наглядових рад при ЗМІ, посиленню вимог громадських організацій і рухів до законодавчої, виконавчої та судової систем.

Свобода інформації не повинна перетворюватися на беззаконня, котре вчиняють безвідповідальні люди. Процес впливу ЗМІ на формування суспільної свідомості, супроводжуючи новітню історію людської спільноти, багато в чому визначає характер глобалізації сучасної інформаційної епохи, трансформуючи індивіда відповідно до потреб суспільства.

Процес цей неминучий, від нього неможливо самоізолюватися або залишатися осторонь, оскільки вплив відбувається незалежно від бажань людини, нижче за пороги її безпосереднього сприйняття. Від того, наскільки вдасться скерувати цей процес у потрібному напрямі, залежить психологічне й навіть психічне здоров'я майбутнього покоління.

Логіка ведення інформаційної війни. Друга війна в Іраку 1991 р. була лише початковою в черзі конфліктів нового типу. Це війни, в яких медійне висвітлення має вирішальне значення і які у військових колах позначають як інформаційні. Проте в чому відмінність між інформаційним і звичайним протиборством, адже механізми пропаганди відомі й використовувалися давно?

В інформаційному протистоянні перемога в медійному просторі фактично важливіша, ніж перемога на полі бою. Це ключова відмінність від традиційних воєн, в яких хоча й застосовують інструменти пропаганди, однак результат остаточно визначається на реальному театрі воєнних дій.

Чому в інформаційній війні пропаганда важливіша за збройне протистояння? Тому що перемога в медійному просторі є вирішальною для чинника мобілізації й консолідації суспільства, а отже й для результату конфлікту. Якщо війна завершується перемогою в реальності, а не в ЗМІ, то риторика публічного висвітлення здатна спричинити ефект протидії мобілізації та врешті-решт анулювати досягнутий результат. Це означає, що в підсумку з найбільшою вірогідністю війну виграє сторона, здатна просувати в ЗМІ й, відповідно, в загальному сприйнятті реальності, свій наратив. З позиції військових бюджетів такий підхід робить важливішим інвестицію фінансів у PR-стратегію, ніж у традиційну зброю. Слід також враховувати той чинник, що ініціатори війни не можуть ігнорувати медійну сферу і не чинити на неї впливу.

Який механізм такого планування? В його основі — ті самі технології, що й у сфері реклами та PR. Перш ніж вивести на ринок новий продукт, фахівці проводять дослідження споживчих звичок, очікувань, потреб і страхів цільової групи. Персонажів і сценарій рекламних відео продумують з урахуванням неусвідомлених прагнень та асоціацій цільової групи. Якщо нею, наприклад, є певне покоління, то увагу приділяють навіть дитячим та юнацьким спогадам, опорним для цієї аудиторії, й подальшому життєвому досвіду її представників.

Під час створення певного бранда завжди важливо, які думки й асоціації він пробуджує у споживача. Дію кожного поняття, що міститься в рекламному повідомленні, точно зважено й про-

раховано. Якщо продукт чи фірма мають погану репутацію, то будуть розроблені рекламні стратегії, що обійдуть ці асоціації чи спробують перетворити їх на позитивні.

Таку саму технологію застосовують і в інформаційній війні. Відмінність лише в тому, що просувають не позитивний образ продукту, а негативний образ країни-супротивника.

Ті, хто планують інформаційну війну, часто вимушені одразу реагувати на події, що відбуваються, тому довгострокова PR-стратегія має бути доволі гнучкою та передбачати залучення ЗМІ до висвітлення поточних подій.

Висновки. Події в сучасному світі є надзвичайно комплексними й тісно пов'язаними одне з одним. Ця складна реальність суперечить головному постулатові засобів масової інформації — усе має бути максимально спрощеним.

У реальному світі не буває суто чорних чи білих подій, насправді вони мають усі відтінки сірого. Розшифрування реального їх значення — вкрай важке завдання. Поки люди усвідомлять істинне значення подій, час уже буде втрачено, а відповідно й можливість адекватно діяти. Засоби масової інформації ніколи не вдаються до аналізу подій і висвітлюють їх вкрай обмежено відносно того, що відбувається насправді. Кінцева мета ЗМІ — у будь-який спосіб створити слухняного споживача їхньої продукції, який не ставить зайвих запитань.

Виявляти хитрощі політиків і журналістів — захопливий інтелектуальний спорт. І якщо вже доводиться ним займатися, то варто іноді дивитися телевізор і читати газети. Хоча б з профілактичною метою, аби зайвий раз переконатися, що людина — усе ще людина, доки остаточно не перетворилася на "електорат" чи "сегмент ринку". Простим засобом психологічного захисту від пропагандистського "промивання мізків" є свідоме переривання контактів із джерелом інформації. Наприклад, доцільно періодично не дивитися телевізор один-два тижні, щоб сталося "відновлення" свідомості. Примари, вселені телебаченням, розчиняються, після чого різко підвищується концентрація уваги й за певний час користувач легко помічатиме, з яких телепередач "стирчать вуха" маніпуляторів.

Список використаної літератури

1. *Вачнадзе Г. Н.* Всемирное телевидение: новые средства массовой информации — их аудитория, техника, бизнес, политика / Г. Н. Вачнадзе. — Тбилиси : Ганатлеба, 1989. — 670 с.
2. *Сенченко Н. И.* Невидимая война: психофизическое оружие / Н. И. Сенченко. — Киев : Лира-К, 2019. — 383, [1] с. : ил. — (Серия "Четвертая мировая латентная война").
3. *Горбунов А. С.* Насильственное воздействие на личность со стороны средств массовой коммуникации : автореф. дис. ... канд. филос. наук / Горбунов Александр Сергеевич ; Московский педагогический университет. — Москва, 2000. — 197 с.

4. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием / С. Кара-Мурза. — Москва : Алгоритм, 2002. — 285, [2] с.
5. Сенченко М. І. Мас-медіа, піар як засоби маніпуляції / М. І. Сенченко, О. М. Сенченко. — Київ : Ліра-К, 2022. — 200 с.
6. Дубинин І. І. Динамика обыденного сознания / И. И. Дубинин, Л. Г. Гусякова. — Минск : Университетское, 1985. — 135 с.

Oksana Senchenko,
PhD of Social Communications,
Senior Lecturer of the KNUCA

Is the media a means of knowing the world or manipulating consciousness?

The article highlights some aspects of the influence of the media on the human subconscious. It has been found that today the world community is moving from direct knowledge of the world around it to knowledge of the world — mediated by the media — the virtual world, which is increasingly pretended to be real.

It is noted that today the main means of profit and struggle for power is mass disinformation, including through the media. Inequality in access to information and misinformation are the basis of market and power-democratic speculation.

The dangers associated with the activities of the media are considered. In particular, raising the information threshold of perception in an aggressive information environment can be used for explicit and implicit methods of manipulation; means of communication contribute to the transformation of people into information addicts; latent neurolinguistic programming is widely used, etc.

In the context of the influence of the media on the consciousness and psyche of man, the peculiarities of his inner world and the dynamics of self-consciousness are analyzed.

The negative consequences of the mass media influence on users and possible ways of its neutralization are analyzed. It was emphasized that the example of foreign countries with negative manifestations and influences of domestic media should be combated by improving relevant laws, creating public oversight councils in the media, strengthening the requirements of public organizations and movements to the legislative, executive and judicial systems.

Keywords: manipulation; subconscious; TV; mass media; zombies; misinformation; information drug

References

1. Vachnadze G. N. (1989). *Vsemirnoe televidenie: novye sredstva massovoj informacii — ih auditoriya, tehnika, biznes, politika*. Tbilisi: Ganatleba.
2. Senchenko N. I. (2019). *Nevidimaya vojna: psihofizicheskoe oruzhie*. Kiev: Lira-K.
3. Gorbunov A. S. (2000). *Nasilstvennoe vozdejstvie na lichnost so storony sredstv massovoj kommunikacii*. PhD. Moskovskij pedagogicheskij universitet.
4. Kara-Murza S. (2002). *Manipulyaciya soznaniem*. Moskva: Algoritm.
5. Senchenko M. I. & Senchenko O. M. (2002). *Mas-media, piar yak zasobi manipulyaciyi*. Kyiv: Lira-K.
6. Dubinin I. I. & Guslyakova L. G. (1985). *Dinamika obydenного soznaniya*. Minsk: Universitetskoe.

Надійшла до редакції 14 березня 2022 року

ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 327:303.444](045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.3(308).28-34

Юлія Чепелюк,
аспірантка Київського національного
університету культури і мистецтв,
e-mail: chepelyuk12@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4834-1392>

Методи аналітико-прогностичних досліджень дипломатичних представництв

У статті систематизовано та схарактеризовано методи аналізу інформації й прогностичні методи політичного аналізу, придатні для використання в інформаційно-аналітичній діяльності дипломатичних представництв. Методологія дослідження ґрунтується на застосуванні сукупності наукових методів, а також системного й структурно-функціонального підходів, що дало змогу комплексно розглянути методи аналізу інформації та прогностичні методи політичного аналізу. Наукова новизна здобутих результатів полягає в систематизації та узагальненні методів аналітико-прогностичних досліджень, які доцільно застосовувати в інформаційно-аналітичній діяльності дипломатичних представництв.

Констатовано, що прогноз, особливо політичний, — це складний процес, успішність і точність якого значною мірою залежить від сукупності використовуваних методів аналізу й прогнозування. Прогнозам не властива сталість, вони відрізняються за багатьма критеріями. Наголошено, що через велику кількість чинників впливу політичне прогнозування здійснюється у формі варіантів, альтернатив розвитку, що описують вірогідний характер майбутніх подій, процесів, ситуацій. Акцентовано, що більш довгостроковим є прогноз, то більша ймовірність неврахування з різних причин чинників і тенденцій, які не потрапили до вихідних даних у процесі прогнозування. Оскільки найточнішими є короткострокові прогнози, то найточнішими будуть і результати політичного прогнозування. Зауважено, що роль аналітично-прогностичних методів у роботі дипломатичних представництв важко переоцінити, адже аналіз фактів має цілком конкретну мету й виконується заради складання прогнозів можливого розвитку події чи ситуації та інформування про них керівництва держави. Зі свого боку, прогнози надають урядові змогу ухвалювати виважені міжнародно-політичні рішення.

Ключові слова: інформаційно-аналітична діяльність; аналітико-прогностичне дослідження; політичне прогнозування; дипломатичне представництво

Постановка проблеми. Специфіку дослідження політичних ситуацій і подій зумовлено швидкими змінами в сучасній сфері міжнародних відносин. Інтеграція та водночас регіоналізація, всесвітня глобалізація та збільшення кількості учасників міжнародних відносин (міжурядові й неурядові, міжнародні злочинні, терористичні й релігійні організації та рухи, а також транснаціональні корпорації тощо) свідчать про ускладнення, набуття ознак непередбачуваності міжнародних відносин. За цих умов з'ясовувати цілі та інтереси їх учасників і на цій основі розробляти стратегію внутрішньої та зовнішньої політики держави стає дедалі важче. Саме тому сьогодні вкрай важливо вміти аналізувати та оцінювати ситуації, процеси й події, що відбуваються у сфері міжнародних відносин, розставляти пріоритети та робити прогнози. Забезпечення державних органів інформацією, необхідною для здійснення ефективної зовнішньої та внутрішньої політики України — це одна з функцій дипломатичних представництв, які є не лише постачальниками інформації, а й надають аналітичні дані та пропозиції для ухвалення конкретних урядових рішень.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Методологічні засади аналітичних досліджень докладно розглянуто в численних працях навчального й наукового характеру. Водночас публікацій, присвячених безпосередньо методам аналітико-прогностичних досліджень дипломатичних представництв, значно менше. Більшість дотичних розвідок стосуються специфіки застосування відповідних методів у політичній сфері загалом, у сфері міжнародних відносин, авторами яких є не фахівці з інформаційно-аналітичного забезпечення, а теоретики та практики-міжнародники. Зокрема, це праці таких дослідників, як В. Бебик [1], В. Горбатенко [3], А. Коваленко [7], І. Петренко [12], В. Приходько [14], Н. Ржевська [15] та багатьох інших. Зокрема, у статті В. Приходька розкрито базові засади аналізу політичної

ситуації, А. Коваленка — методологічні засади політичного аналізу та прогнозування, І. Петренка — типи, функції, інструментарій і принципи експертно-аналітичної діяльності, Н. Ржевська розглядає суть та ознаки політичного й стратегічного прогнозування. І. Петренко з В. Горбатенко у спільній праці аналізують метод "Дельфі" та специфіку його застосування у прогностичних розробках [3].

Отже, у наявних сьогодні працях розкрито окремі актуальні методики аналізу інформації та прогностичні методи політичного аналізу. Це спонукає до їх систематизації та узагальнення з погляду можливості застосування в інформаційно-аналітичній діяльності дипломатичних представництв.

Мета статті — систематизувати та схарактеризувати методики аналізу інформації й прогностичні методи політичного аналізу, придатні для використання в інформаційно-аналітичній діяльності дипломатичних представництв.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інформування дипломатичними представництвами керівництва держави про події й ситуацію в країні перебування та її зовнішню політику передбачає звернення до наукового інструментарію, зокрема нормативного (формується висновок про варіанти дій для досягнення оптимальних результатів з урахування реальних можливостей акторів) та емпіричного (орієнтований на критичне оцінювання рішень, котрі ухвалюють на підставі опрацювання великого обсягу фактологічної інформації, й розширення сукупності альтернативних стратегій поведінки акторів) підходів. Щодо конкретних методів аналізу політичних ситуацій і процесів, то варто зауважити, що всі вони мають міждисциплінарний характер.

Оскільки основний масив даних для дослідження політичних ситуацій і подій утворюють текстові матеріали та інформація, яку передають у текстовій формі, найважливішим завданням аналітика дипломатичного представництва є добір

текстових повідомлень, на яких ґрунтуватиметься документ аналітично-прогностичного характеру. Методик аналізу інформації (різноманітної за формою, змістом і носієм) є чимало, але найвищу здатність до розв'язання проблеми має прикладний аналіз текстової інформації (традиційний метод, контент-аналіз, когнітивне картування, інтент-аналіз, дискурс-аналіз, критичний дискурс-аналіз) [12]. Цей вид аналізу апробовано в численних політичних дослідженнях і неодноразово модифіковано. Саме контент-аналіз, когнітивне картування та інтент-аналіз, так звані експлікативні (від *експлікація* — пояснення, розгортання) методи, мають широкий діапазон застосування та є базовими засобами прикладного аналізу політичних ситуацій і подій. Зокрема, контент-аналіз — це кількісно-якісний метод вивчення документів, що полягає у квантифікаційному (кількісні підрахунки) опрацюванні тексту з подальшою інтерпретацією результатів. За допомогою контент-аналізу можна вивчати: експліцитний (буквально висловлений) та імпліцитний (прихований) зміст будь-якого документа; внутрішню структуру документа, закономірності побудови та інші його особливості; проблеми соціальної дійсності, порушені в тексті (сходити від тексту до позатекстової реальності); авторство документа [8]. Видами контент-аналізу є: підрахунок символів (простий підрахунок ключових слів у тексті); аналіз за елементами (вибір головних і другорядних частин тексту, визначення тем, пов'язаних з інтересами аудиторії); тематичний аналіз (виявлення явних і прихованих тем); структурний аналіз; аналіз взаємовідносин різноманітних матеріалів (застосування структурного аналізу з вивченням послідовності публікації матеріалів, обсягу і часу виходу в друк) [13]. Усі ці види контент-аналізу мають відповідати очевидним вимогам — об'єктивності, надійності, обґрунтованості й, безперечно, системності, без яких цей метод вважається некоректним і втрачає пізнавальне значення.

Когнітивне картування — це метод прикладного аналізу у сфері міжнародних відносин, спрямований на виявлення того, яким чином політичний діяч сприймає певну політичну проблему, а також визначення його ймовірнісної реакції на розвиток подій [9]. Застосування методики когнітивного картування передбачає: 1) виявлення основних понять, якими оперує політичний діяч; 2) виявлення між ними причинно-наслідкових зв'язків; 3) оцінювання значущості та "щільності" цих зв'язків [11]. Когнітивне картування є апробованим і доволі ефективним засобом аналізу індивідуального та групового мислення у сфері

міжнародних відносин і політичного країнознавства, щодо сприйняття політичними лідерами зовнішньополітичних ситуацій та процесів. Проте сьогодні цю методику застосовують порівняно рідше, аніж, скажімо, контент-аналіз. Методика когнітивного картування може бути результативнішою за умови поєднання з іншими засобами прикладного аналізу, зокрема традиційними [11].

Нарешті, інтент-аналіз, або аналіз намірів, — теоретико-експериментальний підхід, що дає змогу за допомогою вивчення мовлення виявити недоступне у використанні інших видів аналізу приховане значення виступів, намірів і цілей, що впливають на дискурс [6]. Інтент-аналіз має на меті реконструювати інтенції того, хто говорить, за його мовленням, розкрити підтекст, який неможливо виявити за допомогою інших засобів. Отже, інтент-аналіз сприяє з'ясуванню ступенів впливу на індивідуальну та масову свідомість і викривлення "картини світу" авторами текстів чи промов.

Міждисциплінарні методики аналізу політичних ситуацій і процесів — контент-аналіз, когнітивне картування та інтент-аналіз — є свідченням ускладнення процедур інформаційно-аналітичної роботи дипломатичних представництв. Здійснюючи дослідження з внутрішньо- і зовнішньополітичної проблематики на основі цих методик, слід дотримуватися процедурних вимог і послідовності етапів вивчення емпіричного матеріалу. Важливою умовою також є коректність створення інформаційного масиву та проведення завершальної верифікації.

Зазначені методи використовують у політиці для прогнозування, основною метою якого є "підвищення ефективності та результативності прийнятих політичних рішень і запобігання небажаному розвитку політичних процесів" [15, с. 38]. У цьому контексті фахівці розрізняють два типи прогнозування [15, с. 38]:

1) політичне — пов'язане із ситуативним аналізом тенденцій, процесів, інтересів акторів та їх взаємодії й виражає можливий стан у короткотерміновій перспективі. Політичний прогноз часто межує з політичними коментарями, що прогнозують разову ухвалу політичного рішення чи тимчасову поведінку акторів. Для цього виду прогнозування характерна екстраполяція наявних тенденцій;

2) стратегічне — враховує загальну динаміку системи й довгострокові глобальні тенденції, не пов'язані з поодинокими виявами політичної поведінки. Стратегічний прогноз передбачає бажаний майбутній стан і містить перелік принципів та моделей поведінки, що сприятимуть його до-

сягненню. Він дає змогу розставити потрібні акценти чи пріоритети, що в довгостроковій перспективі допоможе досягненню бажаного результату [15, с. 38].

Що стосується прогностичних методів, без яких інформаційно-аналітична робота дипломатичного представництва неможлива, їх різноманіття можна об'єднати у дві групи:

1) прості (наприклад, методи аналогії, екстраполяції, "Дельфі", сценаріїв та інші);

2) складні (аналіз детермінант і змінних, спектральний аналіз, комп'ютерна симуляція [1, с. 29—30], а також моделювання тощо).

Метод аналогії — порівняння аналогічних ситуацій і подій та вироблення на цій підставі аналогічних висновків; метод екстраполяції — поширення висновків, одержаних зі спостереження над однією частиною явища, на іншу його частину [4]. Особливої уваги з так званих простих методів варті інструментальні досягнення системної методології — метод "Дельфі", або дельфійський метод, та метод сценаріїв.

Метод "Дельфі" є варіантом методу експертних оцінок — прогнози, котрі одержують за допомогою цього методу, ґрунтуються на суб'єктивних поглядах експертів, які надають висновки про конкретну міжнародну подію чи ситуацію. На підставі виявлених розбіжностей в експертних оцінках роблять прогнози щодо можливих наслідків розвитку аналізованої події чи ситуації в міжнародних відносинах, надають остаточну їх оцінку та практичні рекомендації. Зрозуміло, що експертні висновки мають суб'єктивний, іноді навіть помилковий характер, особливо якщо йдеться про довгострокове політичне прогнозування, і безпосередньо залежать від кваліфікації експертів [3]. Отже, метод "Дельфі" більше придатний для складання короткострокових прогнозів щодо локальних подій. Як один із найефективніших експертних методів, він постійно вдосконалюється, уособлюючи неординарний підхід до системи суджень та аналізу.

Суть методу сценаріїв полягає в побудові моделей можливого розвитку подій чи ситуації й на цій підставі висунення гіпотез — припущень, що не підлягають перевірці. За твердженням фахівців, аналіз сценаріїв — метод прогнозування, що "полягає в поділі всієї сукупності можливих подій на декілька груп та у визначенні логічної послідовності наслідків для кожної групи подій. Застосовується у разі, якщо ймовірність виникнення різних подій майже однакова та існує необхідність заздалегідь обрати стратегію дій в рамках кожного сценарію" [5, с. 137]. Загальну методичку побудови сценарію фахівці пропо-

нують описувати за допомогою послідовності базових етапів, серед яких:

— встановлення меж процесу (часові межі та обсяг питань, що підлягають аналізу);

— окреслення кола зацікавлених сторін (з'ясовують на яких об'єктах, на які по дії та явища впливатиме процес, що моделюється; які чинники впливають на процес; хто може бути зацікавленим у вихідному результаті процесу тощо);

— визначення основних трендів (виокремлюють зовнішні та внутрішні тренди, що впливають чи впливатимуть на ці завдання);

— встановлення чинників невизначеності (виокремлюють події чи явища, що з високою ймовірністю впливають на результат процесу, але результати яких невідомі);

— створення початкових груп (групування позитивних і негативних сценаріїв);

— перевірка достовірності та консистентності (відбувається за трендами, вихідними комбінаціями, реакцією основних зацікавлених сторін);

— розроблення сценаріїв навчання (виокремлюють певні загальні групи);

— визначення потреб дослідження (подальше дослідження для одержання докладнішої інформації щодо чинників невизначеності та трендів)

— розроблення кількісних моделей (перевірка всіх даних на сумісність та консистентність);

— перехід до сценаріїв ухвалення рішень (перевірка відповідності побудованих сценаріїв реальним завданням, які постають під час процесу, що моделюється) [5, с. 138—139].

Дотримання цих етапів забезпечує генерування такого сценарію, який охоплює сукупність можливих варіантів розвитку подій, враховуючи при цьому взаємозв'язки та внутрішню логіку кожного з них.

Серед складних прогностичних методів варто звернути увагу на комп'ютерні методи, які можна застосовувати на всіх етапах прогнозування. За рівнем використання комп'ютерних методів політичні прогнози поділяються на три види:

1) автоматизовані — передбачають використання комп'ютерних методів на всіх етапах прогнозування. Для здійснення більшості політичних прогнозів раніше була потрібна безпосередня участь експерта, який вносив необхідні дані в систему, що самостійно робитиме аналіз та подальший прогноз. Сьогодні в політичному прогнозуванні дедалі частіше використовують автоматизовані системи, які самостійно збирають та опрацьовують необхідну інформацію для подальшого прогнозування;

2) частково керовані — передбачають опрацювання та аналіз інформації за допомогою комп'ютерних систем, але прогноз надає експерт на основі отриманої інформації. Або навпаки: збирає, опрацьовує та аналізує інформацію експерт, а прогноз надається за допомогою комп'ютерних методів;

3) повністю керовані — передбачають використання експертом різноманітних теоретичних і практичних методів та повну відмову від комп'ютерних методів, при цьому можлива ситуація, коли візуалізація політичного процесу здійснюється за допомогою різноманітних систем моделювання [10].

Комп'ютерні методи сприяють розв'язанню низки проблем, що виникають у процесі політичного прогнозування. Серед них:

— проблема даних: завдяки комп'ютерним методам можна чітко впорядкувати дані, відстежувати закономірності та певні тренди;

— проблема часу: комп'ютерні методи здатні сприяти швидкому здійсненню аналізу наявних даних, а також надавати довгострокові прогнози;

— проблеми альтернатив: комп'ютерні методи здатні впорядкувати можливі альтернативи розвитку подій у так званих "деревах рішень", тобто за кількома сценаріями розвитку одночасно;

— проблеми достовірності: за допомогою комп'ютерних методів можна здійснювати аналіз усіх компонентів складної ситуації з високим ступенем достовірності [10].

Отже, комп'ютерні методи дають змогу раціоналізувати процес політичного прогнозування та зробити його результати математично чіткими.

Поширеними в політичному прогнозуванні є також методи моделювання, які поділяються на види: а) концептуальне (сукупність уже відомих фактів або уявлень стосовно досліджуваного об'єкта чи системи тлумачать за допомогою спеціальних знаків, символів, операцій над ними або з використанням природної чи штучної мови); б) фізичне (модель і модельований об'єкт є реальними об'єктами або процесами однакової чи різної фізичної природи, і між процесами, наявними в об'єкті-оригіналі та моделі, відбуваються подібні за природою фізичні явища); в) структурно-функціональне (моделі подано у формі схем, блок-схем, графіків, діаграм, креслень, таблиць, рисунків, які доповнюють спеціальними правилами їхньої взаємодії); г) математичне (здійснюється засобами математики та логіки); д) імітаційне (математичну модель досліджуваного об'єкта подають у формі алгоритму функціонування об'єкта, що реалізується як комп'ютерна програма); е) комп'ютерне (здійснюється засобами комп'ютерних технологій) [2, с. 12—13].

Зокрема, імітаційні моделі використовують для експериментів на комп'ютері для проектування, аналізу та оцінювання функціонування об'єкта, тобто імітаційне моделювання дає змогу розглядати альтернативні варіанти певної ситуації шляхом введення в модель можливих суб'єктивних реакцій учасників подій. Серед переваг імітаційного моделювання — можливість досліджувати особливості функціонування об'єкта в різних умовах, суттєве зменшення тривалості випробувань порівняно з реальним експериментом тощо. Недолік методу "полягає в тому, що розв'язок, отриманий під час аналізу імітаційної моделі, має частковий характер, оскільки його досягають за певних конкретних параметрів, початкових умов та зовнішніх впливів. Для повного аналізу характеристик процесу функціонування об'єкта варто багаторазово відтворювати імітаційний експеримент, змінюючи вихідні дані" [2, с. 15].

Отже, спільним для всіх прогнозів є характеристика майбутнього, при цьому, попри незаперечність потреби здійснення прогнозів у сфері політики, на переконання дослідників, із погляду досягнення реальних результатів їх прогнозування не можна і не варто абсолютизувати [15]. "Проте, хоч які скептичні зауваження висловлюються щодо тих чи інших прогнозів, на світовій політичній арені виграють ті, хто дослухається до прогнозів, намагаючись досягнути їх підстави, зрозуміти логіку обґрунтування, виявити сутність і спрямування" [15, с. 40].

Висновки. Прогноз, особливо політичний, — це складний процес, успішність і точність якого значною мірою залежить від сукупності використовуваних методів аналізу й прогнозування. Прогнозам не властива сталість, вони відрізняються за багатьма критеріями. Через велику кількість чинників впливу політичне прогнозування здійснюють у формі варіантів, альтернатив розвитку, які описують вірогідний характер майбутніх подій, процесів, ситуацій. Що більш довгостроковим є прогноз, то більша ймовірність неврахування з різних причин чинників і тенденцій, які не потрапили до вихідних даних у процесі прогнозування. Оскільки найточнішими є короткострокові прогнози, то найточнішими будуть і результати політичного прогнозування.

Роль аналітично-прогностичних методів у роботі дипломатичних представництв важко переоцінити, адже аналіз фактів має цілком конкретну мету й виконується заради складання прогнозів можливого розвитку події чи ситуації та інформування про них керівництва держави. Зі свого боку, прогнози надають урядові змогу ухвалювати обґрунтовані міжнародно-політичні рішення.

Список використаних літератури та джерел

1. Бебик В. Глобальний політичний менеджмент: поняття, типологія, методологія / В. Бебик // Політичний менеджмент. — 2009. — № 2. — С. 27—34.
2. Вовк Р. В. Моделювання міжнародних відносин : навч. посіб. / Р. В. Вовк. — Київ : Знання, 2012. — 246 с.
3. Горбатенко В. Метод "Делі" та специфіка його застосування у прогностичних розробках / В. Горбатенко, І. Петренко // Політичний менеджмент. — 2008. — № 6. — С. 174—182.
4. Грабченко А. І. Методи наукових досліджень : навч. посіб. / А. І. Грабченко, В. О. Федорович, Я. М. Гарашченко. — Харків : НТУ "ХПІ", 2009. — 142 с.
5. Загірська І. О. Методика побудови сценарного аналізу із використанням байєсівських методів / І. О. Загірська, П. І. Бідюк // Електротехнічні та комп'ютерні системи. — 2012. — № 8 (84). — С. 137—142.
6. *Інтент-аналіз* // Вікіпедія. — Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Інтент-аналіз>. — Назва з екрана.
7. Коваленко А. О. Політичний аналіз і прогнозування / А. О. Коваленко. — Київ : Наук. світ, 2002. — 210 с.
8. *Контент-аналіз* // Вікіпедія. — Режим доступу: <https://vue.gov.ua/Контент-аналіз>. — Назва з екрана.
9. *Метод когнітивного картування* // Вікіпедія. — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Метод_когнітивного_ картування. — Назва з екрана.
10. Мовчан У. В. Комп'ютерні методи політичного прогнозування: сучасна практика та перспективи впровадження / У. В. Мовчан // Academia. — Режим доступу: https://www.academia.edu/Компютерні_методи_політичного_прогнозування_сучасна_практика_та_перспективи_впровадження. — Назва з екрана.
11. Намонюк Ч. І. Когнітивне картування як базова методика країнознавчого дослідження / Ч. І. Намонюк // Актуальні проблеми країнознавчої науки. — Режим доступу: https://internationalconference2014.wordpress.com/2016/11/06/Когнітивне_ картування_ як_ базова_ методика_ країнознавчого_ дослідження. — Назва з екрана.
12. Петренко І. І. Типи, функції, інструментарій та принципи експертно-аналітичної діяльності / І. І. Петренко. — Режим доступу: <http://rmn.knu.ua/wp-content/uploads/2014/11/Petrenko2.pdf>. — Назва з екрана.
13. Почепцов Г. Теорія комунікації / Георгій Почепцов. — Київ : Київський університет, 1999. — 307 с.
14. Приходько В. Базові засади аналізу політичної ситуації / В. Приходько // Політичний менеджмент. — 2006. — № 3. — С. 105—113.
15. Ржевська Н. Політичне та стратегічне прогнозування: суть і ознаки / Н. Ржевська // Політичний менеджмент. — 2011. — № 6. — С. 37—42.

Yuliia Chepelyuk,

Graduate Student of Kyiv National University of Culture and Arts

Methods of analytical and prognostic research of diplomatic missions

The purpose of the article is to systematize and characterize methods of information analysis and prognostic methods of political analysis, suitable for use in information and analytical activities of diplomatic missions. The research methodology is based on the use of a set of scientific methods, as well as systemic and structural-functional approaches, which allowed to comprehensively consider the methods of information analysis and prognostic methods of political analysis. The scientific novelty of the obtained results lies in the systematization and generalization of methods of analytical and prognostic research that can be used in the information and analytical activities of diplomatic missions. It is stated that forecasting, especially political, is a complex process, the success and accuracy of which largely depends on the set of methods used for analysis and forecasting. Forecasts are not consistent — they differ in many criteria. It is emphasized that due to a large number of influencing factors, political forecasting is carried out in the form of options, alternatives to development, which describe the probable nature of future events, processes, situations. It is emphasized that the longer the forecast, the greater the likelihood of failure to take into account for various reasons, factors and trends that are not included in the original data in the forecasting process. Therefore, short-term forecasts are the most accurate, so the results of political forecasting will be the most accurate. It is noted that the role of analytical and prognostic methods in the work of diplomatic missions is difficult to overestimate: after all, the analysis of facts is needed not by itself, but to make forecasts of possible events or situations and inform the government. In turn, forecasts are provided for the government to make an adequate international political decision.

Keywords: *information-analytical activity; analytical-prognostic research; political forecasting; diplomatic mission*

References

1. Bebik V. (2009). Globalnij politichnij menedzhment: ponyattya, tipologiya, metodologiya. *Politichnij menedzhment*, 2, pp. 27—34.
2. Vovk R. V. (2012). *Modelyuvannya mizhnarodnih vidnosin : navch. posib*. Kyiv: Znannya.
3. Gorbatenko V. & Petrenko I. (2008). Metod "Deli" ta specyfika jogo zastosuvannya u prognoznych rozrobkach. *Politichnij menedzhment*, 6, pp. 174—182.
4. Grabchenko A. I., Fedorovich V. O. & Garashenko Ya. M. (2009). *Metodi naukovih doslidzhen : navch. posib*. Harkiv: NTU "HPI".

5. Zagirska I. O. & Bidyuk P. I. (2012). Metodika pobudovi scenarnogo analizu iz vikoristannyam bajyesivskih metodiv. *Elektrotehniczni ta komp'yuterni sistemi*, 8 (84), pp. 137—142.
6. *Intent-analiz*. (2022). Vikipediya, [online]. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Intent-analiz>.
7. Kovalenko A. O. (2002). *Politichnij analiz i prognozuvannya*. Kyiv: Nauk. svit.
8. *Kontent-analiz*. (2022). Vikipediya, [online]. Available at: <https://vue.gov.ua/Kontent-analiz>.
9. *Metod kognitivnogo kartuvannya*. (2022). Vikipediya, [online]. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Metod_kognitivnogo_kartuvannya.
10. Movchan U. V. (2022). *Komp'yuterni metodi politichnogo prognozuvannya: suchasna praktika ta perspektivi vprovadzhennya*. Academia, [online]. Available at: https://www.academia.edu/Kompyuterni_metodi_politichnogo_prognozuvannya_suchasna_praktika_ta_perspektivi_vprovadzhennya.
11. Namonyuk Ch. I. (2022). *Kognitivne kartuvannya yak bazova metodika krayinoznavchogo doslidzhennya*. Aktualni problemi krayinoznavchoyi nauki, [online]. Available at: https://internationalconference2014.wordpress.com/2016/11/06/Kognitivne_kartuvannya_yak_bazova_metodika_krayinoznavchogo_doslidzhennya.
12. Petrenko I. I. (2022). *Tipi, funkciyi, instrumentarij ta principy ekspertno-analitichnoyi diyalnosti*, [online]. Available at: <http://rmn.knu.ua/wp-content/uploads/2014/11/Petrenko2.pdf>.
13. Pohepcov G. (1999). *Teoriya komunikacii*. Kyiv: Kyivskyi universytet.
14. Prihodko V. (2006). Bazovi zasady analizu politichnoyi situacii. *Politichnij menedzhment*, 3, pp. 105—113.
15. Rzhavska N. (2011). Politichne ta strategichne prognozuvannya: sut i oznaki. *Politichnij menedzhment*, 6, pp. 37—42.

Надійшла до редакції 11 березня 2022 року

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

УДК 050(477-87)"1973/1975"(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.3(308).34-40

Лариса Дояр,

кандидат історичних наук, доцент,
старший науковий співробітник Державного архіву друку
Книжкової палати України,
e-mail: arkhiv@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>

Пресбюлетень "По Радянській Україні": контент-аналіз видань 1973—1975 років

Статтю присвячено проблемі дослідження друкованого джерелознавства, що, на думку авторки, істотно розширює документальні обрії всіх українознавчих тематик, зокрема й радянського періоду історії України. Спираючись на традиції вітчизняного пресознавства, авторка провела контент-аналіз маловживаного сьогодні видання УРСР, а саме пресбюлетеня "По Радянській Україні". Хронологічні межі опрацьованих примірників (1973—1975) зумовлено специфікою тогочасних історичних умов у світовій політиці, зокрема розрядкою міжнародної напруженості та підготовкою до підписання 35 країнами світу, у тому числі США та Канадою, Заключного акту Народи з безпеки та співробітництва в Європі, що проходила у столиці Фінляндії Гельсінкі. Актуалізація пресбюлетеня "По Радянській Україні" також пов'язана з його аудиторною та видавничою специфікою: журнал було призначено для розповсюдження за межами Радянської України й СРСР загалом. Часопис готували для іноземного читача, а отже він потребував інших підходів і до пошуку тем, і до способів їх розкриття. Окрім того, пресбюлетень "По Радянській Україні" являв собою машинописний рукопис і, згідно з чинними стандартами, не належав до пресової продукції УРСР. Проте обов'язкові примірники часопису було своєчасно надіслано до Книжкової палати України, і вони дотепер зберігаються у сховищах Державного архіву друку. Змістовий аналіз бюлетеня, проведений у пропонованій статті, свідчить про значну зацікавленість редколегії в персоналізованому висвітленні соціально-економічних і культурних подій, що відбувалися в Радянській Україні.

Ключові слова: УРСР; МЗС Української РСР; радянська періодика; пресбюлетень; Українське товариство дружиби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами (УТДКЗ)

Постановка проблеми. Українські радянські періодичні видання, що становлять вагому частину друкованого джерелознавства, містять значну кількість малодосліджених сюжетів, доволі актуальних у контексті сучасного україно-

знавства. Особливо цікавими, на наш погляд, є видання, спрямовані на закордонну аудиторію, адже вони мусили зацікавити читачів із різними політичними поглядами, уподобаннями, смаками, через що їх склали за більш довільними

цензурними вимогами. Яскравим зразком такої преси є бюлетень "По Радянській Україні".

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У сучасній Україні вітчизняну національну пресу надзвичайно плідно вивчає львівський Науково-дослідний інститут пресознавства, який очолює професорка Л. Снісарчук. Його співробітники В. Габор, М. Галушко, О. Дроздовська, І. Павлюк, Н. Кулеша, М. Романюк підготували ґрунтовні монографічні дослідження з пресової тематики ХІХ—ХХ ст. Вісімдесятирічний період розвитку української журналістики (1917—1997) розглянуто в луганському виданні В. Владимирирова. Ретроспективний облік друків, що виходили на українських теренах, наразі здійснюють науковці Книжкової палати України О. Устіннікова, Ю. Сахневич, С. Шульженко, А. Хайло, О. Тихоненко, К. Шульженко та інші. Водночас, за спостереженнями авторки, проблема контентного аналізу української радянської періодики нині потрапила в зону дослідницької меншовартості. Не оминула сумна доля й пресбюлетень "По Радянській Україні". На жаль, хибне розуміння чинного Закону України "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки" призвело до того, що на смітник історії потрапив величезний загал пресового контенту, який, безсумнівно, потребує ретельної уваги та критичного осмислення.

На підставі викладеного авторка поставила **за мету** проаналізувати зміст пресбюлетеня "По Радянській Україні", що виходив упродовж 1973—1975 рр., себто в період розрядки міжнародної напруженості та напередодні укладання епохальних для держав світу Гельсінських угод.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначено в одній із монографій авторки статті "Книги та періодика України в історичному контексті" (Київ, 2021), УСРР (аббревіатура була чинною до січня 1937 р.) втратила своє зовнішньополітичне відомство з моменту утворення Радянського Союзу, а відновлення Наркомату закордонних справ УРСР відбулося лише 1944 р. Тож понад десятиліття Україну було відсторонено від міжнародної політики. Однак, перебуваючи за широкими дверима світу, УСРР—УРСР, проте, мала доволі великі вікна для спілкування з народами й континентами. Про замісну зовнішньополітичну функцію Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства (ВУНАС) авторка повідомляла раніше, наразі йтиметься

про діяльність Українського товариства дружби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами (УТДКЗ). Останнє було засновано 1926 р. у Харкові й під оновленою 1992 р. назвою "Товариство зв'язків з українцями за межами України" продовжує діяти дотепер. Інакше кажучи, зазначена організація пережила всі складні періоди історії України ХХ ст. і на етапах відсутності власного МЗС своєрідним чином виконувала комунікативну функцію між нашою країною та світом.

Ясна річ, що діяльність УТДКЗ перебувала під контролем Комітету державної безпеки (КДБ), водночас, працюючи в межах дозволеного, організація проводила надзвичайно важливу роботу. На підставі рукописного видання "По Радянській Україні", що зберігається у фонді періодики Державного архіву друку Книжкової палати України імені Івана Федорова, можна зрозуміти, який вагомий внесок у популяризацію нашої країни у світі здійснювало УТДКЗ.

Пресбюлетень "По Радянській Україні" виходив щомісяця шістьма мовами (українською, російською, англійською, французькою, іспанською, німецькою) у рукописному форматі й безоплатно розповсюджувався за письмовими замовленнями закордонних адресатів. Останні повідомляли про бажання отримати примірник за адресою: Українська РСР, Київ-21, вул. Кірова, 32 (сучасна назва вул. Грушевського). Отримавши рукопис, замовник мав право передрукувати вміщені в ньому матеріали в будь-яких виданнях за кордоном, єдиним проханням відділу преси та інформації УТДКЗ було повідомляти про публікацію, її обсяг (повне чи часткове використання) і надсилати примірник, у якому було оприлюднено матеріали зі щомісячника "По Радянській Україні".

Звертаючись до читачів напередодні Нового, 1976-го, року, відділ преси та інформації УТДКЗ закликав до тіснішої співпраці з підготовки видання: "Шановний адресате! Ви одержали дванадцятий, останній у цьому році номер пресбюлетеня "По Радянській Україні". Нам цікаво знати, наскільки корисними були для Вас матеріали нашого видання. Які статті, інформації Вам найбільше запам'яталися? Про що Ви хотіли б прочитати у прес-бюлетені в 1976 році? Будемо щиро вдячні, коли час від часу будете повідомляти, які матеріали Ви використали, висловлювати свої побажання і зауваження щодо змісту матеріалів, їх жанру та ілюстрування. Це допоможе нам повніше задовольнити Ваші запити" [1, с. 29].

Журнал виходив у Києві без зазначення тиражу й складу редакційної колегії. Відомості про номер, рік, місце видання та зміст друкували на першій сторінці. Зазвичай пресбюлетень уміщував 5—6 статей і розділ цікавинок під назвою "Події, факти". Журнал мав палітурку білого кольору з емблемою у верхньому правому куті титульного аркуша. На ній було зображено земну кулю, оповиту трьома рядками напису "Українське товариство дружби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами". Нижня частина титулки містила кольорову назву "По Радянській Україні". Персоніфікувати творчу групу видання можна лише з допомогою імен, зазначених під шанобливим зверненням до адресатів. До листопада 1973 р. відповідальним редактором часопису був Юрій Волощук, надалі, у межах досліджуваного періоду 1973—1975 рр., посаду обіймав Дмитро Онкович. Редактори видання часто змінювалися. Зокрема, 1973 р. це були: Юрій Работа (№ 1), Наталія Мілодан (№ 2), Вітольд Кирілюк (№ 3, 5—11), Олена Михайленко (№ 4, 12); до березня 1974 р. редактором продовжувала працювати Олена Михайленко, у квітні 1974 р. цю функцію перебрала на себе Людмила Кримчук, а від травня 1974 р. посаду тривалий період обіймав Микола Петросюк.

Дописувачами щомісячника були партійні лідери, чиновники, керівники підприємств і установ, науковці, освітяни, представники різних галузей мистецтва, літератори, журналісти. Широке коло залучених до авторства осіб забезпечувало всебічне висвітлення життя Радянської України. Окрім того, безумовно позитивною рисою видання була персоніфікація описуваних подій. Власне, завдяки цьому, пресбюлетень "По Радянській Україні" зробив вагомий внесок у міжнародну репрезентацію видатних особистостей України. Світ пізнавав нас, а нам було-таки чим пишатися.

Загалом, на шпальтах видання подавали різноманітну інформацію. Читачі могли дізнатися про перебіг Другої світової війни (1975 р. СРСР відзначав 30-річчя Перемоги) та ознайомитися з найвагомими здобутками УРСР. Однак найвиразнішим напрямом роботи пресбюлетеня був біографічний. Світової популяризації зазнавали не тільки суспільно відомі особистості, а й пересічні громадяни УРСР, які демонстрували найкращі людські якості: працелюбність, відданість справі, наполегливість у досягненні мети, рішучість, прагнення особистісного та професійного зростання. За спостереженнями авторки, пресбюлетень "По Радянській Україні" був чи не

єдиним виданням в УРСР, в якому не акцентували на партійній належності фігуранта розповіді: цей аспект у ставленні до конкретних осіб старанно оминали, вочевидь, свідомо замовчували, хоча в загальних матеріалах про визначальну роль КПРС у суспільстві, безумовно, йшлося.

Найбільшу увагу журнал зосереджував на висвітленні життєвих шляхів людей, які працювали в особливо відповідальних умовах у будь-яких сферах діяльності. За авторськими підрахунками, впродовж 1973—1975 рр. на сторінках пресбюлетеня "По Радянській Україні" було репрезентовано майже 80 імен гідних синів і дочок України, і це рахуючи лише тих, про кого написано великі за обсягом матеріали. А було чимало текстів, де імена супроводжували стислі коментарі: енциклопедичний формат також надавав читачам певну інформацію та сприяв розширенню уявлень про людський потенціал тогочасної УРСР.

Задля успішного проведення контент-аналізу зазначеного видання варто його класифікувати в контексті порушеної проблеми дослідження. Біографістика пресбюлетеня поділяється на дві великі групи, а саме матеріальна та духовна сфери. Не важко здогадатися, що редколегія надавала перевагу представникам духовної сфери. Окрім того, остання є більш індивідуалізованою, а отже привабливішою як для читачів, так і для дописувачів, домінування духовного над матеріальним пояснювалося економічним і технологічним відставанням світу соціалізму від світу капіталізму. Виходячи з цього, потрібно було продемонструвати переваги соціалізму на більш ірраціональних речах. Напевно, також спрацьовував чинник "top secret", адже, незважаючи на тогочасне послаблення міжнародної напруженості, в економіці СРСР превалював військово-промисловий комплекс, тож герої цієї сфери не були інформаційно відкритими людьми. Однак, попри перестороги, на сторінках видання "По Радянській Україні" фігурували імена багатьох працівників важкої промисловості, машинобудування, хімічної промисловості, транспорту тощо. Зокрема, у січневому номері за 1973 р. пресбюлетень розповідав про випробування літака "Антей", виробленого в Українській РСР [2, с. 11—14]. Героєм нарису Олега Славка став заслужений льотчик-випробувач СРСР Юрій Курлін. Він першим підняв у небо найбільший у світі вантажний літак, а потім досліджував його поведінку в екстремальних умовах, близьких до "штопора", зриву, втрати керованості: пілот

мусив з'ясувати й зафіксувати всі параметри машини задля її подальшого вдосконалення. Вочевидь, така інформація становила предмет економічного шпіонажу, однак, як бачимо, причетних до цієї справи людей пресбюлетень час від часу репрезентував так званому прогресивному світові. У вересневому номері видання за 1974 р., продовжуючи ознайомлювати закордонну аудиторію з досягненням авіабудівництва в УРСР, редколегія умістила матеріал про Героя Соціалістичної Праці, генерального конструктора радянських літаків АНів Олега Антонова [3, с. 6—9]. Першою перемогою інженера були планери. На одному з них — "Рот Фронт" — Ольга Клепікова ще 1939 р. встановила світовий рекорд, пролетівши без посадки 749 км. Чоловіки перевищили це досягнення лише через 12 років, а для жінок воно залишалося нездійсненим і на день виходу нарису. Першим літаком О. Антонова був АН-2, який конструктор називав найбільшою удачею. Славнозвісний біплан вважали найкращою машиною сільськогосподарського призначення, а розробник отримав за нього Державну премію СРСР.

У нарисі Валентина Регентюка повідомлялося про спільний успіх конструкторів та інженерно-технічних працівників Сумського заводу електронних мікроскопів імені 50-річчя ВЛКСМ [4, с. 12—13]. Мас-спектрометр "Юпітер", що виміряв ізотопний склад речовини, розробили кандидати технічних наук Олег Савін і Валерій Шкурдода та інженер Олександр Колосков. Відмінну оцінку винаходу було надано в Інституті геології АН СРСР, адже з його допомогою учені могли визначити вік певних копалин. Із сумськими приладобудівниками науковці Академії наук СРСР уклали творчий договір, за яким передбачалося пристосувати новітній прилад для досліджень "віку й життя" на Землі.

На шпальтах пресбюлетеня популяризували й доволі незвичні винаходи радянських українців. Так, Дмитро Киянський у нарисі "Львівські аромати" розповів закордонному читачеві про рідкісну професію конструктора пахощів [5, с. 20—21]. У лабораторії парфумерно-косметичної фабрики у Львові працювала інженер-технолог ефірно-олійної та парфумерно-косметичної промисловості Антоніна Картошкіна. Разом із колегою Іриною Поколенко вона створила майже два десятки духів та одеколонів, найвідомішими серед яких були "Лісова казка", "Білі троянди", "Тополя", "Талісман", "Радість". Лабораторний столик інженера уміщував понад 200 складових елементів. Для вироблення "Львівського су-

веніра" знадобилося 50 різноманітних речовин, а для "Марічки" — приблизно 40 компонентів. Всесоюзна дегустаційна рада оцінювала роботи львівських парфумерів у 4,6—4,7 бала за 5-бальною шкалою. Духи "Гуцулка", "Марічка", "Карпати" було відзначено на виставці в Болгарії, крім того, львівські майстрині репрезентували свої роботи на міжнародній виставці у Канаді. Звичайно, українські парфумери поступалися відомим світовим брендам, водночас демонстрація їхніх здобутків на високому рівні була заслугою та потрібною.

Романтичним винаходом коктебельського садівника Степана Клименка стали сині (!) троянди, про що в пресбюлетені повідомив журналіст Михайло Лезинський [6, с. 14—18]. Автор нарису був у захваті, адже сині квіти не вдавалося вивести нікому у світі, тож бідний кіплінгівський закоханий із сумом промовляв: "Весь світ об'їздив я дарма — троянди синьої нема". Степан Клименко вивів 15 нових сортів троянд, серед яких "Кара-Даг", "Бузкова троянда", "Рожевий опал", "Поезія" тощо. Синього кольору квітки він домігся після кількох років наполегливої праці. Над проблемою винахідник продовжував працювати й надалі, адже прагнув досягти сортового закріплення синього кольору в цій чудовій квітці кохання.

Не менш привабливі, але інші квіти — барвінок і мальви — оспівала у своїй творчості народна майстриня з Полтавщини Надія Бабенко. У присвяченому їй нарисі Світлана Ференець зауважувала, що полтавське село Решетилівка — один з основних в Україні осередків народної вишивки, ткацтва та килимарства [7, с. 14—16]. Уже в 1920-х рр. решетилівські вироби експонували на міжнародних виставках у Лейпцизі, Мюнхені, Парижі, де вони здобували високі нагороди. Полтавські килими експортували в Болгарію, Румунію, Чехословаччину, Канаду, Індію, Францію. Міжнародним дипломом витвори українських майстринь було відзначено в Дамаску. Надія Бабенко працювала головним художником Решетилівської фабрики художніх виробів. За її ескізами було виготовлено чимало диво-килимів, а один із них, із зображенням квітучого дерева життя на ясному фоні, прикрасив інтер'єр приміщення Організації Об'єднаних Націй на Іст-Ривер у Нью-Йорку.

Вражаюче весь світ досягнення здійснив й інший українець: спринтер Валерій Борзов, який народився у м. Самбор на Львівщині, а виріс у Новій Каховці на Херсонщині, зламав 60-річну традицію американських бігунів завжди пере-

магати на Олімпійських іграх. Про це в нарисі оповідав Анатолій Іванов [8, с. 14—17]. Слава до В. Борзова прийшла на XX Олімпійських іграх у Мюнхені (1972): він настільки випередив суперників, що дозволив собі фінішувати зі скинутими вгору руками. Переможний жест атлета запам'ятався всім глядачам спортивних змагань — він став символом справжнього тріумфу, образом сили, мужності й спринтерської краси. Здіймаючи догори руки, бігун свідомо давав фору суперникам, але наздогнати українського спринтера не могли навіть найпрудкіші американські атлети. На довгі десятиліття постать українця В. Борзова стала переконливим аргументом у протистоянні двох світів — СРСР і США.

Трудовий героїзм радянських українців на сторінках часопису "По Радянській Україні" висвітлювали й у форматі автобіографії. Такою була оповідь про Героя Соціалістичної Праці, робітницю Дарницького комбінату хімічного волокна Софію Вербицьку [9, с. 5—7]. Жінка із задоволенням пригадувала перемоги, які здобула у житті: як за 22 дні опанувала професію кр у тильниці, як лише за місяць отримала 5-й розряд, як уже в березні 1970 р. виконала план во сьомій п'ятирічці... Софія виробляла еластик для трикотажних виробів, а в цій справі допускали лише перший сорт, тож її робітнича професія впритул наблизилася до інженерної. І сталося це в роки виконання восьмого всесоюзного народногосподарського плану (1966—1970), найуспішнішого, за висновками науковців, економічного періоду СРСР.

Такою ж блискавичною була й кар'єра іншої української Софії: естрадна співачка Софія Ротару лише за три роки роботи на професійній сцені отримала звання заслуженої артистки УРСР, про що йшлося у статті Валерія Собка [10, с. 18—21]. З успіхами буковинської дівчини автор міцно пов'язав творчий доробок неперевершеного українського композитора Володимира Івасюка, який став автором візитівки співачки — пісні "Червона рута". Одноійменну назву мав і ансамбль, у якому співала Софія Ротару. Яскравий і незабутній голос чорнявої красуні із задоволенням слухали в Болгарії, Польщі, Чехословаччині, Фінляндії, Німецькій Демократичній Республіці, Федеративній Республіці Німеччині тощо. Пісню "Червона рута", без перебільшення, співав увесь Радянський Союз. Популярною ця назва залишилася і в незалежній Україні, адже під нею відбувається всеукраїнський молодіжний фестиваль сучасної пісні та популярної музики.

Не менш цікавим для закордонних читачів був й інший нарис Валерія Собка, присвячений встановленню в Києві пам'ятника Лесі Українці [11, с. 11—14]. Скульптуру видатної поетеси та громадської діячки виконала народна художниця УРСР Галина Кальченко та архітектор Анатолій Ігнащенко. Авторам проєкту було присуджено звання лауреатів Державної премії УРСР імені Т. Г. Шевченка.

Передовиком місцевого самоврядування тогочасної УРСР була героїня нарису Нінель Приходько — голова сільської ради на Прикарпатті Валентина Дорожан [12, с. 8—10]. Молода жінка, обрана в с. Боустури Косівського району Івано-Франківської області, являла взірць особистісного й кар'єрного зростання. Безумовно, це була виграшна постать в ідеологічному протистоянні із Заходом, переконливий аргумент у боротьбі з антирадянськи налаштованою українською діаспорою. У нарисі йшлося про те, що в Боустурах жило понад 2 тис. мешканців, до села, поміж горами, було прокладено асфальтову дорогу, по якій щодня курсувало 6 рейсових автобусів до обласного центру та у зворотний бік. Такий зв'язок із найвіддаленішим селом району красномовно свідчив на користь радянської влади. Валентину Дорожан було представлено світові у всій цілісності її жіночого щастя: чудовий чоловік, який захоплюється традиційним гуцульським різьбярством, двоє улюблених діточок. Окрім того, голова сільради була студенткою-заочницею сільськогосподарського інституту, а в її кімнаті затишно не лише від книжок, а й від мальовничих прикарпатських вишивок, мистецтву яких вона навчала й донечку.

Захопливу біографію жінки-науковця подала Олена Гальченко [13, с. 11—13]. Репрезентуючи світові Юлію Капітонову, авторка зазначала, що дівчина закінчила школу із золотою медаллю, вступила на механіко-математичний факультет Київського університету, де була студенткою професора Віктора Глушкова. Відомий світові кібернетик створив обчислювальний центр, у якому, отримавши диплом, працювала Юлія. Згодом жінка захистила дисертацію та стала заступником завідувача відділу теорії цифрових автоматів Інституту кібернетики АН УРСР. Маючи міцний тил — родину, що складалася з одноступеня-чоловіка та синопка, — радянська жінка досягала дедалі більших висот у справі проєктування обчислювальних машин. Читачів захоплював і той факт, що пані Юлія чудово знала англійську та польську мови, читала математичну літературу французькою.

Листопадовий номер журналу "По Радянській Україні" за 1973 р. здивував закордонних читачів повідомленням про те, що в Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка викладає 25-річний доктор наук Дмитро Сільвестров [14, с. 19—20]. Здобувши екстерном середню освіту, здібний до математики юнак вже на другому курсі захопився теорією ймовірності. Незабаром дослідницьку працю Дмитра було відзначено медаллю на Всесоюзному конкурсі студентських робіт, юнак став лауреатом Премії Ленінського комсомолу України. У 22 роки Дмитро захистив кандидатську, а у 25 — докторську дисертацію. Його дослідження з проблеми граничних теорем для складних випадкових процесів відкрило новий напрям у теорії ймовірності. У практичній площині дослідів Сільвестрова перебувало підвищення надійності машин і механізмів — від електронно-обчислювальних до космічних.

Про українського Страдіварі — майстра неповторних музичних інструментів — на сторінках пресбулетеня розповіла Людмила Коробчак [15, с. 16—19]. На IV Міжнародному конгресі майстрів скрипових справ, що проводився в Познані 1972 р., 65-річний киянин Олексій Пехенько отримав премію. Слід зазначити, що авторитетне журі оцінювало якість 158 скрипок із 20 країн Європи, Азії та Америки. У статті йшлося про те, що свої шедеври майстер виробляв не менше двох років, адже шукав найбільш вдале поєднання клена та ялини — головних матеріалів для скрипок. Окрім цих музичних інструментів, О. Пехенько робив віолончелі й альти, спеціалісти погоджувалися, що в них "чудове поєднання співучості і металу, благородства і енергії". На інструментах Олексія Пехенька грали музиканти з Квартету імені Миколи Лисенка, а ім'я майстра було добре відомим за кордоном.

Прославлене ім'я українського бас-співака, соліста Київського державного академічного театру опери та балету імені Т. Г. Шевченка Андрія Кикотя для широкого кола зарубіжних читачів розкрила Ніна Кугій [16, с. 21—25]. На конкурсі вокалістів у Тулузі співак продемонстрував одну з найскладніших вокальних програм, а саме арію короля Рене з опери П. Чайковського "Юланта", та арію Тараса Бульби з однойменної опери М. Лисенка.

Продовжуючи тематику українського оперного вокалу, Н. Кугій розповіла іноземним читачам про солов'иний голос солістки Київського оперного театру Євгенії Мірошниченко [17,

с. 16—20]. Її колоратурне сопрано дивувало весь світ. Народна артистка СРСР, лауреатка Державної премії УРСР імені Т. Г. Шевченка була новаторкою на сцені. Особисто для неї композитор Віталій Губаренко написав монооперу "Ніжність" за однойменною новелою Анрі Барбюса — і Євгенія у цілковитій самотності виконувала роль скорботної жінки, яка промовляла до коханого. Вокальний та акторський божий дар злилися в ній воедино.

Про буковинського солов'я Дмитра Гнатюка, який вітку 1946 р. отримав напуття від самого Івана Паторжинського, розповів Іван Щербатенко [18, с. 12—16]. Автор зазначав, що в репертуарі народного артиста СРСР, лауреата Премії Ленінського комсомолу, Державної премії УРСР імені Т. Г. Шевченка, Державної премії Грузинської РСР імені З. П. Паліашвілі, — понад 40 оперних партій, кожна з яких є справжнім мистецьким здобутком. Проте найбільшу славу Гнатюкові принесло виконання українських пісень: народних — "Дивлюсь я на небо", "Вівці, мої вівці" та авторських — "Марічка" С. Сабадаша, "Черемшина" В. Михайлюка, "Рушничок" П. Майбороди, "Ясени", "Два кольори" О. Білаша, "Летять, ніби чайки" Ю. Рожавської. З концертами Дмитро Гнатюк об'їхав увесь СРСР, виступав у найвідоміших залах Європи, Азії, Америки, Африки, Австралії. Фахівці називали його "Геркулесом співу".

Світове визнання здобуло й тріо бандуристок, заслужених артисток УРСР Маї Голенко, Тамари Гриценко та Ніни Писаренко, про що йшлося в нарисі Івана Щербатенка [19, с. 18—20]. Дівчата наполегливо працювали і на сольний концерт вийшли лише тоді, коли мали в репертуарі 150 пісень. Тогочасне українське телебачення продемонструвало номер тріо, в якому артистки виконували пісню "А льон цвіте" композитора Івана Сльоти на слова Василя Юхимовича — глядачі були зворушені, а дівчата прокинулися відомими. Окрім як українською, бандуристки співали польською, французькою, німецькою, італійською, японською тощо, працювали над програмою "Співає планета". Творчу діяльність виконавиць було відзначено Державною премією УРСР імені Т. Г. Шевченка.

Про золотий фонд радянського образотворчого мистецтва та особливе місце в ньому народного художника СРСР Олексія Шовкуненка у 10 номері за 1973 р. розповідав Степан Музиченко [20, с. 16—19]. Автор наголошував, що Шовкуненко — неперевершений майстер акварельного живопису, а його жанрами були пейзажі

та портрети. У 1930-х рр. митець був співцем соціалістичного будівництва, у повоєнні часи створив понад 300 портретів героїв партизанського руху, передовиків виробництва, видатних діячів літератури та мистецтва, серед яких — портрети двічі Героя Радянського Союзу Сидора Ковпака, знаних сталеварів Рябова й Кочеткова, скульпторів Бориса Яковлева та Михайла Лисенка, співачки Марії Литвиненко-Вольгемут. Значну частину портретів написано в натуральну величину. Як професор Київського художнього інституту О. Шовкуненко, за висловом С. Музиченка, затверджував в образотворчому мистецтві Української РСР принцип "народної правди". Загалом же, репрезентація соціалістичного реалізму на світо рівні була проривним завданням пресбюлетеня "По Радянській Україні".

Варто наголосити, що журнал популяризував і менш титулованих майстрів живопису, які, вочевидь, також потребували представлення на міжнародному рівні. Зокрема, Ігор Верба в нарисі "Чудовий світ природи" розповів про творчість київського пейзажиста Сергія Шишка [21, с. 14—17]. Півстолітня діяльність художника в пейзажному жанрі, за висловом автора, затвердила в українському образотворчому мистецтві душевність і тонкий ліризм. Нарешті справдилося передбачення Максима Рильського, який зазначав, що "пейзажем можна висловити те, що не підвладне людським словам".

Зі шпальт часопису іноземна аудиторія дізналася про жмеринського Лівшу — віртуоза мікромініатюри Михайла Маслюка [14, с. 24]. Заслужений майстер народної творчості УРСР працював у цьому жанрі понад чверть століття. З кінчика золотого пера він міг зробити композицію, що складалася з трактора, який на причепі тягне макове зерно. Сувенір Михайла Маслюка "З днем народження" уміщував вазу з квітами, графин і блюдо з фруктами. Художник-мініатюрист був широко відомим не лише в УРСР, а й за кордоном, тож актуалізація інформації про нього в журналі "По Радянській Україні" була більш ніж доречною.

У форматі інтерв'ю з коментарями Муза Гарасва розповіла про народну артистку УРСР Аду Роговцеву [22, с. 22—27]. За висловом журналістки, її талант "набирав оцінки міжнародних категорій", вона вже була відомою за кордоном. Відвідуючи Польщу, актриса намагалася усвідомити глибину образу Гелі з п'єси "Варшавська мелодія". Виконуючи головну роль у фільмі "Салют, Маріє!" Ада Миколаївна без дублерок занурювалася в крижану воду, а під час

зйомок на околицях Києва її босоніж в одній сорочці вели по снігу на розстріл, а потім вона ще й мусила певний час лежати на промерзлій землі. От такі були випробування на шляху до акторської популярності.

Героїнею нарису Музи Гарасвої стала й актриса Антоніна Лефтії, яка разом з Іваном Миколайчуком дебютувала в кінокартині Леоніда Осики "Двоє" [23, с. 18—20]. Міжнародне визнання здобув фільм "Захар Беркут" з її участю у ролі Мирослави, дочки Тугара Вовка. Акторка знімалася у стрічках "Камінний хрест" Леоніда Осики, "Вовчий острів" Миколи Ільїнського, "Сотворення" Миколи Машенка, пригодницькому серіалі "Схрон біля Червоного Камея" Григорія Кохана. Творчість А. Лефтії, безумовно, потребувала популяризації, і, в контексті ознайомлення іноземного читача з нашою культурою, пресбюлетень робив корисну справу як для акторів, так і для поетичного українського кіно.

Образ щасливої людини, закоханої у справу свого життя, створила Галина Шило [24, с. 28—30]. Авторка нариса розповіла про гобоїстку Лялю Носову, яка взялася керувати духовим оркестром Львівського політехнічного інституту, і вже за рік колектив під її диригуванням виборов перше місце на республіканському конкурсі та третє — на всесоюзному.

Такою ж стаханівською стала хода у спорті футбольного клубу "Динамо", коли його очолив новий тренер Валерій Лобановський. Автор нарису Ігор Заседа зауважував, що "Динамо" була лише однією з 40 тис. футбольних команд України [25, с. 16—19]. Однак коли наприкінці 1973 р. зірка "Динамо" 1960-х рр. В. Лобановський став тренувати рідну команду, то одразу вивів її на нові рубежі. Він допоміг спортсменам здолати труднощі розбіжностей футбольних сезонів у СРСР і на Заході, став задалегідь макетувати ігрові ситуації, почав готувати гравців найширшої універсалізації. Як результат, у сезоні 1975 р. "Динамо" одночасно вів успішну боротьбу в чотирьох (!) різних турнірах: першість СРСР, Кубок країни, Кубок кубків і чемпіонат Європи серед національних збірних. У Києві на очах 100-тисячної глядацької аудиторії динамівці завдали нищівної поразки спочатку туркам, а згодом й ірландцям (то був реванш за неприємний (до приходу Лобановського) програш із рахунком 0:3).

(Далі буде)

Надійшла до редакції 18 січня 2022 року

УДК 930(477)+94-051(092)Ролл(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.3(308).41-48

Вікторія Семененко,
молодший науковий співробітник
відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій
Інституту книгознавства НБУВ,
e-mail: vika_sem.work@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4284-1313>

**Дослідник історії Поділля Юзеф Антоній Ролле
та його опис складу Київського архіву
(за матеріалами часопису "Kraj" із фондів ВБЗІК НБУВ)**

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу опублікованої творчої спадщини, матеріалів та інших першоджерел з'ясувати невідомі й маловідомі сторінки життя, громадської, наукової, літературної і просвітницької діяльності Ю. А. Ролле, окреслити його внесок у дослідження історії та культури України, оцінити місце й значення вченого в українсько-польських відносинах аналізованого періоду та в сучасній українській історіографії, розглянути описи архівів XIX ст., зроблені науковцем й уміщені в часопису "Kraj". Надано загальну характеристику діяльності доктора Ю. А. Ролле як дослідника історії Поділля.

Методологія передбачає застосування хронологічного, історичного й системного методів, що дали змогу виокремити властивості документальних та історичних джерел щодо опису Київського архіву.

Наукова новизна. Системно розглянуто наукову діяльність і безпосередню участь Ю. А. Ролле у збиранні, опрацюванні й впорядкуванні документів, його становлення як дослідника архівів XIX ст. та ініціатора регіональних досліджень з історії України.

Висновки. Проаналізовано наукову діяльність Ю. А. Ролле на прикладі описів архівів XIX ст., репрезентованих на сторінках тижневика "Kraj", що слугує вагомою джерельною базою для дослідників історії та культури України другої половини XIX ст. Розглянуто праці та концептуальні засади науковця, його внесок як етнографа, археографа й історика в закладення підвалин сучасного краєзнавства й джерелознавства.

Ключові слова: Ю. А. Ролле; українська історіографія; часопис "Kraj"; Часова комісія археографічна; Київський центральний архів

Постановка проблеми. Актуальність пропонуваної статті полягає в тому, що авторка наводить маловідому інформацію про архіви Правобережної України, оприлюднені Ю. А. Ролле. Історик здійснював пошуки першоджерел з історії України в приватних і державних архівах Поділля й Волині, завдяки чому нагромадив у своїй науковій лабораторії значний за обсягом документальний масив, який відкривав шлях до літературної й наукової творчості на ґрунті історії та культури. Працюючи з документами, Ю. А. Ролле звернув увагу, що виявлені письмові джерела надзвичайно точно віддзеркалюють тогочасну добу. Крізь призму власного бачення вчений змалював наявні в українському суспільстві особливості соціальних відносин і культурних процесів. На думку вченого, саме описи відіграють важливу роль у забезпеченні доступу до архівних документів, що мають найбільше інформаційне навантаження, а отже важливо правильно описувати архівні документи та складати архівні довідники.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Юзеф Антоній Ролле, діяльність якого по-

в'язана переважно з Волино-Подільським краєм, належить до тих історичних і наукових постатей Польщі та України, чії заслуги в історіографії було визнано ще за життя, проте опісля добра пам'ять про них пройшла тернистий шлях утвердження у свідомості прийдешніх поколінь [5]. Справжній науковий і пізнавальний інтерес до особи Ю. А. Ролле та його праць спалахнув у період розбудови Української незалежної держави й демократизації в ній міжнародних відносин, ліквідації цензурних та ідеологічних перешкод [6].

Постать Ю. А. Ролле як науковця, історика, природодослідника, краєзнавця, письменника, українця, діяча краєзнавчого руху, талановитого лікаря, доктора медицини, розглянуто в багатьох радянських і сучасних українських та закордонних дослідженнях. Професор В. Антонович наголошував: "Незважаючи на розбіжності в думках, на різні точки зору — ми маємо визнати, що доктор Ю. А. Ролле, невтомною своєю діяльністю на полі історичної науки відслужив чесну службу на користь рідного краю" [10]. Розгляду та опрацювання варті статті С. Баженової "Юзеф

Антоній Ролле: життя, діяльність, творчість" [5] та "Життя і творчість Юзефа Антонія Ролле в працях учених і краєзнавців останньої чверті XIX—XX ст." [6]. Авторка здійснила ґрунтовне дослідження постаті польського вченого та краєзнавця; проаналізувала його головні праці та концептуальні засади; подала докладні біографічні відомості про науковця та його внесок у закладення підвалин сучасного краєзнавства й дослідження Подільського краю в I половині XIX ст.; дослідила громадську, наукову й просвітницьку діяльність Ю. А. Ролле через вивчення комплексу документальних джерел і творчої спадщини.

У статті Н. Таранової "Йосип Йосипович Ролле — природодослідник Поділля" [9], схарактеризовано життєвий шлях та сфери діяльності науковця. На основі аналізу архівних документів, матеріалів, інших першоджерел, опублікованої творчої спадщини авторка з'ясувала невідомі й маловідомі сторінки життя, громадської, наукової, літературної та просвітницької діяльності Ю. А. Ролле, а також визначила його внесок у краєзнавчий рух другої половини XIX ст., дослідження історії, географії та культури України.

Окремі архівні справи стосовно Ю. А. Ролле в Кам'янець-Подільському міському державному архіві (КПМДА) певною мірою опрацювали й частково ввели в науковий обіг науковці 1980—1990-х рр. Л. Баженов, В. Прокопчук та Є. Мазурик [6].

Мета статті — систематизувати відомі на сьогодні дані та ввести в науковий обіг нові архівні документи й матеріали щодо громадської, наукової, літературної та просвітницької діяльності Ю. А. Ролле; з'ясувати невідомі й маловідомі сторінки його біографії; визначити внесок науковця в краєзнавчий рух на Поділлі й дослідження історії та культури України.

Виклад основного матеріалу дослідження. З активним розвитком історичного бібліотекознавства вийшло друком багато наукових праць, пов'язаних із дослідженням історії, археографії та джерелознавства. У цьому процесі важливу роль відіграють історичні науки, покликані надати об'єктивну оцінку та з'ясувати історичну правду задля переосмислення подій і явищ минулого та сьогодення, зокрема й у відносинах між країнами. Історико-краєзнавчі дослідження дають змогу виявити процеси та явища, характерні для нашої держави, наповнюють українську історію новим джерельним матеріалом [1].

Неординарною постаттю в історіографії, на тлі українсько-польських взаємин другої половини XIX ст., був Юзеф Антоній Аполлінарій Ролле (більше відомий під псевдонімом Dr. Antoni J.).

Його пам'ятають не лише як визначного лікаря-невропатолога, доктора медицини, а і як відомого дослідника та популяризатора польської й української історії, археографа, письменника, члена-кореспондента Краківської академії наук, почесного члена Подільської АН (від 1863), члена Подільського єпархіального історико-статистичного комітету (від 1866), а також як автора історичних казок із минулого Поділля та Київщини.

Народився Ю. А. Ролле 26 вересня 1830 р. на хуторі Генріхівка, нині — село Роля Шаргородського району Вінницької області [2]. Батьки, як було заведено в польських сім'ях, назвали хлопчика потрійним ім'ям Юзеф Антоній Аполлінарій, що й досі викликає плутанину в російських та українських виданнях щодо правильності написання його імені та по батькові. До слова, в українському середовищі лікаря називали Йосипом Йосиповичем [3]. Ю. А. Ролле навчався в Немирівській, Вінницькій, згодом — Білоцерківській та Київській гімназіях. У 1850 р. вступив на медичний факультет Київського університету Святого Володимира [4]. На першому курсі долучився до об'єднання польських студентів Київщини, Волині та Поділля, що дістало назву "польське земляцтво". Наприкінці навчання в університеті Ю. А. Ролле майже рік стажувався фельдшером у київських шпиталях, здебільшого в закладах для душевнохворих. Ця практика й визначила його майбутній фах психіатра. Закінчивши 1855 р. університет із відзнакою, прийняв запрошення друга батька, подільського маршалка Я. Сулятицького, й розпочав працювати в містечку Яришеві поблизу Могилева-Подільського. Юзеф Антоній не вирізняв пацієнтів і лікував усіх, не зважаючи на стан та національність, а з бідних узагалі не брав грошей, чим здобув прихильне ставлення мешканців містечка.

У 1856—1860 рр. Ю. А. Ролле підвищував кваліфікацію з психіатрії за кордоном: спочатку в Німеччині, згодом — у відомого психіатра Ж. Шарко в Парижі. Там захистив докторську дисертацію "Психічні захворювання", яку 1863 р. було надруковано в Петербурзі. Незабаром Ю. А. Ролле обрали членом-кореспондентом Академії наук у Кракові, почесним членом товариств лікарів Парижа, Києва, Варшави, Вільно (нинішнього Вільнюса) [7].

У 1861 р., після кількох років подорожей за кордоном, Юзеф Антоній оселився в Кам'янці-Подільському, де працював завідувачем психіатричного відділення місцевої лікарні.

Ю. А. Ролле був засновником і скарбником Подільського товариства людинолюбства (1884), ініціатором створення в Кам'янці-Подільському

безоплатної лікарні, пункту щеплення від віспи, перших у місті курсів акушерок — "повивальних бабок", а також одним з організаторів міського краєзнавчого музею, Подільського товариства лікарів, секретарем якого був упродовж 30 років. Окрім роботи за фахом, молодий лікар захоплювався історією і за власним бажанням вирішив упорядкувати архів Я. Сулятицького [8]. Дослідник поринув у давньоминулий світ Поділля, до того ж медична робота сприяла збиранню історичної інформації. Маючи багато пацієнтів серед поміської шляхти, лікар дістав доступ до сімейних паперів, завдяки чому збирав оригінали документів, робив записки та копії. Зрештою Ю. А. Ролле зібрав велику бібліотеку в кількох тисяч томів, а документний масив став основою для його історичних творів. Нариси, написані польською та російською мовами, він публікував у газетах і журналах у Варшаві, Києві, Львові та Санкт-Петербурзі, зокрема в "Gazeta Warszawska", "Tygodnik Ilustrowany", "Słowo", "Kraj", "Варшавська бібліотека". У доробку краєзнавця — численні монографії, статті, нариси з історії Правобережної України: "Історичні силуети", "Розповіді з минулого", "Тульчинський двір", "Подільські замки на Молдавському кордоні", "Нарис історії Правобережної України" та інші. Історик також брав участь у випуску видань "Подольская старина", "Материалы для истории Подольской губернии" [9].

Ю. А. Ролле наголошував, що його публікації були призначені лише для популяризації забутої історії. Написані цікаво й доступно матеріали ознайомили поляків з історією Поділля і, завдяки історичній об'єктивності, формували певне світосприйняття, сприяли порозумінню між польським та корінним українським населенням [1].

У 1882 р. у Києві вийшов перший номер щомісячного історичного журналу "Киевская старина", заснованого В. Антоновичем, П. Житецьким, О. Лазаревським, Ф. Лебединцевим. А вже в червні наступного року на шпальтах часопису побачила світ праця Ю. А. Ролле "Українські жінки" в перекладі російською, у вересні—жовтні — "Страшний Йосип", згодом — "Іван Підкова" (1885), "Кармелюк" (1886), "Доля красуні" (1887), "На шпаковому шляху" (1887), "Сава Чаленко" (1887) [1].

Літературний доробок Ю. А. Ролле було об'єднано під загальною назвою "Історичні оповідання", що за період 1875—1893 рр. склали 21 том історико-літературних творів [1].

У 1883 р. Ю. А. Ролле став дійсним членом Подільського єпархіального історико-статистич-

ного комітету. Науковець всіляко заохочував його членів до збирання та видання історичних документів, заснування власного архіву. У 1864 р. до складу Товариства подільських лікарів входило 123 члени, об'єднання мало бібліотеку на 3182 томи та музей, що складався з 8 відділів (зоологічного, ентомологічного, палеонтологічного, патологічного, нумізматичного, археологічного та інших) та 5040 експонатів [1]. Науковець також був одним з ініціаторів заснування в Кам'янці-Подільському музею Давньосховища, що розпочав роботу 11 лютого 1890 р. Дослідник передав до нього чимало предметів старовини з власних зібрань, десятки оригіналів давніх актів та історичних документів.

Ю. А. Ролле, залишаючись польським істориком і літератором, ніколи не ізолював себе від української землі, на якій проживав і про яку так багато писав, більше того, з боєм сприймав біди та турботи простого люду, попри національні й станові відмінності, завжди перебував у колі російської та української інтелігенції, де здобув заслужені визнання та авторитет.

Учений пішов із життя 9 (21) січня 1894 р. у Кам'янці-Подільському. У кафедральному соборі міста є мармурова плита скульптора А. Попеля з барельєфом ученого та написом: "Юзеф Антоній Ролле — син землі цієї, перед минулим схилився, відшукував і розповідав про нього, і скарби його поважати вчив". Могила та католицький цвинтар, де похований учений, не збереглися [3].

Розглянемо докладніше діяльність Ю. А. Ролле з опису архівів XIX ст.

Краєзнавець був активним дописувачем тижневика "Kraj", примірники якого зберігаються у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ. У кожному номері знаходимо статті, в яких науковець висвітлює політичні та історичні події. Варта уваги праця, що містить ґрунтовний опис Київського архіву та ознайомлює з його структурою й основними колекціями. У середніх за обсягом статтях, надрукованих у № 14 за 1882 р. і № 26 за 1883 р. [11; 12], автор розповів про те, як уряд успадкував багаті колекції документів, що зберігалися в місцевих юрисдикціях. Ю. А. Ролле докладно описав процеси, що допомогли запобігти розкраданню колекцій. Зокрема, 1833 р. було створено комісію, що мала вивчити всі архівні документи, впорядкувати їх та внести в каталог. Комісаріатів було три: у Києві, Житомирі та Кам'янці, й функціонували вони два роки. Перші описи були неточними, тож 1842 р. було організовано нові комісаріати, але вже під головуванням маршалів. Робота просувалася по-

вільно, адже очільники мали оплачувати витрати на утримання аудиторської служби з власної кишені.

У 1843 р. у Києві було створено тимчасову комісію для розгляду стародавніх актів, і до її складу вже входили експерти та вчені. Діяльність нового об'єднання дістала схвалення на найвищому рівні, її члени мали право користуватися документами, що зберігалися в урядових церковних і постмонастирських архівах південного генерал-губернаторства. Унікальні матеріали містили відомості про земельні справи Кременця, Луцька та Володимира (нині — Володимир-Волинський), Почаєва, Луцької духовної канцелярії, Кам'янецької католицької консисторії Архіву домініканців із Солобова та Володимира, кам'янецьких тринітаріїв. Комісаріати також надіслали з Радомишля архів уніатської митрополії, рукописи, що належали ксьондзу Осінському, а комісія отримала велику кількість документів від землевласників — справжніх і почесних членів комісаріату. За результатами діяльності цієї установи вийшов проєкт створення центральних архівів, остаточно затверджений 1852 р. У Литві та Росії таких архівів було три: у Вільно, переданому під опіку куратора Вільнюського наукового округу, у Вітебську, під головуванням місцевого губернатора та в Києві — безпосередньо залежному від правління Університету Святого Володимира. Відповідно до наказу комісії всі справи та документи, що зберігалися в архівах муніципальних і повітових намісництв до 1800 р., перевезли до столиці південно-західного губернатрства. Водночас на підставі нормативно-правових актів було організовано канцелярію архівних службовців; уряд окреслив положення щодо публікацій, які здебільшого склалися зі звіту про кожну окрему книгу записів ("Описи"), виготовлення копій для споживачів тощо. Тимчасова комісія працювала майже 40 років. Реєстр книг, опрацьованих Ю. А. Ролле впродовж зазначеного періоду, зафіксовано в каталозі установи ("Списокъ актовыхъ книгъ хранящихся въ кievскомъ центральному архивѣ, Kijów in 8 1862 — 1864 г.", с. 216). Історик називав список скарбом, доводив читачеві його значущість, адже перелік містив юридичні пам'ятки колишніх південних провінцій, а саме Подільської, Брацлава, Волинської та Києва. Упродовж 12 років було видано 23 праці, що містили списки архівних книг і матеріалів, і в тижневику було подано їх стислий опис.

Опис розпочинається з архівів, що колись належали Волинському воєводству й зазнали найменшої шкоди протягом XVII—XVIII ст. Рукописи, нагромаджені в архіві, датовано

1561—1799 рр. До 1566 р. включно — це замкові, письмові та загальні книги; міські та земельні книги; велика колекція документів для судів; книги фіскальних судів Волинського воєводства від 1653 р., муніципальних магістратур до 1789 р.; книги до 1799 р. становлять окремий розділ (магістерські й муніципальні суди, королівські та конфедеративні універсали, протоколи комісій тощо). Загальна кількість рукописів — 1161 од. Мову першоджерел для описів ідентифікували як руську місцеву, від 1591 р. — руську та польську, від 1692 р. — польську й латинську. Володимирських рукописів налічується 338 од., початок — від 1567 р. Це міські та земельні книги, письмові, поточні, постанови й засудження. До 1614 р. написані руською мовою, до 1693 р. — руською та польською й, нарешті, до 1799 р. — лише польською. Архіви Кременця та більша частина волинських документів постраждали, тому колекція від 1542 до 1699 рр. — це залишки неповних чи пошкоджених вологою рукописів. Від 1700 до 1799 рр. документи зберігали охайніше, а отже фонд налічував 484 од. Здебільшого це книги земельні та міські, написані польською мовою. Кременецькі архіви посідають перше місце й становлять серію рукописів, написаних польською мовою, починаючи від 1563 р. і закінчуючи 1792 р. У Київському архіві налічується 71 примірник документів: суперечки зі старостами, запити заарештованих, акти купівлі-продажу, протоколи Магдебурзького міського суду, постанови, копії судових інстанцій. Остання книга 1792 р. має назву "Księgi sądu miejscowego, cyrkułu górnego wolnego miasta Krzemieńca". У Дубно від 1651 до 1795 рр. збереглися 66 рукописів, в яких використовується лише польська мова, а їхній зміст стосується інтересів міста загалом, а також свідчень в'язнів (1790, 1791, 1792). Місто Ковель передало до архіву 30 книг польською мовою, датованих 1661—1796 рр.

Центральний архів міста Вишви Ковельського повіту (нині — село Нова Вишва Волинської області), в якому в зазначений період проживало 200 осіб і яке регулювалося Магдебурзьким правом, містить 12 книг 1586—1794 рр. Документи, збережені місцевими радниками, потрапили до центрального архіву Києва разом із 5 рукописами руською, польською та латинською мовами, що охоплюють період від 1601 до 1770 рр.

Подільське воєводство стало чи не найбільшим джерелом поповнення фондів Київського архіву. Після створення Подільської (цивільної та кримінальної) палати Кам'янця, а також земельних і міських справ документи було передано чиновникам цих юрисдикцій. Низка актів, на-

писаних лише латинською мовою, належить до XVIII ст. Найраніший документ польською мовою датовано 1521 р., найдавніший — 1795 р. Їх внесено до 821 рукопису архіву. Найважливіші папери припадають на період турецького панування на Поділлі. Наприклад, реєстр земельних книг закінчується 1658 р. і розпочинається 1709 р. Картотеки міст було закрито 1672 р., коли турки майже захопили Кам'янець (хоча картотеки попередніх років — 1667, 1668 і 1669 — також були пошкодженими), а відновлення розпочалося лише від 1699 р. Окрім зазначених джерел, є інші рукописи, а саме: тарифи воєводства, тарифи трьох повітів, тариф єврейського податку, опис єврейського населення в різні епохи тощо. Нарешті, уривок із записів церков міста Кам'янець та землі Кам'янецької від другої половини XVI ст. та уніатських деканатів. Окрім земельних і міських картотек, до цієї категорії належить архів міста Кам'янець, що налічує 180 великих книг. Хронологічний відлік розпочинається 1520 р. і закінчується 1799 р. У перші роки (до 1663) у документах переважала вірменська мова, про що свідчать принаймні 13 документів. Вони містять копію королівських привілеїв, а прикордонне місто мало їх багато. Далі йдуть описи справ "Akta radzieckie poznańskie" III 1502—1506 рр. латинською, як акти минулого, звіти та запити, описи міст, справи комуни, продажів тощо. Архів міста Летичева разом із місцевою ратушею за період 1663—1798 рр., сконцентрований у 493 рукописах, не відрізняється від архіву Кам'янця, але охоплює переважно історію Летичівського повіту. Інформацію про місто Бар та його пам'ятки від 1659 до 1785 р. акумульовано у трьох рукописах у вигляді фрагментів: записи, заповіти, досє на продаж, сплату, податки та ціни на провізію.

У Брацлавській провінції зафіксовано найменше архівних пам'яток, здебільшого земельні та міські записи від 1639 до 1796 р. Усього в наявності є 484 рукописи XVII ст. і лише 2 книги (перша — 283 аркуші 1639, 1647 і 1664 рр., друга — 124 аркуші 1652 р.). Збережено також протоколи посереднього старостського та підкоморського судів, численні реєстри різних питань; інспекції (люстрація) старостів воєводства (1765, 1798, 1802). Документи про новостворені Буський та Звенигородський повіти укладено руською мовою. Муніципальні документи Вінниці від 1760 до 1799 р. налічують 31 книгу, в яких висвітлено питання комуни і попередньої влади.

Київське воєводство репрезентовано документами Київської цивільної палати від 1784 р. до початку нинішнього століття. У 1797 р. було запроваджено польську мову, а до того всі

документи писали російською. Архів у Житомирі налічує 918 рукописів, найстаріший з яких датовано 1582 р. Разом із документами земель і міст зі штампами (від 1776) зберігаються протоколи допитів заарештованих за 1790—1791 рр. Тариф, митний збір для трьох воєводств від 1784 до 1786 рр., протоколи засідань комісії прикордонної поліції (російською та польською мовами), метричні книги Ходоровецьких і Ржищівських церков, уніатські візити Чернігівського деканату. Мова документів — руська, латинська та польська, але є примірники, написані єврейською мовою в період 1782—1792 рр. (міські книги магістрату). Заморські землі та селища від 1678 до 1799 р. репрезентовано в 131 рукописі, що подібні до згаданих вище. Муніципальний архів, датований 1788 р., налічує 5 рукописів. З міського Київського правління є 10 рукописів 1542—1766 рр., укладених руською та російською мовами; також зберігаються архіви 26 повітових міст (1797—1880), і в 5 магістратах використовували лише польську мову.

Друга частина роботи Ю. А. Ролле має назву "Літературні звіти видавців Київського центрального архіву 1869—1883" і містить опис Київського архіву [12]. У п. 7 розпорядження, виданого 1852 р. для центральних архівів, створених у Києві, Вітебську та Вільно, зазначено: "Книги, зібрані в архівах, повинні бути розділені на дві категорії: перша — це перевірені джерела, друга — призначені матеріали. Після задоволення вищезазначеної умови рада архівного управління негайно приступить до складання стислого опису книг із номером кожного документа, що міститься в них, його змістом, датою написання та обсягом. І лише після цього каталоги будуть влаштовані з необхідними деталями для дослідження". Відповідно до цього розпорядження керівництво архівів розпочало видавати звіти із записів від 1869 р. і до кінця 1883 р. У праці зазначено, що київські колекції складаються з 6027 зареєстрованих книг, тож протягом 13 років було описано 1250 примірників. Водночас великий обсяг інформації залишився неопрацьованим. Інвентаризаційні книги ("Описи актових книг Київського центрального архіву") налічували 24 брошури зі стислими описами змісту рукописів, привезених із Житомира, що охоплюють період від другої чверті XVI ст. до початку XVIII ст. Це, зокрема, справи підкомітетних судів, Київської та Житомирської муніципальних книг: загальні, письмові та декретні. Примітка Ю. А. Ролле: "Ми вважаємо за необхідне тут нагадати, що в 1667 р. Київські суди були передані Житомиру, а з 1686 р. від-

6. Bazhenova S. E. (2021). *Zhyttya i tvorchist Yuzefa Antoniia Rolle v pratsakh uchenykh i krayeznavstv ostannoyi chverti XIX—XX st.*, [online]. Available at: <https://res.in.ua/jittyia-i-tvorchiste-yuzefa-antoniia-rollye-v-pracyah-uchenih-i.html> [Accessed 17.01.2021].
7. Osetrova G. (2005). Budynok Yosypa Rolle. *Podolyanyn*, 12 serpnia, [online]. Available at: <https://www.npptovtry.org.ua/m043/> (accessed 15.08.2020).
8. *Rolle Yosyf Yosyfovych*. (2021). Wikipedia: vilna entsyclopediya, [online]. Available at: http://uk.wikipedia.org/wiki/Ролле_Йосиф_Йосифович [Accessed 7.04.2020].
9. Taranova N. (2013). Yosyp Yosypovych Rolle — pryrododoslidnyk Podillya. *Istoriya ta metodologiya geografii. Naukovi zapysky*, 2, [online]. Available at: <http://dSPACE.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4090/1/Taranova.pdf> [Accessed 12.09.2020].
10. Antonovych V. B. (1894). Yosyf Yosyfovych Rolle: (nekrolog). *Kievskaya starina*, 44 (2), pp. 305—310. [online]. Available at: <https://runivers.ru/bookreader/book479613/#page/358/mode/1up> [Accessed 20.10.2020].
11. Dr. Antoni J. (1882). Czasowa Komisya Archeograficzna. Centralne Kijowskie Archiwum. *Tygodnik społeczno-polityczny "Kraj"*, 14, pp. 2—6.
12. Dr. Antoni J. (1883). Sprawozdania literackie (Wydawnictwa kijowskiego centralnego archiwum 1869—1883. *Tygodnik społeczno-polityczny "Kraj"*, 26, pp. 7—9.
13. *Fond X, 18117-18118. Unit 2. Fol. 78*. Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.
14. Kyivskyi tsentralnyi Arkhiv davnikh aktiv 1852—1943. (2002). *Zbirnyk dokumentiv u dvokh tomakh. Tom pershyi 1852—1921*. Kyiv.

Надійшла до редакції 6 грудня 2021 року

ВИДАТНІ ДІЯЧІ ТА ВИЗНАЧНІ ПОДІЇ

УДК: 378.091.113(477)(092)Шей(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.3(308).48-52

Алла Соляник,

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальних комунікацій і музейно-туристичної діяльності Харківської державної академії культури,
e-mail: allasolyanik164@gmail.com

Наталія Кушнаренко,

доктор педагогічних наук, професор Харківської державної академії культури, заслужений працівник культури України,
e-mail: nataliyaanikush@gmail.com

Ректор-новатор вищої гуманітарної освіти України (до 80-річчя від дня народження Василя Миколайовича Шейки)

9 травня 2022 р. Василю Миколайовичу Шейку — обдарованій особистості, видатному керівникові-менеджерові, авторитетному педа-

гогові, талановитому вченому, лідеру української культурологічної науково-освітньої школи, ректорові Харківської державної академії культури — виповнюється 80 років.

В. Шейко народився 9.05.1942 у м. Охтирка Сумської області. Навчався в Белгородському музичному училищі (1959—1963), Харківському державному інституті культури (1964—1968), де здобув вищий фах "культурно-освітній працівник вищої кваліфікації", аспірантурі Інституту історії АН СРСР (1968—1971). Василь Миколайович — доктор історичних наук (2002), професор (1991), академік Міжнародної академії інформатизації при ООН (1995), член-кореспондент Національної академії мистецтв України (2002), дійсний член Національної академії мистецтв України (2017).

Тривала професійна діяльність В. Шейка пов'язана з Харківською державною академією культури (ХДАК) — фундатором і лідером вищої культурологічно-мистецької й інформаційно-бібліотечної освіти та науки України. У цьому навчальному закладі Василь Миколайович працює від 1968 р., стрімко рухався кар'єрними сходами: обіймав посади викладача, старшого викладача, доцента, професора, завідувача кафедри, декана, проректора з наукової роботи. Знаковою датою в житті В. Шейка є 20 грудня 1989 р., коли вперше на альтернативних засадах абсолютною більшістю голосів його було обрано ректором ХДАК (тоді — Харківського державного інституту культури), керманічем якого він залишається й сьогодні.

За багато десятиліть роботи в управлінській, освітній і науковій сферах Василь Миколайович цілком заслужено здобув велику шану й авторитет як фахівець найвищого рівня, обдарований учений-лідер, інноваційний керівник, висококваліфікований педагог, багатогранний талант якого визнано не лише в Україні, а й за її межами.

Серед численних особистих і професійних чеснот В. Шейка виокремимо такі системоутворювальні якості: патріотизм, самовіддане служіння Україні та обраній справі; системний і динамічний тип мислення, що органічно поєднує вроджені особистісні й набуті інтегровані знання й компетенції обдарованого музиканта, організатора культурно-освітньої діяльності, керівника ЗВО різних рангів, науковця-історика, культуролога, освітянина; інноваційний, креативний потенціал, здатність не лише генерувати, а й успішно реалізовувати найновітніші стратегії, ідеї, парадигми, концепції, принципи й методи в освітній, науковій, творчій, управлінській діяльності; висока відповідальність за прийняття й успішну реалізацію ухвалених рішень; лідерські здібності в усіх основних напрямках складної, багатогранної діяльності; мобільність, вміння працювати в команді, об'єднати навколо себе перспективних фахівців-одномумців, здатних швидко адаптуватися до динамічних змін в освітньо-науковій сфері України; високий професіоналізм як ученого найвищого гатунку, найрезультативнішого і найцитованішого культуролога України; спроможність створити й очолити власну потужну наукову школу культурології, відому творчими здобутками в багатьох країнах світу; вміння налагодити тісні партнерські зв'язки між студентами та викладачами, всіма учасниками освітньо-наукового процесу. Сукупність рис управлінця-новатора, вченого й митця забезпечила

ювіляру довготривалий і незмінно високий авторитет у середовищі вітчизняної та світової освітньо-наукової спільноти. Завдяки його наполегливим зусиллям не лише суттєво зріс імідж ХДАК як сучасного, інноваційно налаштованого ЗВО, а й докорінно змінилася мережа діючих на той час інститутів культури нашої країни як синтезу споріднених галузей і спеціальностей. Саме В. Шейко висунув й успішно реалізував ідею створення на базі ХДАК унікального навчального закладу, який органічно поєднує культурологічно-мистецький та інформаційно-бібліотечний сегменти в освіті й науці, що надало можливості збагатити інтелектуальним знанням освіту, науку, культуру та мистецтво. Василя Миколайовича насамперед шанують не тому, що він ректор, а тому, що визнають його компетентність і неформальне лідерство. Формальне лідерство надається посадою, а неформальне — здобувається особисто.

Василь Шейко як керманіч академії доклав значних зусиль до її подальшого формування й розвитку та набуття статусу потужного, сучасного, елітного, інноваційного закладу вищої освіти культурологічно-мистецького та інформаційно-бібліотечного спрямування, осередку духовності й культури, відомого освітніми, науковими та мистецькими здобутками далеко за межами України. Завдяки йому заклад вищої освіти докорінно змінився, набув статусу академії та IV, найвищого, рівня акредитації, став одним із провідних вітчизняних освітніх, наукових, творчих центрів мистецько-культурологічного та інформаційно-бібліотечного профілю. У ХДАК створено перші в Україні кафедри культурології та мистецтвознавства, аспірантуру з 9 наукових спеціальностей, докторантуру з 4 наукових спеціальностей, 2 спеціалізовані вчені ради із захисту докторських (кандидатських) дисертацій у галузях культурології, мистецтвознавства та соціальних комунікацій, у яких захищено 41 докторську і 193 кандидатських дисертації; виходять друком два авторитетні збірники наукових праць: "Вісник Харківської державної академії культури", "Культура України", затверджені МОН як наукові фахові видання. Від 2016 р. ХДАК разом із Державною науковою установою "Книжкова палата України імені Івана Федорова" є співзасновником фахового науково-практичного журналу "Вісник Книжкової палати".

Завдяки таланту, авторитету, енергійності й цілеспрямованості В. Шейка докорінно змінився зміст і структура освітнього процесу.

Замість двох — нині у структурі академії 6 факультетів, 24 кафедри, Центр міжнародної освіти і співробітництва, Центр безперервної освіти, Центр забезпечення якості освіти та інноваційного розвитку, підготовчі курси, потужна бібліотека, комп'ютерні класи. Науковий ценоз викладачів зріс з 20 до 70%. В академії працюють 45 докторів наук, професорів, 106 кандидатів наук, доцентів, 1 дійсний член Національної академії мистецтв України, 24 викладачі, які мають державні почесні звання народного, заслуженого артиста, заслуженого діяча мистецтв, заслуженого працівника культури, заслуженого журналіста України. Енергійний і креативний керівник нового покоління, В. Шейко самовіддано працює, надихаючи колектив на новітні, стратегічно важливі звершення.

Завдяки інноваційному мисленню ректора ХДАК значно розширив спектр освітніх послуг. Кількість спеціальностей зросла з 2 до 11, а освітньо-науковий процес проводиться за 7 галузями знань. Серед 11 спеціальностей: 028 Менеджмент соціокультурної діяльності, 034 Культурологія, 061 Журналістика, 027 Музеєзнавство, пам'яткознавство, 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа, 053 Психологія, 242 Туризм, 021 Аудіовізуальне мистецтво та виробництво, 024 Хореографія, 025 Музичне мистецтво, 026 Сценічне мистецтво.

Навчання студентів здійснюється за 27 освітньо-професійними програмами: менеджмент культури; фундаментальна та прикладна культурологія; реклама та зв'язки з громадськістю в соціокультурній сфері; соціальна та культурна журналістика; музейно-екскурсійна діяльність; інформаційна та документаційна діяльність; управління цифровою інформацією; психологія; туризмознавство; оператор телебачення; режисура телебачення; телерепортерство; фотомистецтво та відеографія; народна хореографія; бальна хореографія; сучасна хореографія; академічний спів; естрадний спів; оркестрові, духові та ударні інструменти; оркестрові струнні інструменти; музичне мистецтво естради; народні інструменти; народний спів; хорове диригування; фортепіано; акторське мистецтво драматичного театру і кіно; режисура шоу та арт-проектів.

Академія здійснює підготовку майстрів за 11 спеціальностями, а докторів філософії — із 3 наукових галузей і спеціальностей.

За ініціативи та безпосередньої участі В. Шейка в академії організовані й успішно функціонують широковідомі мистецькі колек-

тиви: естрадно-симфонічний оркестр та академічний хор, оркестр народних інструментів, навчальний театр і телевізійна студія, ансамбль народної музики "Стожари", фольклорний гурт "Фарби", ансамблі народної музики "ЦимБанДо" та "Чудофія", театр народного танцю "Заповіт", ансамбль сучасного танцю "ЕСТЕТ", студентський театр естрадної пісні "СТЕП", що демонструють своє мистецтво в Україні й далеко за її межами.

Повною мірою розкрився талант ректора В. Шейка не тільки як сучасного обдарованого організатора-менеджера, натхненника наукових здобутків навчального закладу, а і як яскравого вченого-дослідника, який власним прикладом надихає науковців на плідну, копітку працю. Повсякденні турботи про долю ХДАК, що потребують багато часу й енергії, не змогли завадити його плідним науковим пошукам, зростанню наукового доробку.

Василь Миколайович — людина невичерпної творчої енергії, фундатор і загально визнаний лідер культурологічної школи України. Вражає його рекордна наукова продуктивність: понад 900 праць із питань теорії та історії української й світової культури, теорії цивілізаційної еволюції в добу глобалізму, української інтелігенції, розбудови теоретико-методологічних засад культурології, поміж яких — понад 40 монографій, підручників, навчальних посібників, за якими навчалася й донині навчається вся культурологічна Україна.

Серед найпопулярніших праць ювіляра виокремимо такі: "Організація та методика науково-дослідницької діяльності" (1998, 2002—2006, 2008, 2011), "Історія української культури" (2001), "Історія художньої культури" (1999—2004, тт. 1—12), "Історія української художньої культури" (1993, 2003, тт. 1—2), "Культура. Цивілізація. глобалізація" (2001, у 2-х т.), "Історико-культурологічні аспекти психоаналізу" (2001), "Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX — початок XXI ст.)" (2005), "Еволюція художніх і літературних об'єднань України: історико-культурологічний вимір" (2008), "Історія української культури" (2009—2013), "Культура та цивілізація в історико-культурній думці України в добу глобалізації" (2009), "Філософія української національної ідеї та Микола Хвильовий: історико-культурологічний аспект" (2010), "Історія культури Слобідської України" (2011, 2012), "Культурологія" (2012), "Культура

України в глобалізаційно-цивілізаційних вимірах (історико-методологічні аспекти)" (2011), "Наукова творчість у галузі культурології і мистецтва" (2016) та інші.

В останні п'ять років В. Шейко нарощує публікаційну активність. Вийшли друком 60 праць, серед яких: 4 монографії, 1 навчальний посібник, 37 наукових і 8 вступних статей методологічного характеру, 6 рецензій, 4 інших матеріали наукової та публіцистичної спрямованості. Особливої уваги варта остання фундаментальна монографія "Інтелігенція і влада в часи Української революції 1917—1921 років" і навчальний посібник "Культурологічні та мистецтвознавчі дослідження: теорія і методологія".

Грунтовна монографія В. Шейка "Інтелігенція і влада в часи Української революції 1917—1921 років" (Харків : ХДАК, 2020) є результатом багаторічної плідної праці вченого. Автор визначає мету цього історико-культурологічного дослідження як "способу аналізу комплексу проблем, пов'язаних із соціальним та моральним статусом старої інтелігенції, її взаєминами і настроями стосовно різних влад і режимів, включаючи і радянський, часів Української революції 1917—1921 років"¹. Основну увагу В. Шейко спрямовує на висвітлення долі не лише старої інтелігенції як специфічної соціальної спільноти, а й на представників її окремих груп. Важливим моментом у вивченні означеної проблематики є використання маловідомого чи зовсім не відомого матеріалу центральних і місцевих архівів України, що вперше вводиться до наукового обігу. Немає сумніву, що ця фундаментальна праця відіграє важливу роль у подальших наукових розвідках із питань історії української культури, буде корисною для істориків, культурологів, учених-гуманітаріїв, митців, працівників закладів культури, студентів, аспірантів, докторантів, викладачів ЗВО культурологічно-мистецького профілю та всіх, хто цікавиться історією культури України.

Заслугове на увагу навчальний посібник "Культурологічні та мистецтвознавчі дослідження: теорія і методологія" (В. М. Шейко, Н. М. Кушнарченко, Харків : ХДАК, 2020), у якому вперше здійснено принципове переорієнтування культурологічно-мистецтвознавчих студій із монодисциплінарної та міждисциплінарної до трансдисциплінарної парадигми.

¹ Дяченко М. Інтелігенція та влада в Україні: історико-культурологічний аналіз малодосліджених проблем. Вісник Книжкової палати. 2021. № 1. С. 21—24.

Виваженою й логічною є структура навчального посібника, яку складають п'ять ґрунтовних взаємопов'язаних розділів: 1. Специфіка науково-дослідницької діяльності; 2. Методологія культурологічного дослідження; 3. Теоретико-методологічні засади дослідження мистецтва; 4. Методологія і методи музикознавчого дослідження; 5. Самобутність наукових шкіл культурологічного і мистецького спрямувань.

В. Шейко зосереджує увагу на висвітленні проблем, пов'язаних зі структурою, організацією та методологією наукової творчості в культурологічно-мистецькій галузі. У посібнику докладно розкрито сутність та особливості використання філософської, загальнонаукової й конкретнонаукової (спеціальної) методології в культурологічних і мистецтвознавчих дослідженнях, розглянуто концептосферу музикознавства, виявлено специфіку наукових шкіл культурологічно-мистецького спрямування. Значну увагу автор приділив теоретико-методологічним засадам дослідження як культурологічних проблем, так і окремих видів та жанрів мистецтва.

Праці, видані В. Шейком останніми роками, стали помітною подією в науці та житті освітянської спільноти, відкрили нові сенси, підвищили рівень адекватності розуміння освіти в контексті суспільного розвитку. А підготовлені та оприлюднені ним щорічні доповіді на серпневих зборах колективу ХДАК можна розглядати як розгорнуту стратегію розвитку українського закладу вищої культурологічно-мистецької, бібліотечно-інформаційної, гуманітарної освіти.

Василь Шейко — розробник фундаментальної НДР "Українська культура: історико-культурологічні виміри", яку ХДАК здійснював разом з Інститутом культурології Національної академії мистецтв України; науковий керівник загальноакадемічної НДР "Вітчизняна та світова культура: історико-теоретичні аспекти". Василь Миколайович ініціює та очолює численні наукові симпозиуми, конференції, круглі столи, майстер-класи. Серед найпопулярніших — міжнародні та всеукраїнські наукові конференції "Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку", "Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття", "Герменевтика в науках про дух", "Пам'яткоохоронні традиції Слобожанщини" та інші.

Ідеї, що надихають, поліфонія дослідницької думки, оригінальні концептуальні структури пуб-

лікацій, академічна добросесність гуртують навколо Василя Миколайовича широкий загальний дослідників. Важливим свідченням авторитетності вченого-лідера, високого наукового потенціалу, дослідницької продуктивності, критерієм оцінювання ефективності наукової діяльності В.Шейка є показник цитованості його праць вітчизняною і світовою науковою спільнотою. Сьогодні у дослідника h-індекс = 16 — це найвищий показник цитованості в галузі. Учений посідає перше місце серед вітчизняних культурологів, випереджає за кількістю посилань за відомчою ознакою, лідирує серед колег-культурологів, які працюють в установах і закладах, підпорядкованих Міністерству культури та інформаційної політики України. За інституційною ознакою В.Шейко очолює рейтинг викладачів-культурологів Харківської державної академії культури та є беззаперечним лідером наукового культурологічного простору України.

Василь Миколайович — засновник і лідер потужної наукової школи в галузі культурології та мистецтвознавства, очолює колектив дослідників, яких об'єднує спільність підходів до розв'язання наукових проблем, стиль роботи, мислення, ідеї та методи їх реалізації. Під його науковим керівництвом захищено 20 дисертацій: 5 докторських і 15 кандидатських. Сотні докторантів, аспірантів, студентів вважають себе його учнями, послідовниками та прихильниками.

У 2006 р. В.Шейко успішно реалізував дослідницький проєкт із введення в Україні двох нових наукових галузей: "Культурологія" та "Соціальні комунікації", організував і взяв безпосередню участь у розробленні номенклатури нових наукових спеціальностей, їхніх паспортів, формул та напрямів наукових досліджень, програм вступних і кандидатських іспитів, затверджених Кабінетом Міністрів України й МОН, які високо оцінила наукова громадськість. Василь Миколайович є головою експертної ради з культурології та мистецтвознавства МОН, першим президентом Української асоціації культурологів.

Досягнення ХДАК в освітньо-науковій і творчо-виконавській діяльності набули міжнародного визнання. Академія стала членом кількох міжнародних освітніх організацій, зокрема Європейської асоціації бібліотечно-інформаційної освіти та наукових досліджень (ЄВКЛІД), Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА), Організації Європейської співдружності в галузі бібліотечної та інформаційної освіти (BOBCATSSS), а 2005 р. В.Шейко в Болонії підписав Велику хартію університетів, що підтвердило долучення академії до європейського освітньо-наукового простору. Василь Миколайович є дійсним членом багатьох міжнародних академій, неодноразово брав участь у міжнародних симпозиумах і читав лекції у США, Великій Британії, Німеччині, Нідерландах, Данії, Болгарії, Польщі, Словаччині, Угорщині, Китаї.

За особисті заслуги перед українським суспільством, вагомий особистий внесок у розвиток освіти, науки та культури В.Шейка нагороджено почесними відзнаками Міністерства освіти України (1992), Міністерства культури і мистецтв України (2002), Харківської облради (2009), Почесною грамотою Верховної Ради України (2004), Срібною та Золотою медалями Національної академії мистецтв України (2009, 2012), Срібним хрестом "Козацька єдність" II ступеня (2003), ювіляр є повним кавалером ордена "За заслуги".

Нині Василь Миколайович Шейко — лідер, на якого орієнтуються й рівняються. Він сповнений численних стратегічно важливих ідей щодо підвищення якості вищої культурологічно-мистецької й інформаційно-бібліотечної освіти та науки України, прагне до зростання іміджу Харківської державної академії культури, базованому на власному багатогранному таланті, багатовекторному й багаторічному плідному досвіді авторитетного ректора-керівника, вченого, освітянина.

Зичимо ювіляру міцного здоров'я, натхнення, примноження здобутків в усіх напрямках плідної діяльності, подальших успіхів у реалізації невичерпного творчого потенціалу!

Надійшла до редакції 17 березня 2022 року